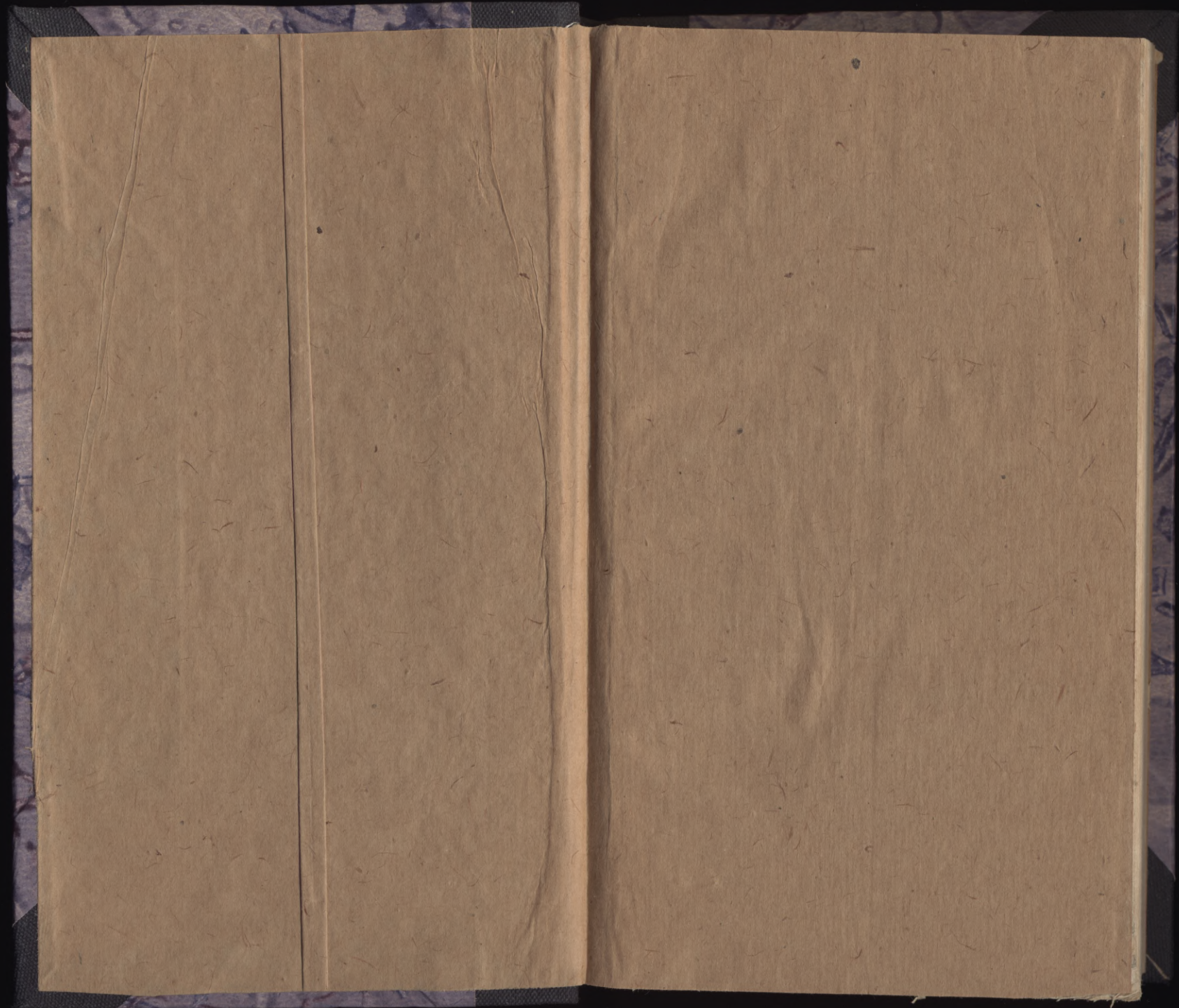

R Y S O G Ó L N Y
HISTORYI POWSZECHNEY.

W SPOSOBIE IASNYM KRÓTKIM I DOKŁADNYM

DLA

M Ł O D Z I E Z Y

PRZEZ

JANA JERZEGO AUGUSTA GALLETTI,

PROFESSORA GYMNAZYUM W GÖTA UŁOŻONY.

—
tłumaczony na Język Polski podług naynow-
szej edycji Niemieckiej, i do naynowszych
czasów doprowadzony.

Józef Hannula

—
EDYCJA DRUGA.

—
W WROCŁAWIU,
u WILHELMA BOGUMIŁA KORNA.

1 8 1 6.

53865

930.9

ZBIORY ŚLĄSKIE

K- 652/72-5

Przedmowa Tłómacza,

do Edycji pierwszej.

Ze tłómaczenie dziełka tego początkowego nie będzie poczytane za niepotrzebne, podchlebia sobie Tłómacz, tak z przyczyny całego ułożenia iego, iak z wziętości, którą pomiędzy Uczonymi w Niemczech pozyskało. Niech służy Młodzieży Polskiej i przynosi

A 2

ioy

iey te same pożytki, co przynosi Niemieckiey. Gdy rzeczą gorszącą iest cudze dzieie lepiej wiedzieć, iak swoje własne, dodał Tłómacz zbiór krótki historyi Królestwa Polskiego, a w tym dodatku starał się naśladować JPana Galletti w opisaniu dzieiów Niemieckich. Czy mu się to udało, osądzi łaskawy Czytelnik, którego uprasza, aby w wątpliwey historyi starodawnéy Sarmacyi i Słowian, a nawet i Polski samey, iezeliby inszego był zdania, nie potępiał mniemań zaraz bez dalszego prawdy dochodzenia, lecz raczey rozpatrzył się w obszerniejszych Narodu Polskiego historyach. Szczupłość zbioru nie pozwalała wywodzić dowodów, ale łatwo znajdzie ie uczoney Nauczyciel, który

Uczniom

Uczniom swoim, iak się należy, umie dawać naukę historyi.

Ze zaś dla dalszey nauki naypożyteczniejszemi są krótkie wyobrażenia o całym ogóle rzeczy dobrze w pamięci tkwiącey, tego tu dowodzić nie potrzeba, gdyż to każdemu iest wiadomo. Wszakże kiedy dusza niby rozporządzi sobie mieyscowy dla pamięci w umyśle nieiakiś rozkład, łatwo w nim iakoby w przegródkach iakich zachowuie to, co pamiętać zamysła. Do znaiomych rzeczy ogólnych przyczepiają i przywiązują się nieiakoś nieznaioime szczególne. Niech niktogo nie obraża to materyalne porównanie niematerialnego duszy ludzkiey pojęcia i działania. Podobieństwa skąd inąd trudno było

wziąć,

wziąć, iak z miejscowości, a kto w nauce iakieykolwiek bądź, nie nabędzie systematycznego ogółu wyobrażenia, ten nigdy nie dójdzie do doskonalszey umiejętności, ani do iasnego szczegółów rozpoznania. Może nawet i wiele wiedzieć i znać, ale co się tylko wie i zna wyrywkami, nigdy uczoną wiadomością byź nie może.

Prze-

Przedmowa Tłómacza

do Edycyi drugiéy.

Po rosprzedaniu Edycyi piérwszéy dziełka tego postanowił Wydawca postarać się natychmiast o Wydanie drugie, uprzejmym oklaskiem i powszechném ujęty wzięciem, iakie, krótki ten Rys Historii Powszechnéy

nę pozyskał. Lecz ponieważ od roku 1806, w którym pierwsza Edycja tego dziełka wysła wielkie zasły odmiany w politycznym Świecie, starał się przeto usilnie ażeby osnowę rzeczy do naynowszych doprowadzić można czasów w sposobie iasnym i dokładnym. Wykonanie przedsięwzięcia tego zdał Tłómaczowi, który pragnąc ile możności zadość żądaniu iego uczynić, dopełnił osnowy materji aż do czasów terażniejszych. Publiczność łaskawa osądzić raczy czy zamierzonego doszedł celu. Jeżeli, co do czasów naynowszych, obszerniey, a może (powie ktoś!) rozwlekley rzecz całą wyluszczył, podchlebia sobie iż zamiast prędkiego potępienia uniewin-

winnienie w tém otrzyma, a tych osobliwie, którzy pomnąć raczą, iż gdy świeże czyny naybardziej ciekawość zaostrzaią młodzieży, przeto tém dokładniejszy i wierniejszy Rys Zdarzeń tych wszystkich wystawić im potrzeba o których codziennie słyżą rozmawiających; ażeby tym sposobem nie na cudzey tylko przedstawiali powieści, lecz sami się o istotnéy przekonywali prawdzie.

Wreszcie czy Tłómacz przewinił czy zgrzeszył, tego nie wie, o tém tylko zupełnie iest przekonany, iż kto się o dogo-

dogodzenie potrzebie Współbraci swych
stara, uczynek Miłości Bliźniego wypeł-
nia, a zatem bardziej wart pochwały niż
nagany!

I, Dzieie

I. Dzieie Rodzaju Ludzkiego w ogólności,

Piérwsza epoka,

Od Adama do Moyżesza 2400 lat.

1. Ziemia siedlisko Rodzaju ludzkiego
dopiero może sześć tysięcy lat temu,
jak pozyskała teraźniejszą na po-
wierzchni swojej postać.

Ziemia jest planetą okrągłym prawie na kształt kuli i obraca się około słońca. Trzy części na powierzchni ziemi woda okrywa, a z teyże wody wznosi się ląd stały na wzór wysep, a te wyspy, prawdę mówiąc, są ogromne gór ciągłych pasma czyli grzbiety, które się nad wodę podnoszą.

Postać takową ziemia nie zawsze miała. Część lądu teraźniejszego było korytem morza.

Ogniem

Lat 4000
przed
narodze-
niem
Chrystu-
sa.

Ogniem podziemnym, trzęsieniem ziemi, wylewami wód, powierzchnia ziemna nieraz odmieniała swą postać. Główniejsza takowa odmiana stała się może przed sześcią tysiącami lat.

2. Ludzie na ziemi mieszkający i rozproszeni, pochodzą podług wszelkiego podobieństwa od dwójga iednych Rodziców.

Adam i Ewa, Rodzice nasi mieszkali w krajnie ciepłej i przyjemnej, gdzie drzewa w każdej porze roku podawały im świeże na pokarm owoce. Mieszkali słowem iednym w Raiu.

Życie proste bez wykłintów sprawiało to, iż bardzo długo żyli.

Gdy się plemię Adama rozmnażało, powoli Ludzie rozszerzali się na wszystkie strony świata. Im więcej narodziło się Ludzi, tym więcej namnożyło się potrzeb. Zaspokajać te potrzeby uczyła raz bieda i konieczność; drugi raz przypadek. Piorun zapalił na przykład drzewo, tu i owdzie paliła się nafta albo tłustość ziemna, a to da-

ło

ło pochóp do poznania ognia. Zwolna zaczął Lud używać ognia do pieczywa, do kuchni, do ofiar.

Gdzie indziej leżał kruszec w ogniu, zatem się i roztopił, a to dało powód do sztuki topienia kruszców.

Ludzie po czasie niejakim przyszli do krajów zimniejszych. Ciało ich potrzebowało odzieży. Liście, skóry i kożuchy służyły im na przyodziewek, a żeby zaś ochronić się od dęszców i wichrów, kryli się Ludzie po iaskiniach i pod drzewami, w gęste liście wybujałemi. Pod temiż później wystawiali sobie szałaszy albo chaty z gałęzi młodocianych, z drzewek młodych.

Wnet wypadła okoliczność, że Człowiek musiał walczyć przeciw zwierzętom drapieżnym. Ułamana gałąź, drzewko młode lub kiy prosty służyły, mu na obronę iaką taką. W następnym czasie opatrzone kiy ostrym kruszeczka kawalkiem, czyli żeleźcem. Takim sposobem zrobiono dzidę czyli włócznię. Jeżeli dzida była tak małą i lekką, że nią można było ciskać na zwierza dzikiego, nazwano ją pociskiem, a jeżeli pocisk wypuszczano z łuku, to strzałą. Czasem ktoś kamieniem zręcznie się obronił, a tak

zrobiono

zrobiono procę. Utworzono więc broń rozmaita przeciw zwierzętom, a ztąd powstało polowanie.

Niektóre zwierzęta, iako krowy, owce, kozy, wielbłądy daia się oswoić. Z tych więc Ludzie zgromadzili sobie stada i trzody. Potem nauczyli się robić séra i masła: a gdy zrazu wszędzie miejsca było dosyć, koczowali wszędzie podług upodobania, mieszkać raz tu, drugi raz gdzie indziej.

Wnet dostali się Ludzie do krain, w których rośnie, winorośl i zboże, dziko. Tu z wi-na gron nauczyli się wyciskać na napój sok przyjemny, a z zboża wytłukiwać ziarnka na pokarm. Z początku ziarna iedli surowo; dopiero potem przyszło im na myśl tłuc ie w stępach albo rozcierać kamieniami. Tym sposobem zrobiła się mąka, z mąki można było lemiuszkę robić, placki piec i. t. d.

Na reszcie tyle się Ludzi w krainie iakiej namnożyło, że iuż nie mogli koczować podług upodobania. Uprawa roli, założenie winnic wskrzesiły myśl w nich aby gruntu na którym osiedli iuż więcej nie porzucać. Tu dopiero nastały siedliska trwałe. Budowała sobie zatem chałupy familia niektóra

wciąż

wciąż iedną przy drugiej, a tak powstały wioseczki malenkie, od iednego plemienia zamieszkane.

Im bliżej w sąsiedztwie Ludzie mieszkali, tém łatwiej zachodziły między nimi sprzeczki i spory. Już Kain zabił Brata Abela (Abla). Zjawili się wnet Ludzie silni z przyrodzenia lub z związków z innymi, którzy współziomków do niewoli przymuszali. Już Adam i Ewa stracili niewinność, iak to wyraża Moyżesz, pisząc o upadku Rodziców naszych pierwszych.

3. Gześć wielka Ludu pierwiastkowego zginęła przez potop, ale ziemia zaludnioną została na nowo przez Potomstwo Noëgo.

R. 3530.
przed
N. P.

Potop podług wszelkiego podobieństwa tylko przednią czyli południowo-zachodnią zaalał Azyą. Z Mieszkańców teyże strony świata uratował się ieden Noë z plemieniem swoim na okręcie czyli w korabiu, w którym i wiele zwierząt przytułek swój znalazło. Synowie Noëge byli: Som, Ham i Jafet. Noë sam zaszczepił znowu winorośl, i nowy Lud w krótcie tak był rozumnym, iak przeszły.

4. Ro-

4. Rodzaj ludzki zaczął się potrosze oświecać.

Jeszcze przed potopem Ludzie różnić się zaczęli co raz bardziej w składzie ciała swego, w sposobie życia, w mowie, i. t. d., a to w tej mierze, im więcej się od siebie oddalali, a przeto stawali się powoli do siebie coraz niepodobniejszymi. Z tej przyczyny Ludzie teraz mają kolor i skład twarzy rozmaity; mówią różnymi językami, i żyją rozlicznymi obyczajami. Początek różności języków wywodzi Pismo Święte od wieży Babilońskiej.

Później Ludzie nauczyli się myśli swoje malować czyli rysować, albo wynaleźli pismo. Przed tym wynalazkiem musieli umieć już postać różnych rzeczy tworzyć aż do rozeznania w nich podobieństwa.

Na początku zapewne z gliny robiono postaci Człowieka lub Zwierzęcia, a to dało pochód do lepienia wzorów; wnet przylepiało te wzory do ścian, a tak udziało sztuce *barelief*. Potem kreślono obwód na ścianie i mazano go ukłą, a tak powstało malarstwo. Może też cień ludzki już pierwey do tego wynalazku kogo doprowadziła:

Wte-

Wtedy dopiero przyszło Ludziom do głowy: myśli i dzieje malować. Malowanie takowe było pismo przez obrazy. Bardzo długo tak pisano, i czasu nie mało upłynęło, aż tego dostrzeżono: iż z głosek każda, z których słowa się składają, może mieć znak swój szczególny. Z tego wynalazku utworzyło się terazniejsze pismo nasze.

Sposobność robienia posągów i obrazów zrodziła bałwochwalstwo. Ludzie mniemali bowiem, że istoty żyjące lecz daleko możniejsze od nich, w reszcie do nich podobne osoby sprawują wszelkie zjawienia czyli widziadła w przyrodzeniu, iako to pioruny, błyskawice, pożary, wichry; tudzież, że takowe rządzą słońcem, księżycem i. t. d. Istności takowe niewidzialne wzniecały w Ludziach strach, z obawy i z wdzięczności czasem palili im zatem ofiary i obracali do nich swe modły.

Ztąd uroiono sobie wielu Bogów, a dla nich rozmaite ofiary dla ubłagania ich albo dla pozyskania ich łaski. Rozum powoli wiódł do wiary w iednego tylko Boga Stwórcy i Opiekuna całego świata. Większa część Ludzi iednak obstawała przy wielobóstwie, a Bogów swoich tym końcem usiłowała

B

wyo-

wyobrażać przez rozmaite bałwany. Tak powstały religie i nabożeństwa, a za sobą konieczność księży utworzyły.

5. Uobczyaenie Rodzaju Ludzkiego poparte było przez towarzystwa czyli społeczeństwa większe, to jest przez państwa i rządy.

Spółczeństwa Ludzkie składały się początkowo z rodzeństwa (familia). Rodzeństwa przemieniały się na pokolenia, a te na ludy. Zrazu wszyscy Gospodarze iako Głowy i Naczelnicy rodzeństwa wchodzili do uczestnictwa obrad o dobro całego Ludu. To było gminowładztwo (demokracja). Następnie niektórzy Naczelnicy a to możniejsi wyłączili innych od obrad, to nazwano Moźnowładztwem (arystokracją). Na ostatku ieden Naczelnik, (nayczęściej Wódz Zgrai Myśliwcey) podstępem lub gwałtem ogarnął wszystkich pod moc swoją i zniewolił ich do posłuszeństwa.

Jako Samowładzca czyli Monarcha rozkazywał on odtąd wszystkim; a kiedy tak zarządzane Ludy graniczyły z sobą, nayczęściej

ściey przyszło do sprzeczki, a potem do bitwy. Zwyciężoną stronę albo wcielono do zwyciężkiej, albo przymuszono do niewoli. Taką rzeczą pokolenia i ludy niektóre co raz bardziej wzrastały i powiększały się. Tak wojny, Wojownicy i Zwycięzcy nastali.

Chęć podbijania drugich pokazała się naywięcej wtedy, gdy Ludzie siedliska sobie obrali stałe. Pierwsze Państwa Narodu Ludzkiego częstem podlegały odmianom. Częstokroć też więcej nie miały obszerności, iak teraz Hrabstwo albo Powiat iaki malenki. Naydawniejsze są Babilon, Assyria i Egipt. Z wielu Państw drobniejszych powstawały czasem Państwa obszernejsze.

6. Im bardziej Państwa wzrastały, tym więcej krzewiły się nauki i kunszt między Obywatelami.

Niekzemne chaty obracały się w kamienice, domy, pałace wspaniałe. Babilon i Ninewa Miasta były precudowne. Egipcyanie zbudowali labirynt, wystawili piramidy i obeliski.

Babilończycy i Egipcjanie mieli największą sposobność do uważania gwiazd i nieba z przyczyny rozległych płaszczyzn w swym kraju, a tak więc astronomią czyli naukę gwiazdarską wynaleźli.

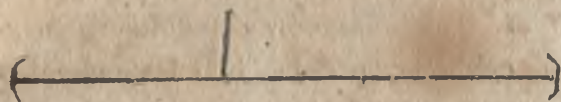
Mieszkańcy na pobrzeżach nadmorskich zaczęli trudnić się żeglugą. Drzewo pływające może dało im pochop do tego, że się na wodę sami na nim odważyli. Z drzewa zrobiono czołno, a z czołna statek, łóżwę, okret. Wiośła używać ryby nauczyły, robiąc swemi pletwy w pływaniu.

Fenicjanie, których celniejsze Miasta były Tyrus i Sydon, najpierwsi na Morzu Śródziemném żeglowali. Dla handlu pływali w różne kraje, robili rozmaite bławaty i sukna, farbowali takowe purpurą, robili szkło. Za te towary zamieniali insze czasem; kiedy indziej zaś, niepotrzebując ofiarowanych towarów, które sami mieli, nie przyjmowali za swoje nic innego, oprócz kruszców bogatych, iako to złoto, srebro. Po trosze zaczęto stosunek wynajdywać między złotem, srebrem, miedzią i innym towarem. Ważono złoto lub inne kruszce. Postrzeżono w tem, że można fałszować kruszec.

Kupecy

Kupecy zaczęli przyciskać nań stępel swój. Następnie Rządcy Narodów i Państw przywłaszczyli sobie to prawo. Sięplowano okrągłe kruszca kawałki. Ztąd powstały pieniądze, moneta.

Kupecy uznali mieć dla siebie potrzebę porównania przychodu i wychodu. To powiodło ich do liczby, liczba do rachunków, a do tych użyto zrazu głosek pisanych czyli liter. — — —

E p o k a d r u g a . —

Od Mojżesza do Cyrusa 1000 lat.

1. Wiele Narodów Azyi Wyższej połączyła Monarchia Assyryjska.

Założyciel Monarchii Assyryjskiej był Król Assyrii Ninus. On podbił Babilończyków, Medów i inne Narody. Małżonka jego równie piękna, iak roztropna Semiramis, która z ubogiej Pasterza królewskiego wychowawicy została Monarchinią, z miasta

Ba-

cheta B.
1400.

900.

Babilonu cud świata i stolicę swoją zrobiła. W pięć set lat potem Królestwo Babilońskie zakończyło się na Sardanapalu Królu, który sam się spalił z przyczyny buntu od Wodków Woysk swoich podniesionego.

Assyrya, Babilonia i Medya odtąd znowu osobnemi stały się królestwami.

2. Między Ludami od Assyryczyków i Babilończyków podbitemi najsilniejsi, prawie byli Hebrayczykowie.

Ojcami Hebrayczyków byli Abraham Izaak i Jakób, ci żyli w Palestynie jako Emirowie albo Chany to jest Naczelnicy albo Xiążęta hord pasterskich. Jakób udał się z rodem swoim do Egiptu, gdzie Józef Syn jego został był pierwszym Ministrem. W przeciągu lat 400 potomstwo Jakóba (Izraelici) tak się rozmnożyło, że się z tego zrobił Naród cały. Faraonowie czyli Królowie Egipcscy postępowali z tym Ludem, jako z Niewolnikami swými. Moyżesz wyrwał Lud Izraelski z niewoli w zamiarze zaprowadzenia go do Krainy Kananey-
skiej

skiej. Faraon na ów czas panujący nie chciał Izraelitów puścić z Egiptu, aż go do tego różne klęski przynusiły. Izraelici przeszli szczęśliwi przez Morze czerwone, ale w tém Faraon w pogoni za nimi utonął z całym woyskiem swoim.

1500.
przed
N. P.

Izraelici od Moyżesza z Egiptu wyprowadzeni blakali się lat 40 po puszczy Arabii skalistej. W tym czasie dostali prawa, rządu, religii i nabożeństwa formę. Jozue Następca po Moyżeszcu doprowadził na koniec Lud Izraelski do Krainy, Kanaan, gdzie pogan podbił i po części wytepił.

1450.

W krainie Kanaan rządili Wielcy Kapłani albo Sofeci (Sędziowie) Ludem Izraelskim lat 400. Na reszcie obrano Króla. Saul był pierwszym Królem, ten pokłócił się tak z duchowieństwem, iż przeto szczęśliwie panować nie mógł. Następca Król Dawid zaś rozprzestrzenił granice Państwa rozmaitym zdobyczą i wślawił się pieśniami wybornymi, które psalmami zowią. Salomon Autor różnych pism mądrością wielkopomny zbudował kościół w Jerozolimie, lecz na ostatku zboczył od mądro-
dro-

1070.

drości i obowiązków dobrego Rządcy
kraiu.

950. Roboam Salomona Syn przez nieostrożność
podał przyczynę dziesięciu pokoleniom
Izraelskiem do obrania sobie osobnego Kró-
la; a tak powstały dwa królestwa w ie-
dnym Narodzie, to iest królestwo Judy i
Izrael. Oba wpadły w niewolą Assyryjską
i Babilońską po upłynieniu wieków nie-
których. Między Królami Assyrii nayzna-
komitszym był Salmanassar, który Samaryą
stolicę królestwa Izraelskiego dobył, a Lud
z całego królestwa do Medyi zaprowadził
(720). Assyryą zaś podzielili się królowie
Babilonu i Medów. Deioces pierwszy
Krol Medyi założył Miasto precudowne
Ekbatana. Z Babilońskich Monarchów
naysławniejszy był Nebuchodonozor Wiel-
ki, który Jerozolimę i stary Tyr spu-
stoszył.

600.

Epo-

Epoka trzecia.

Od Cyrusa do Alexandra 230 lat.

1. Wszystkie Państwa w starodawnych wiekach sławne zagarnęła Monarchia Perska.

Persya była prowincją Medyi. Cyrus Syn
Wielkorządcy Medyjskiego, Wnuk Astya-
gesa Króla Medów zabrał Dziadowi swe-
mu tron, zwalczył bogatego Lidy Króla
Krezusa, tudzież i królestwo Babilońskie.

Następcy Cyrusa zawoiowali Egipt, i posu-
nęli panowanie swoje aż do Europy.

2. Przemoc Perska pokonana była od potęgi daleko mniejszey Greków.

Grecy, od których po dziś dzień kray ieden
w Europie ma nazwisko swoje, byli zrazu
Ludem dzikim i nieobyczajnym, gdyż się
jeszcze korzeniami, ziołami i żołędzią ży-
wili, a skórami niewyprawnymi i kożucha-
mi przyodziewali. Lecz między niemi
Cu-

R. 560.
przed
N. P.

około
R. 1550.

Cudzoziemscy Przychodnie z Azji i Afryki (Cekrops, Kadmus, Danaus, Pelops, Orpheus, Ceres) rozniecili nauki, kunsztu, i z częścią Bogów uobczyaenie.

470. Z początku Grecy byli na drobne państwa podzieleni. Najcelnieysze Państwa takowe były Rzeczypospolite Ateny, Lacedemon, dla których Solon i Likurg prawodawczyli. Z tymi Grekami Persowie zaszli w spory i zapasy. Cesarz Perski Xerxes z woyskiem niezliczonem wkroczył do Grecyi, ale na lichym czołnie powrócił do domu. (Wodzowie obrońcy Grecyi najsławnieysi Miltiades, Temistokles, Arystides, Cymon, Agezilaus).

Potem Grecy stali się Nauczycielami całej Europy. Mieli Poetów, Dzieiopolisow, Budowniczych i Rzeźbiarzów najsławniejszych.

Epo-

Epoka czwarta.

Od Alexandra do Augusta lat 300.

1. Alexander Król Macedoński z największą pomyślnością podbił sobie Monarchią Perską.

Drobne Grecyi Rządy były niezgodnymi pomiędzy sobą. Filip Król Macedoński, Ojciec Alexandra, Sąsiad ich chytry, korzystając z tej niezgody narzucił iarzmo Macedońskie na wolne Grecyi ludy.

Jego Syn Alexander Wielki, Wychowaniec i Uczeń Arystotelesa Filozofa ruszył z 334. woyskiem swoim bitnem choć w małej liczbie mniej okazałem do Azji przeciw Daryuszowi Monarsze Perskiemu. Poraził trzykroć woyska jego daleko liczniejszy, a tak w przeciągu lat 10 podbił nie tylko całą Monarchią Perską, lecz i część krajów Azji za Persyą przyległych, a tym sposobem granice swoje aż do Indyi rozciągnął. 324.

2. Zdo-

2. Zdobyczą Alexandra podzielili się Ministrowie i Wodzowie jego. Alexander bowiem nie zostawił po sobie Potomka prawego. Brat przyrodni, słaby Prostack, a Syn po śmierci zrodzony Pogrobowiec z Roxany Królowney Perskiej, Niemowlę niedołężne, dzielnie panować nie mogli.

Z tych okoliczności korzystając Ministrowie i Wodzowie rozdzielili między siebie kraie podbite. Taką rzeczą powstały Królestwa Egipt, Syrya, Macedonia, których Założycielami byli Ptolomeusz, Seleukus, i Kasander.

3. Tak te, iako i inne Państwa Rzymianie zagarnęli pod władzę swoją.

745. Rzym Miasto Rzymianom imię nadające zbudował Romulus, Wnuk Królika Włoskiego Numitora. Pierwszemi Mieszkańcami byli po części Zbrodniarze i Wygnańcy, Zbiegi z Ojczyzn swoich. Po Romulusie sześć było następców po kolei. Rzymianie sprzykrzyli sobie na ostatku Królów, a ostatni nad nimi panował Tarkwiniusz Pyszny.

Miey-

Mieysce Królów zastąpili dway Konsulowie, 510.
dłużey nie panujący, nad rok ieden, gdyż co rok nowych obierano. Rzym stał się Rzeczpospolitą. Mężni i odważni Rzymianie zaś pokonywali ieden Lud Włoski po drugim (Latinów, Samnitów, Etrusków, Gallow). Wtedy mieswali czasem Dyktatorów, i na obronę ludu wybrali sobie Woyских czyli Trybunów; do nich tymi czasami dostali się Cyrulicy, dachówki, pieniądze srebrne, rzeczy u nich dawniey niesłychane.

Rzymianie nie przestali na swych zdobyczach we Włoszech, lecz oręż swój i daley ponieśli, w kraie odległe i nawet i w inne części świata. Już w niższych Włoszech z Kartagińczykami weszli w zatargi. Kartago czyli Kartagina było Miasto na północnym Afryki brzegu, założone od około R. 900.
Didony Fenicyańskiej Królowny.

Żegluga i Kupiectwem Kartagińczykowie zbgaceni wzbili się w znaczną potęgę, a tak nietylko w Afryce, ale i w Europie, mianowicie zaś w Hiszpanii, na Wyspach przy nadbrzeżach Hiszpańskich i Włoskich co raz bardziey rozszerzali panowanie swoje. Niestety w Sycylii z Rzymianami przyszło im do wojny, a ci nie uspokoiłi

koili się prędkiej, aż po zburzeniu Kartaginy.

Rzymianie otrzymawszy zupełne zwycięstwo nad Kartagińczykami najgłówniejszymi Nieprzyjaciółmi swymi, pokonali powoli wszystkie Narody na ów czas oświecone, a mianowicie Greków między sobą niezgodnych, którzy im przeto zwycięstwo nad sobą ułatwili. Nielitościwi zaś Rzymianie zrabowali i zburzyli Korynt, Miasto Grecyi nayhandlowniejsze. Jak Rzymianie co raz więcej podbiiali kraioy, tak też co raz bardziey powiększali państwo swoje, a przytém i bogactwa, wtedy więc nauczyli się zbytków i rozpusty. Bogacze panowania chciwi powstałi między niemi (Mariusz, Sylla,) a ci z współobywatelami czynili sobie, co im się podobało. Z początku złączyło się ich trzech (Pompeiusz, Krassus, i Cezar) aby Rzymianom panować. Na reszcie jeden panowanie całe ogarnął Cezar, lecz w krotce zabito go gwałtownie. Szczęśliwszy od niego Synowiec August zaczął rząd Cesarzów Rzymskich i z Rzeczypospolitey zrobił Monarchią.

Rzymianie w naukach i kunsztach co raz bardziey brali górę. Mowa ich wykształcona, ięzyk Łaciński stał się ięzykiem Uczonych,

a Pisarze Rzymscy ieszcze dotąd w szkołach naszych bywają tłumaczeni, ponieważ od Rzymian rozeszło się uobyczajenie innych Narodów w Europie, tudzież i w dawnych wiekach prawa wszystkich niemal w Europie Narodów terażniejszych w tym ięzyku są spisane, gdy własne ich ięzyki dzisieysze nie miały poloru doskonałego i pismiennemi ieszcze nie były.

Epoka piąta.

Od Augusta do Kłodoweusza czyli Kłodowika lat 500.

1. Pod panowaniem Augusta urodził się Jezus Chrystus Religii Chrześcijańskiej Ustanowiciel.

Narody wszystkie prawie żyły dotąd w bałwochwalstwie. Żydzi tylko czcili Boga iedynego. Między niemi: zrodził się Jezus. Życie przykładne, nauki wyborne ieszcze

R. 754.
po Zato-
zeniu M.
Rzymu.

bardziej, iak cuda iego wszelkie, okazywały boskie poselstwo tegoż Dobroczyńcy Rodzaju Ludzkiego.

Nienawiść Kapłanów Żydowskich nie uspokoiła się prędzey aż Zbawiciel nasz umarł na Krzyżu. Jezus iednak iuż miał tyle Uczniów i Czciocielów swoich, że nauka iego nie zginęła, lecz i owszem po całym świecie rozeszła się. Wszelkie prześladowania i męki nie zdolały Wyznawców od niey odstraszyć, a tak mimo usiłowania Cesarzów Rzymskich, Pogan i Żydów Religia Chrześcianańska na wezystkie strony świata rozszerzoną została.

Kilku Uczniów Jezusa Chrystusa pod imieniem Ewanielistów i Apostolów do dziś dnia znanych opisali dzieie i nauki iego. Z tych opisów Nowy Testament w Greckim ięzyku złożony. A gdy księgi onegoż Chrześcianańskie różnym sposobem wykładali, wszczęły się z tey różności sekty i partye.

2. Zły rząd pod panowaniem Cesarzów Rzymskich pociągnął za sobą potrosze schylek, a na koniec i upadek całego Państwa Rzymskiego; iednak

dnak wtedy wzrastało Chrześcianaństwo. Następcy Augusta byli albo Tyranami albo Rozpustnikami. Tiberjusz — Kaligula — Klaudyusz — Nero.

68.

Cesarze późniejsi wstępowali na dostojność swoje nacyęściey przez wybór i okrzyki gwardyi lub woyska. Między niemi byli niektórzy godnemi Państwa Rzymskiego Władzcami, iako to Wespazyan — Titus Jerolimy Zburzyciel — Nerwa — Hadrian i obadway Antoninowie.

70.

Ponieważ Senat Rzymski nie chciał ustąpić Woyskom prawa swego do wolnego Cesarzów obioru, dało to pochop do częstych i gwałtownych odmian w Rzeczypospolitey. Bywali Cesarze tacy, co tylko miesięcy, tygodni, lub dni kilka panowali. Trafiło się i to, że czasem kilku, trzech czterech i więcej było Cesarzów. Większa ich część składała się z podłych; rozwiozłych i rozrzutnych Okrutników albo Rozkoszników, którzy rządzić nie umieli.

Przecież Konstantyn Wielki przywrócił Państwu Rzymskiemu dawną powagę i siłę na czas nieiakis. Przeniósłszy stolicę Państwa z Rzymu do Carogrodu (Konstantynopola) na-

306.

312.

dał religii chrześcijańskiej wolność i swobodę i wziął ją pod opiekę rządową. Po nim kilku Cesarzów razem w podziale Państwa władało Cesarstwem Rzymskiem dopóty, aż Teodozy Wielki znowu nie złączył całe Rzeczypospolitą Rzymską całość pod berłem swoim. Lecz gdy on umierał Państwo pomiędzy dwu Synów Arkadyusza i Honorjusza podzielił, Rzymskie Cesarstwo na zawsze na dwa rozdzieliło się: Mocarstwo, to jest na Cesarstwo Wschodnie; tegoż Stolicą był Rzym, tamtegoż Carograd.

3. Wnet potem waleczna Dicz Niemców, opanowała wraz z Słowianami znaczną część Państwa Rzymskiego.

Przodkowie Niemców składały różne drobne rzesze sobie niepodległe. Nawała takiego ludu wpadła w prowincje Rzymskie nad Dunajem leżące i groziła samym nawet Włochom, lecz porażona od Rzymian i odparta zamiaru swego dopiąć nie mogła. Juliusz Cezar Aryowista Xiążęcia Niemckiego z Gallii wygnał. August zaś kraje Niemcami osiadłe nad Renem i Dunajem w prowincje Rzymskie obrócił. Jednak reszty Niemiec Rzymianie pokonać nie mogli.

Dla

Dla większego odporu przeciw Rzymianom Niemieckie ludy niesforne złączyły się w znaczniejsze związki. Z tych związków powstały Narody; Szwabowie, Frankowie, Goci i inni, którzy ze wszech stron napadłszy kraje Rzymskie opanowali z nich znaczne odrywki. Wisi Goci (Zachodni Gotowie albo Wyżsi Goci) Hiszpanią opanowali. Frankowie w Gallii osiedli i nadali jej imię Francya. Anglia, niegdyś Brytania zwana, stała się łupem Anglów, Sasów i Iutów. Cesarstwu Rzymskiemu ostatni cios zadał Odoacer Hetman wojsk Niemieckich i Słowiańskich w służbie Rzymskiej będących. 476.
O sto lat wcześniej Hunnów Naród straszny wkroczył do Europy, a to wkroczenie nie jeden Lud Niemiecki przymusiło usunąć się dalej ku Zachodowi. Attila Hunnów Monarcha potężny z niezliczonym ludu tłumem ciągnął najwprzód do Francji, a potem do Włoch. Z Francji wróciła go 450. klęska, z Włoch zaś prozby i złoto. Cofnął się nazad, a tu początek Wenecji.
O Słowianach ciemne lubo niewątpliwe w tym wieku są ślady między Gotami i Hunnami:

E 2

Epo-

Epoka szósta.

Od Kłodowika aż do Karola Wielkiego
300 lat.

1. Państwa od Niemców założone po większej części stają się Frankom podległemi.

486. Kłodowik, Xiażę Franków zagarnął resztę krajów Rzymskich we Francyi pod moc swoją, a potem władzę i potęgę Franków w Niemczech samych rozszerzył. Religia Chrześcijańska służyła mu za pozór, pod którym podbił i zgładzał innych Xiażąt Francuskich. Takim sposobem utworzyła się Monarchia Franków.

493. Następcy Kłodowika rozpościerali potęgę swoją co raz daley tak w Niemczech iak we Francyi. Lecz we Włoszech zabronić
568. tego nie mogli, iż tam naprzód Ostrogoci (Goci Wschodni, albo podług inszych na Ostrowach mieszkający) pod przewodnictwem Krola Teodoryka, a później Longobardowie pod dowództwem Alboina osiedli.

2 Tak

2. Tak Frankowie, iak i inne Narody Niemieckie znaleźli w Arabach odpór i wielkich swych Przeciwników i przyszło z niemi do wojen krwawych.

Arabów wślawił Mahomet, ugruntowawszy nową wiarę w Mieście Mekka, z którego ustąpić Przeciwnicy byli go przymusili, lecz ta ucieczka stała się chwilą początku najsławniejszych dzieł jego. W przeciągu lat 10 Mahomet opanował całą Arabią. 622.

Po śmierci Mahometa Arabowie pod panowaniem Kalifów to jest Następców Mahometa nie tylko w Azyi, ale i w Afryce i w Europie ieden kray po drugim podbił, do naywyższego potęgi stopnia przyszli. A w tem szczęściu nie przestali na samych woynach, lecz po krótkim barbarzyństwie czasie zaczęli przykładać się do nauk. Od nich Europeyzykowie nawet dostali naukę gwiazdarską i igłę magnesową, od nich nauczyli się liczb nowego ga-tunku, i wydoskonalenia Arytmetyki. 632.

Epoka

Epoka siódma.

Od Karola Wielkiego aż do wojen krzyżo-
wych (krucyat) 300 lat.

1. Monarchia Franków, dawszy odpór szczęśliwy Arabom w Europie, od czasu Karola Wielkiego stała się Państwem najcelniejszém w naszej części świata.

Następcy Kładowika częstymi podziałami i woynami domowemi wyniszczeni, nader słabiali i wątlili powagę swoją, z którey na reszcie wcale się wyzuli, powierzwszy rząd państwa Marszałkom czyli Maiorom domu. Ci korzystając z niedbalstwa Królów, wkrótce stali się Panami ich losu, wsadzając ich na tron i strącając z onegoż podług upodobania. Pipin Mały takiż Marszałek Dworu, włożył sam na głowę swoją koronę francuską.

Pipina Syn Karol Wielki zburzył królestwo Longobardów we Włoszech, podbił Sasów w Niemczech i zawoiował część Hiszpanii

i

i Węgier. W Rzymie przyjął tytuł Cesarski. Lecz on nie tylko był Zwycięzcą, szczęśliwym, lecz i Rządcą i Panem Ojczyzny wybornym. Prawa dane, bacność na rząd; gospodarstwo, szkoły, staranie o język oyczysty (Niemiecki) dowodzą to oczywiście.

2. Państwo obszerne Karola Wielkiego rozdzieliło się na kilkoro kraiów.

Karola Wielkiego Syn Ludwik Pobożny lub Powolny wpłatał się w domowe rozterki i niesnaski z Synami, między których zawcześniej chciał państwo swoje podzielić. Ludwik Pobożny zostawił trzech Synów, którzy tyleż osobnych Państw utworzyli. Włochy — Niemcy, — Francya.

3. Niemcy przez czas długi miały największą powagę.

Po zeyściu Karolingów to jest Potomstwa Karola Wielkiego w Niemczech, Naród Niemiecki obrał sobie Królów Rodaków, którzy godność Cesarską, Rzymską, z Niemieckim Tronem połączyli.

Otto I. czyli Wielki poszedł z wojskiem do Włoch, ożenił się z Wdową Króla Włoskiego

961. skiego i tym sposobem Włochy z Niemcami połączył. Wnet potym dał się Papieżowi koronować na Cesarza Rzymskiego, a tak i dostojęństwo Cesarstwo Rzymskie do godności Królów Niemieckich przyłączył. Następcy jego dla utrzymania godności swojej Cesarzowskiej nie raz przymuszeni byli ciągnąć z wojskiem do Włoch, a podobno w usiłowaniu temże z tamtej strony Gór Alpejskich, utracili nie mało powagi z tej strony onych.

4. Potęgę Państwa Niemieckiego określiły dzieła Węgrów, Normanów i Słowian.

894. Węgrzy (Magiary) wyszli z Mongolii. Przez znaczny przeciąg czasu byli oni najazdami swymi najstraszniejsi Niemców Nieprzyjaciółami. Przyjęcie wiary Chrześcijańskiej i rolnictwo uobczyały i przywiedły ich do życia spokojnego.

Normanami zwano w Europie południowej i zachodniej wszystkich Europy północnej Mieszkańców, którzy się na łodziach po morzu tułali, a tu i owdzie wysiadłszy, kraje nadmorskie pustoszyli. Takowi Ludzie osiadali czasem nawet w krajach spu-

sto-

stoszonych. We Francji Normandia od nich początek wzięła. Z niej późniejszemi czasy Xiążęta Normañscy do Anglii i do Włoch Niższych przenieśli się i tam Państwa założyli. (Wilhelm Zwycięzca i Rogier)

W Danii, Szwecyi i Norwegii tym czasem 826. nowe powstały Państwa. Ansgar Mnich Benedyktyn z Klasztoru Korwey w Westfalii zaszczeplił w tych krajach Chrześcijańską wiarę.

W wschodniej Europie Słowianie górując rozradzali się na różne plemienia. Rosyanie, Polacy, Czesi, Serbi i wielu innych Narodów z nich pochodzą. Początek Słowian niepamięć wieków w ciemności zakrywa, atoli jest podobieństwo: że w dawnych Sarmatach i Wenedach, już Słowianie słynęli, a tak: iż już od wieków w wschodniej Europie koczowali, lecz nie będąc ani uobczyaionymi ani w silne narody złączonemi, wszystkim Przechodniom lub Przybyłcom podlegali. Wyżey wspomnieni Gotowie i Hunnowie byli kiedyś Panami wielu Narodów Słowiańskich. Koczowanie ustawiczne czyli przenosiny z miejsca na miejsce dziczy Słowiańskiej, przybycie Założycielów osad stałych, tudzież gdy jedna hor-

horda drugą gnębiła i wyganiała, daly pochóp do porozumienia, iakoby wcale w terazniejszych siedliskach Słowiańskich Słowian dawniey nie bywało. We środku wieku dziewiątego wszędzie w całej Słowiańszczyźnie powstały kraie uobyczajniejsze i Państwa stalsze. Morawianie i Bułgarowie najpierwsi przyjęli Chrześcijańską wiarę przez S. S. Cyryla i Metodyusza dwóch Zakonników Greckich; a że pod władzą Królów Morawskich zostawała część Polski, więc iuż i wtedy do Polski zaszły początki zbawienney Jezusa nauki. Czechy i Polska otrzymały teraz stałe Xiążąt swoich i Panów plemię. W Czechach bowiem

840. Przemysław w Pradze, w Polsce Piast w Kruszwicy zaczęli Narodom swoim panować choć w pogaństwie ieszcze na ów czas będącym. Ruryk Normañczyk czyli Warag w Nowogrodzie Wielkim w Rossyi założył nad Słowianami Nowogrodzkimi państwo, które w krótce Ruś całą ogarnęło. Baieczne dzieiów opisy podaią w Słowiańszczyźnie dzieie prawdziwe pod wątpliwość ieszcze przez czas nieiakis aż do zupełnego w powszechności przyjęcia wiary chrześcijańskiej, co się w Czechach stało 864 roku, w Polsce R. 965. pod prawnukiem

Pia-

Piasta Mieczysławem I. w Rossyi pod Włodzimierzem (Włodymirem) Wielkim Roku 988.

5. Potęga ościennych Mocarstw nie czyniła tyle zawał Cesarzom Niemieckim, iak powaga Papieżów.

Poprzednicy Papieżów ówczesnych tylko w Rzymie mieli władzę duchowną, w szczególności określoną, lecz iako Biskupi stolicy świata pod Rzymskimi Cesarzami iuż wielkiey nabyli powagi i wszędzie po całym świecie u Chrześcian przyznawano im nieiakieś pierwszeństwo. Pipin Król Francuzki, ratuiąc Rzym od napaści Longobardów za wezwaniem Papieżkiem darował Papieżowi część kraiu, co początkiem było do terazniejszego Stanu Kościelnego. Jako Biskupi Stolicy świata, na mocy wyroków niektórych pisma świętego Papieże nie tylko utrzymywali pierwszeństwo przed innymi Biskupami, lecz z razu nieiaką władzę nad onemiż, wnet i nad samymi Królami i Cesarzami usiłowali sobie przywłaszczyć. Z przyczyny tey władzy rościli sobie Papieże prawo kłatwę rzucać na tych Xiążąt, Królów i Cesarzów, którzy im się sprzeciwiali.

753.

Wszę-

Wszelako żaden Papież w żądaniach swoich nie zapędził się tak daleko, iak Grzegorz VII. Ten bowiem nie tylko zapozwał Cesarza Henryka IV. do sądów swoich, lecz korzystając z niezgody między Cesarzem i Saskimi Xiążętami wszczętey, przymusił go do przeprosin haniebnych w Mieście Kanossa. Odtąd żadne Państwo w Europie nie zostało w nienaruszoney spokoyności, lecz powaga Papieżyów i Duchowieństwa wszędzie wstrzęsła berła i trony. Bolesław Śmiały Król Polski doznał dwa lata później skutków przemocy duchowieństwa w utracie korony za zbrodnię swoją w zabiciu S. Stanisława popełnioną; a Polska, która za Dziada iego Bolesława I. Chrobrego wszystkim Sąsiadom była straszna, postradawszy godności królewskiej, schylać się zaczęła do rządu możnowładnego i podzielnego między kilką Xiążętami.

Do rozszerzenia władzy Papieżkiej naywięcej przyczyniły się Zakony. Mnich (monachus) znaczy Człowieka w samotności żyjącego z zamiarem, aby iedynie tylko na bożeństwu życie swoje poświęcał. Tacy byli Pustelnicy najpierwsi w Egipcie. Wnet kilku ich zebrało się pod władzą obranego Naczelnika (Opata) do iednego domu samo-

możnego. Ztąd powstały klasztory, a przy społeczeństwie większem reguły czyli zakony rozmaite. Gdy Niewiasty Męszczyn naśladowały, więc ztąd wzięły początek Zakonnice, Mniszki, Klasztory Panieńskie. Przełożeni Klasztorów męskich: Opaci, Przeorowie, Gwardyanie i. t. d. Panieńskich: Xienie, Przeorysze, Gwardyanki, Panny Starsze.

Zakony za rozpostrzenieniem władzy papieżkiej dzielną okazały czynność; przy klasztorach swoich szkoły utworzywszy, one iedynie dostarczały Królom i Xiążętom Pisarzów, Kanclerzów i Radę przyboczną. A gdy z upadkiem Państwa Rzymskiego nauki w przepaści grubey ciemnoty dzikich hord Niemieckich prawie zatoneły, klasztory mianowicie Benedyktynów i Cystersów konające nauk światło od zgaśnięcia uchowały. Tudzież nie iedną puszcze w uprawne grunta obsite zamieniły. Wiek terazniejszy mniej o tém zapominać powinienby, co im dawne lata były winne.

Epo-

Ze Jaki Later marcin

Epoka Osma.

Od Krucyat aż do Kolumba 400 lat.

1. Krucyaty do pomnożenia i wzrostu potęgi Papieżkiej nie mniej się przyłożyły, iak zakony, lecz i one równie do oświaty Europejczyków nie mało wpływu miały.

Chrześciana zawsze rozumieli, iż nabożeństwa nigdzie lepiej i gorliwiej odprawiać nie mogą, iak w tych miejscach, gdzie Chrystus Pan bawił na świecie, gdzie umarł i ślady jego pozostały bytności. Nie jedna dusza pobożna poczytała to sobie za największe szczęście odwiedzić te miejsca, a tak wielu Mężczyzn i Niewiast puściło się na pielgrzymkę do Ziemi świętej czyli Palestyny. Póki Arabowie tam panowali, Pielgrzymi żadnych nie cierpili od nich przykrości. Lecz gdy nastali Turcy Selczukowie Tatarskiego pokolenia Naród, pod ich panowaniem Chrześciana nie do-

zna-

znawali więcej tej łatwości w Jerozolimie. Tam bowiem ci Turcy tak niemiłosiernie z nimi się obchodzili, że żale i skargi na nich aż do Europy doszły. Od żalów przyszło do życzenia, aby wyrwać ziemię świętą z rąk niewiernych.

Do takowego przedsięwzięcia Chrześcianaństwo 1096, całe wspólnie musiało użyć sił swoich. Papież i Piotr Pustelnik na Soborze Lugduńskim (Lyońskim) przywiedli zgromadzonych Panów duchownych i świeckich do uchwalenia krucyaty. Ci co rozmyślili się iść na krucyatę, brali na siebie znak krzyża świętego z czerwonego sukna, koren to znak na piersi lub ramieniu przyszywali. Nazwano ich od tegoż krzyża Krzyżowcami, a wyprawy ich krzyżowemi wojny czyli krucyatami. Wyprawy zaś takowe udawano za wojnę w imieniu Boskiem od którejby w samej istocie ani stan, ani wiek nikogo nie uwalniał.

Liczne Woysko pod dowództwem Gottfryda 1099, Xiążęcia de Bouillon przeszło do Azji i dobyło Jerozolimy, a Gottfryd sam został Królem Jerozolimskim. Lecz to Królestwo nie długo trwało. Turcy nabrawszy serca i ochoty uciskali Chrześciana w Palestynie

1187.

stynie ze wszech stron, a to jeszcze tém skuteczniej, im więcej głód i choroby wojska Chrześcijańskie wycieńczały. Mimo przybycia znacznych i rozmaitych posiłków Jerozolima znowu wpadła w ręce Mahometanów, pod moc Saladyna Sultana Mameluków w Kairze. Daremny wylew krwi ludzkiej, wydatek tylu pieniędzy wyniszczyły w prawdzie Europę, ale jednak skutki pociągnęły za sobą nader ważne.

około R.
1120.

Nastąpiły wtedy kawalerie czyli zakony rycerskie albo kawalerskie, to jest towarzystwa Rycerzów duchownych i Braci służebnych, z początku w zamiarze ratowania Chrześcian ranionych i chorych, albo w celu bronięcia Pielgrzymów. Kawalerowie S. Jana, (teraz Maltańscy), Templarczykowie i Krzyżacy. Kawalerowie S. Jana mieli niedawno siedlisko swoje na Wyspie Malta. Templarczykowie zniesieni za staraniem Króla Francuskiego. Krzyżacy mają znaczne dobra w Niemczech.

1226.

Przed laty posiadali Krzyżacy całe Prusy. Konrad Xiążę Mazowiecki bowiem zawałał ich do Prus przeciw Poganom tamiecznym na pomoc i obronę kraju swego. Po długiej i krwawej wojnie pięćdziesiąt-

le.

lemiey podbili Krzyżacy Prusy, a wytępiwszy mieczem prawie do szczętu rodaków, wprowadzili z Niemiec i Polski nowych Osadników. Wielki Mistrz krzyżacki miał stolicę swoją w Malborgu.

Skutkiem krucyat było także rozkwitnienie handlu, który mianowicie w Wenecyi i Genui i innych Miastach Włoskich powstał. Krzyżowce bowiem, poznawszy się z dostatkami Azji, na targi one sprowadzać zaczęli, przez co Miasta nadmorskie we Włoszech tak, iako i przez drogą przewozu zapłatę Krzyżowników bardzo się zbożacyły.

Wielkie mnóstwo Szlachty w Europie umniejszało się znacznie. Dobra ich po części spadły na klasztory i pospólstwa mieyskie. Nie ieden Rolnik poddany pozyskał wolność. Wiadomości o innych częściach świata zaczęły przebliać grubą ciemnotę. Nowe rośliny, owoce, warzywa, przybyły do Europy. Pergamotki, gruszki, szalota, trybulka, szafran, kapusta włoska, trzcina cukrowa są w tych rzędzie.

Od czasów krucyaty powstałi także kowalerowie błakający się, romanse, a oraz sprawiły ułagodzenie obyczajów.

D

2. Gdy

2. Gdy Europejczycy z Azyą wstępnym boiem wojnę wiedli, Mongołowie z Azyi północney Europę najeżdżali.

1220. Mongołowie są narodem Azyi średniej. Chan ich ieden, Czyngischan zwany, przywłaszczył sobie państwo nad wszystkimi Mongołami i Tatarami. To uczyniwszy, zawiązał część północną Chin, Cesarstwa już i na ów czas sławnego. Następcy Czyngischana podzielili się Państwem jego pod zwierzchnictwem Wielkiego Chana. Wtedy Mongołowie najechali Europę z taką siłą, że najprzód Rosyą uiarzмили, potem Polskę i Węgry spustoszywszy, aż do Szląska i Moraw puścili się. Lecz ciż sami Mongołowie w tymże samym czasie i Arabom w Azyi kraie zdobyte z rąk powydzielali.

Nowe podziały osłabiły potęgę Mongołów. To sprawiło wygnanie ich z Chin i innych krajów podbitych. Timur z potomstwem Czyngischana spokrewniony przedsięwziął Monarchią zwątlą Mongołów do pierwszej swojej znowu przywieść strasności. Podbiwszy sobie Mongołów i Tatarów, oręź

około R.
1370.

swój

swój aż do Moskwy rozmaszał, potem kilka lat Indyą aż do Gangiesu pustoszył, ale gdy do Chin zamierzał i wszelkie już czyinił przygotowania, śmierć go zaskoczyła. 1404.

Potomstwo Timura straciło w krótkce nabyte kraie. Tylko w Indyi powstało Cesarstwo Wielkiego Mogoła.

Najazdy Tatarskie osłabiwszy Ruś Za-Dnieprską dały łatwość Polakom i Litwie do za 1344. woiowania Rusi Przed-Dnieprowskiej.

3. Trwalszy wzrost od Monarchii Mongołów powzięła Potęga Turków Otomańskich.

Turcy Ottomańscy od Osmana czyli Otmana Wodza swego tak nazwani, od którego dzieysie ich Sułtanowie czyli Cesarze pochodzą, najprzód w Azyi mnieyszej, a potem w Europie państwo swoje na rozwalinach Cesarstwa Greckiego rozposcierać poczęli, a gdyby Timur Sułtana Biazeta nie był wziął w niewolę, już 50 lat przedzey padłby był Konstantynopol (Carogrod) w ich ręce, co się dopiero 1453 roku stało. 1300. 1402.

4. Dalszemu Tureckiej potęgi rozpostarciu Niemcy, Węgrzy i Polacy tamę założyli.

Piastowie w Polsce, różni Królowie w Węgrzech panowali. Ludwik Wielki w Węgrzech, Mały w Polsce panował obom Narodom. Jedna Córka jego imieniem Marya wniosła Węgry w dom Luxemburski, druga Jadwiga Polskę z Litwą złączyła w Osobie Małżonka swego Jagiełły, Wielkiego Xięcia Litewskiego. który przyjąwszy na chrzcie imię Władysława najszcześniejsze Jagiellończyków zaczął w Polsce panowanie. Pod domem Jagiellońskim Polska najbardziej kwitnęła a oraz złączona z Litwą wszystkim ościennym Sąsiadom straszną była. Pierwsza ztąd korzyść wynikła uratowanie Polski od przemocy Krzyżaków, którzy podbiwszy Prusy, w Polszcze i w Litwie władzę swoją rozszerzali, drugi Syn Jagiełły Jan Kazimierz Prusy Zachodnie do Polski i Litwy przyłączył, a wielkiego Mistrza do hołdu przymusił.

5. Dom

5. Dom Austriacki czyli Rakuski wzniósł się do znaczney potęgi przez różne pomyślności i szczęście.

Maxymilian I. Syn Cesarza Fryderyka III. utorował nayprzód do tego wzrostu drogę, ożeniwszy się z Maryą, Córką iedyńczką Karola Śmiałego Xiążęcia Burgundyi, 1477. Niderlandów Dziedzica. Taż bowiem Żona jego wniosła w dom Austriacki całe Niderlandy.

Filip Syn Maxymiliana i Maryi pojął za Żonę Dziedziczkę Królestw Kastylii i Aragonii czyli całej Hiszpańskiej Monarchii. 1496.

Przed dawnymi laty zięć Króla Kastylijskiego Henryk Xiążę Burgundzki Portugalię Królestwo osobne był założył. 1095.

6. Lec w tymże samym czasie Król Francuski, samowładztwo w Francyi osiągnawszy, stał się największym Cesarzów Niemieckich z domu Austriackiego Przeciwnikiem.

Królowie Francuzcy potrzebowali wiele czasu i starania do zupełnego upokorzenia prze-

od R.
1066.

przemożnych Lenników, możnowładnych Xiażąt i Hrabiów, których na reszcie szczęśliwie pod władzę królewską poddali. Zły przykład nieposłuszeństwa dawał nayeściej Xiażę Normandyi, nie tylko Królem Angielskim zostawszy, ale i Akwitanią i inne kraie przez spadki rozmaite odziedziczywszy. Ztąd krwawe boie i zapasy wynikły między Anglią i Francją nigdy prawie nieustające.

1328. Jeden z Królów Angielskich (Eduard III.) umyślił nawet całą zdobyć Francją. Ztąd wszczęła się wojna stoletnia, a Anglicy wspierani od fakcyi Panów Francuskich, już północną Francją podbiwszy, byli blisko pokonania reszty, gdy Dziewica pewna (Joanna d'Ark) odsaczywszy Miasto Orleans, dodała serca Francuzom i stracone prawie uratowała królestwo.

Potém dopiero wszystkie niemal Xięztwa i Hrabstwa do Korony Francuskiej powoli przyłączono, a to dało pochóp do rozpostarcia władzy Królewskiej i siły krajowej.

7. W

7. W północney Europie Małgorzata Królowa Duńska potężne utworzyła mocarstwo. 1388.

Po Oycu Danią, po Mężu Norwegią odziedziczywszy, także i od Szwedów na tron obraną została. Ale Następcy iey nie szli tą drogą mądrości i umiarkowania, które w rządzie dwoistego Narodu do iednych obyczajów nie przywykłego tak są potrzebne, a z tey przyczyny ich panowanie wkrótce Szwedom obmierzło. Okrucieństwo zaś Chrystyana II., który razem 600 Szwedów stracić kazał, dało powód do powstania Narodu Szwedzkiego. Gustaw Eryka Syn z Domu Waza, na czele siły zbrojney tak się wysługiwał Narodowi, że za to obranym został Królem Szwedzkim. 1523. Wnet i Dania i Norwegia poszły za przykładem Szwedów, Chrystyan II. złożony z tronu ustąpić musiał z Państwa swego i żyć na wygnaniu. Na tronie Duńskim i Norweskim zaś osiadł Fryderyk I. Xiąże Holsztyński.

8. W tym czasie Europeyzykowie zaczęli grunt zakładać do powstania nauk,

nauk, sztuk, światła i sposobu wojowania terazniejszego.

Wynalazek prochu i druku był pierwszą isierką oświaty. Proch do strzelania znano dawniej przed wymyśleniem strzelby. Używano go nawet do rozsadzania kamieni. 1340. Później przyszło komuś na myśl kulę kamienną czyli żelazną wystrzelić rury. To powiodło do wynalezienia armat, czyli iak dawniej ie zwano, puszek. Z tych puszek wożonych na kołach wymyślono takie strzelby, któreby można nosić na ramieniu lub w ręku albo za pasem, otóż fuzye, muszkiety, pistolety. 1317. Dawniej wszystko lontami zapalano. Norymberczyk wynalazł zamek u strzelby.

Przedtém Szlachta tylko woyskowo służyła, a tak więc samo iedyne rycerstwo woyskiem było. Za to stan rycerski miał ziemię, dobra ziemskie. Ztąd urosło lenństwo, lenność. Panowie Zwierzchni za rozdawane lenności czyli (maństwa) mieli swoich Lenników. Ci, iako Szlachta rodowita, służyli konno, a każdy miał przy sobie 3 lub więcej Pachołków, po części od stóp do głowy uzbroionych. Piechotę zaś dawali Mieszczanie i Wieśniacy w dzidy i kusze opa-

opatrzoną. Od czasu wynalezienia prochu wszystko się odmieniło. Nie każdy umiał obchodzić się z strzelbą. Byli do tego osobni w sztuce strzelania biegli Ludzie, Puszkarze, Strzelcy. Tych trzeba było brać w żołd. A ztąd weszli w zwyczaj Żołnierze, Woioownicy za żołd służący, czyli Zaciężni. Przed wynalazkiem druku wyrzynano obrazy na drewnianych tablicach, które farbą pomazawszy, wybiiano na papierze. Takim sposobem wynaleziono holcsztychy, obrazki Świętych, Karty do grania. Na takowe drukowano iuż imiona. Wawrzyniec Jonzon Zakrystyan (Koster) w Harlemie całe stronice z księgi *speculum salvationis* wyrzynał na drewnianych tablicach i wybił na papierze. Ale dopiero Jan Gутtenberg Mogunteczyk kazał naypierwey wyrzynać drewniane i ołowiane litery osobne i ruchome, a Jan Faust (Fust) i Piotr Schoyffer wynaleźli umiejętność lania ich z massy kruszcowej, dotąd używaney. 1450.

Od wynalezienia druku, książki tanieć zaczęły, a z tey przyczyny i w częstszym używaniu bywać. Skutkiem tego było rozszerzenie nauk i światła. Do tego nowe szko-

szkoły i akademie przyłożyły się jeszcze bardzo skutecznie, a tak oświata stała się powszechniejszą.

Epoka dziewiąta.

Od Kolomba aż do Rewolucyi Francuskiej.

1. Odkrycie Ameryki sprawiło wielkie na świecie odmiany.

Arabowie i Normani już byli wiele krain odkryli dotąd nieznaomych. Arabom Azja dosyć była znaioma, a nawet i o brzegach Afryki niemal prawie dokładną mieli wiadomość.

1000. Normani wynaleźli Islandyą i Grenlandyę część, a nawet i nadbrzeża Ameryki północnej.

Od Arabów przyjęli Europejczycy używanie Kompas w Chinach już dawniej znanego, a to najpierw uczynili Włosi, niegdyś najwięksi Kupcy świata.

Z

Z Kompasem odważyli się Europejczycy na Ocean. Z początku tylko brzegi Afryki poznano dokładnie. W tych zamiarach najsłynniejszymi pokazali się Portugalczycy. Bartłomiej Diaz aż do Przylądku dobrej nadziei dopłynął, a Wasko de Gama pierwszy morzem przybył do Indyi okrążywszy Afrykę; a tym sposobem otworzył drogę Współziomkom po skarby i korzenie Indyjskie. Potem Portugalczycy założyli wiele osad w Indyach i przeto stali się na ów czas pierwszymi na świecie Żeglarzami.

1486.

1497.

Krzysztof Kolomb, Genuńczyk, chcąc drogę krótszą, jak Portugalczycy, wynaleźć do Indyi, odkrył Amerykę. Izabella Kastylii powierzyła mu była trzy małe okręty. Z tymi przybył do Wyspy Guanahani po podróży dla Osoby swojej bardzo niebezpiecznej. Potem jeszcze trzy razy był w Ameryce i ląd stały nawet on sam odkrył, ale zazdrość i nienawiść Hiszpanów wydarła mu nie tylko rząd przyobiecany nad nowymi krajami przez niego odkrytymi, ale nawet po rozmaitych udręczeniach zasługi jego komu inszemu przywłaszczyła.

1492.

1500.

Ame-

1502. Amerygo (Emeryk) Wespukczy, Florentyńczyk odkrył południową część Ameryki i dał tej części świata to nazwisko, które z początku tylko południową część, ale potem całą Amerykę znaczyło.

Hiszpani, dla których Kolomb Amerykę odkrył, Korteż i Pizarro naybogastsze iey kraie zawoiowali; z Rodakami tamecznymi okrutnym obchodzili się sposobem. Naybardziej Meksykanie i Peruwianie prześladowani byli, gdy ich gwałtem do wiary chrześcijańskiej nawracano. Wielka ich część śmierć w tych udręczeniach znalazła, reszta zaś okropną poddaństwa niewolą.

Wkrótce i inne Narody zaczęły ubiegać się z Hiszpanami o odkrycie nowych krajów w tej części świata. Mianowicie Portugalczycy Brazylią opanowali, Anglicy zaś w Ameryce Połnocney osady swoje założyli. Z Ameryki niezmierne mnóstwo złota i srebra przyszło do Europy, a oraz i Tabaka, Czekulata, Indycht, Koszenilla czyli Czerwiec Amerykański, China czyli kora Peruwiańska, Kartofle i wiele innych rzeczy dotąd nieznanych. Amerykanie zaś w zamian od Europejczyków dostali wódkę i inne napoje palone,

a te

a te wraz z ospą wygubiły ich plemię w różnych okolicach. Europejczycy zaszczepili w Ameryce trzcinę cukrową i kawę.

2. W Europie samey stała się tym czasem wielka odmiana w religii.

Chrześcianie nigdy prawie ze wszystkiem w zdaniach swoich w wierze nie byli zgodnymi z sobą. Zawsze zachodziły jakieś między nimi różnice, mniej lub więcej ważne, ztąd przychodziło do kłótni, a nie raz i do prześladowania i wojen. Jednak po wielu sprzeczkach Chrześcianie na dwa podzielili się kościoły; na Kościół Rzymsko-Katolicki czyli Łaciński albo Zachodni, i na Kościół Grecki czyli Wschodni, Kościół Łaciński uznawał za głowę swoją Papieża, lecz znajdowało się wiele Ludzi takich, którzy się sprzeciwiali temu.

Staranie Papieżów i wielu Królów o jedność Kościoła na nieszczęście nie zawsze sposobem łagodnym, lecz często gwałtem okropnym czynione, jeszcze bardziej irytowało umysły. Niezgoda Duchowieństwa, rozszczepienie kościoła, gdy trzech było przez czas nieiakiś Papieżów, tudzież ze-

psu-

psucie obyczajów u Osób duchownych, to wszystko razem sprawiło wielkie rozróżnienie mniemań i zdań ludzkich. Sobory (Zbory) w Konstancyi i Bazylei nie mogły tych rozróżnień uspokoić. Cesarz Zygmunt na Soborze Konstancyjskim kazał spalić Jana Husa, (Husia) Czecha, Professora z Pragi od Współziemków wielce poważanego z przyczyny: iż śmiało przeciw Dworowi Rzymskiemu pisał i mówił, a zdań swoich odwołać nie chciał. Husyci, Stronnicy Husa za przewodztwem Jana Zyzki z Trzostnowy, wielką dla tego przez zemstę rozpoczęli wojnę, która i ościennie kraie zaięła. Jednak iedne tylko Czechy i te nie całe odpadły od Kościoła Rzymskiego.

1517. Marcin Luter Mnich Augustyanin i Professor w Mieście Wittenbergu sto lat później zaczął pisać przeciw odpustom mianowicie przeciw nadużyciu ich przez Jana Tetzela Dominikana w Saxonii okolicznej. To dało pochód do wielkich sporów między Teologami Wittenberskimi i Ingolstadtzkimi. Wytoczyła się ztąd sprawa do Rzymu. Papież ówczesny, Lew (Leo) X. z domu Medycys bardziej troskliwy o wybudowanie naywspanialszego gma-

gnachu w Europie, Kościoła Ś. Piotra, a oraz i o rozszerzenie nauk i sztuk wyzwolonych, niż o sprzeczki teologiczne; zrazu lekce ważył wszczęte w Niemczech spory duchowne. Przeciwnicy Marcina Lutra przywiedli iednak Lwa (Leona) X na koniec do wyrzeczenia klątwy przeciw niemu, a tenże nie tylko iuż przeciw odpustom lecz i oraz przeciw powadze i władzy Papieżkiej pisać i mówić zaczął. Znalazł on w Niemczech, w Danii, w Szwecyi i w Polsce wiele Stronników, a nawet i Karol V. Cesarz Niemiecki lubo w zdaniu swoim iemu sprzeciwny, bardzo ozięble za Dworem Rzymskim obstawał. Zwingli (Zwingliusz) w Zurychu w Szwaycaryi, Kalwin we Francyi, a potem w Genewie, daley nawet ieszcze postąpili w zdaniach swoich przeciw naukom Kościoła. Za nimi wielu w Niemczech, w Angli i w Polsce poszło, a tak od iedności Kościoła Łacińskiego oderwały się zupełnie: część Niemiec, Szwecya, Dania i Norwegia, gdzie Luterska wiara panować zaczęła, Anglia, Szwaycarya, gdzie Kalwińska górę wzięła. Prócz tych zaś kraiów i we Francyi, w Polsce, w Węgrzech wielu przystało do nowych zdań w wierze.

W Polszcze Zygmunt August ostatni po mieczu Iagiellończyk nie sprzeciwiał się Nowowiercom, a ku ostatkowi panowania wahał się w swoich zdaniach nawet im sprzyjał. Oyciec jego Zygmunt I. lubo mniej Dyssydentom przychylny, dał Siostrzeńcowi Albrechtowi Margrabi Brandenburgskiemu Prusy, iako Xięstwo hołdownicze w maństwo dziedziczne i Kryżaków do Niemiec wygnał. Prusy całkiem, Wielka Polska w znaczney części przyjęła wiarę Luterską, a w Małej Polszcze rozkrzewiła się wiara Kalwińska. Prócz Biskupów już mało było Senatorów świeckich wiary Katolickiej.

Może jeszcze więcej Państw byłoby odpadło od Kościoła Łacińskiego, gdyby Zakon Jezuicki od S. Ignacego Loioli, Hiszpana założony nie był powstał.

Wielka wyżey wspomniona odmiana w wierze dostała nazwisko reformy, a różnowiercy w Niemczech Protestantami, we Francyi Hugonottami, w Polszcze później Dyssydentami przezwani.

3, Skutkiem odmiany w wierze były wojny domowe niemal powszechne w całej Europie.

Starania Jezuitów o nawrócenie Różnowierców były często gwałtowne. W Niemczech spory o Religiią dwie wojny zrodziły. Szmalkaldzką krótko trwającą i dłuższą, straszniejszą, tak zwaną trzydziestoletnią. Pierwszą prowadził Karol V. Cesarz. Drugą Cesarze Ferdynand I. i III. Rozruchy w Czechach dały do niej przyczynę. Stany Czeskie obrały sobie za Króla Fryderyka V. Xiążęcia Woiewodę Reńskiego, lecz gdy ten zwyciężonym był od Wojska Cesarzskiego, Ferdynand II, przedsięwziął wytępić różność w wierze siłą zbroyną po całych Niemczech. Chrystyan IV. Król Duński i Niższa Saxonja opierała się Wołdom Cesarza Ferdynanda II., lecz nie pomyślnie, ale gdy już wszelka dla Różnowierców znikła była nadzieja, Gustaw Adolf Król Szwedzki oparł się tym dzielniey zamiarom Cesarzskiem, a lubo poległ w bitwie pod Lützen na placu, jednak Szwedzi złączeni z Francuzami przymusili po długiej walce Cesarza Ferdynanda III. do pokoju Westfalskiego.

1547.

1618.

1626.

1632.

1648.

1575. W Niderlandach nowa Rzeczpospolita Hollenderska z powodu uciemienia w wolności religii powstała. Gdy bowiem Filip II. Król Hiszpański, Syn Cesarza Karola V. z okropnym krwi rozlewem wiarę dawną wprowadzić rozkazał, Hollendrzy z rozpacz zrzucili iarżmo Hiszpańskie; a po walce trzydziesto i kilka letniej różnego szczęścia doznawszy, przymusili Króla Hiszpańskiego do zawieszenia broni na lat 12.

1609. Handel Hollendrów do Indyi Wschodnich dostarczał im nie tylko siły do odporu oręża Hiszpańskiego, ale i do pozyskania wolności zupełnej.

1558. W Anglii mądrość Królowej Elżbiety przytłumiła niesnaski wybuchnieniem wojny grożącej, iednak i Anglia zboczyła się krwią o różność wiary niepotrzebnie wyłaną.

1572. We Francyi wojny o wiarę były iak nayzapałczywsze. Pamiętna iutrznia (rzeż) S. Bartłomieja kilkudziesiąt tysięcy Hugonotów iednego dnia życie odebrała.

Polska tylko iedna w owym czasie nie zmazała się krwią ludzką o różność mniemań religijnych. Pod berłem Jagiellońskiej Familii przywykła była mieć na swoim łonie obrządki

obrządki Grecki i Łaciński w zgodzie i pokoju, a tak miczyego nie nadwężała sumnienia. Miasta Polskie już zaczynały korzystać z wolności w innych krajach różnowiercom zabronionej, gdy zeyście Familii Jagiellońskiej szczęśliwość Polski nagle na wieki potomne przerwało.

4. W nowszych czasach Potęga Francuzka i Austryacka naywiększe z sobą toczyć poczęły walki.

Francya na poniżeniu Domu Austryackiego wielkość swoją chcąc zasadzać, ustawicznie z tymże domem wszczyniała wojny. Ludwik XIV. siedmdziesiąt i dwa lat wciąż panujący stał się strasznym Sąsiadem swoim i pierwszy woysko stałe wprowadził w liczbę tak wielkiej, iak teraz zwyczajna. Od niego mundury, czapki grenadyerskie, bagnety i inne rzeczy w woyskowości nastaly, a tak on woysko francuskie wzorem i przykładem dla innych mocarstw uczynił.

Woysk swoich użył Ludwik XIV. nayprzód przeciw Hiszpanom, którym część Niderlandu wydarł, potem usiłował Hollendrów podbić, ale w tém przymierze

Króla Hiszpańskiego, Cesarza Niemieckiego i dzielna czynność Fryderyka Wilhelma Elektora Brandenburskiego przeszkodziły mu skutecze.

1680. Potem oręż na Niemce obrócił, Strasbourg i inne miasta zagarnął, właśnie w ten czas, 1683. gdy Turcy Wiedeń oblegali.

1700. A gdy Karol II. Król Hiszpański ostatni po Cesarzu Karolu V. w Hiszpanii potomek bezdzietny umarł, nie dopuścił Ludwik XIV. do Sukcesyi jego linii Austriackiej w Niemczech panującej, lecz po krwawej walce przez lat trzynaście całą Hiszpanią obronił dla Wnuka swego Filipa V. Xięcia *d'Anjou*, który Przodkiem był terazniejszych Królów Hiszpańskich, Karol VI. 1713. drugi Syn Cesarza Leopolda I. tylko Niderland i kraje Włoskie otrzymał.

5. Dalszemu potęgi Francuskiej rozszerzaniu najwięcej Anglia czyli Wielka Brytania przeszkodziła.

1603. Jakób I. Następca Elżbiety królowej Angielskiej, Król Szkocki z domu Stuart połączył Anglię i Szkocyę w jedno Królestwo pod imieniem Wielkiej Brytanii. Gdy Potomkowie jego

go nie umieli rządzić Narodem Angielskim podług zwyczajów i praw krajowych, tudzież i w religii różne czynili odmiany, wszczęły się bunt i rozruchy. — Karol I. 1649. Syn Jakóba I. stracił koronę i życie w nich, a po nim panował pod imieniem Protektora Sprawca nieszczęścia jego Kromwell.

Po śmierci Kromwella Karol II. Syn Karola I. 1660. przez niezgody Partyi Kromwellowskiej na tron przywrócony, rządził Anglię nie lepiej, jak oyciec. Brat jego Jakób II. utracił królestwo i udać się musiał na wygnanie do Francyi i Włoch. Wilhelm III. 1688. Xięże Oranii Stathuder Hollandyi wstąpił na tron i największym był Ludwika XIV. przeciwnikiem.

Anna Siostra Jakóba II. panowała po nim a po niej wstąpił dom Hanowerski na tron Wielkiej Brytanii. Nienawiść i zazdrość 1714. Anglików przeciw Francyi tak Królową Annę, jak Królów Jerzego I. II. i III. z Austryą najczęściej łączyły do wspólnych przeciw Francyi wojen.

6. Dom Austriacki lubo osłabiony w Niemczech przez wojnę trzydzi-

dziesiętletnią odwetował w Węgrzech i we Włoszech swoje szkody i nic nie utracił na swojej powadze w rządzie Mocarstw Europejskich.

Leopold I. Cesarz Niemiecki lubo sam nigdy oręża w rękę nie wziął i już ledwie co przemocy Turków i Francuzów nie uległ, może być poczytanym za założyciela terazniejszej potęgi Monarchii Austriackiej. Od Turków uratowała go waleczność Króla Jana III. Sobieskiego, który na czele 35000 Polaków Wiedniowi na odsiecz przybył; a później Wodzowie Austriaccy, Xiążęta iako to, Karol Lotaryński, Ludwik de Baden, Eugeniusz Xiążę Sabaudzki, korzystając z przestachu Turków i walecznej diwersyi Polaków z łatwością Węgry podbili. Od Francuzów zasłoniła Leopolda I. pomoc dzielna Anglików i Hollendrów, a tak w krótkce Austriacka Monarchia stracone siły we dwóynasób odzyskała.

7. Polska tym czasem znacznie podupadła, a lubo sama obroniła po kilka krotnie Europę od Turków, jednak

jednak przy zwątlonych siłach prawie samowładztwo straciła.

Wolne obierania Królów zwolniły najprzód 1572. kluby rządu rzeczypospolitey, a to nie-szczęście powiększyło się ieszcze tym bardziej, iż dobrzy królowie krótko, gnuśni długo panowali, a tak ci, iako i tamci swój pożytek od dobra rzeczypospolitey różnić zaczęli. Zygmunt III. Król Szwedzki nawrocił może dwa Milliony Rusinów, pięć kroć sto tysięcy innych Różnowierców, ale on grunt założył do buntów kozackich, na których tyle Syn iego drugi nieszczęśliwy Jan Kazimierz V. wycierpiał. On bowiem zbyt słuchając rady Jezuitów, uciskiem rozmaitym wolności w wierze odwrócił serca Różnowierców od miłości Ojczyzny. Ruś z Moskwą, drugich Niekatolików zaś z innemi Mocarstwami iedno myśleć i porozumienie mieć nauczył. On także wpłatał Polskę w niepotrzebne wojny ze Szwedami; Infanty za Dźwiną utracił, a Turkom Multan odstąpił, przez zbytęcną zaś w nawracaniach gorliwość własnemu Synowi Władysławowi VII. do wstępu na tron Rossyjski przeszkodził. Jan Sobieski słynął w Ojczyźnie 1683. tylko

1697. tylko o pomnożeniu skarbów dla Dzieci swoich pamiętał, a następni Elektorowie Sascy nie tylko więcej o Saxonii intratniejszej i dziedzicznej, iak o elekcyiniej Pol-szcze myśleli, ale przez wprowadzenie zbytków zagranicznych obyczaje ostre Staro-polskie nadwątłili, a przeto królestwo nie-gdyś tak możne do takiej słabości przy-wiedli: że się stało igrzyskiem Sąsiadów, a wnet i łupem ich. Stanisław Poniatowski ostatni Król Polski nie mógł naprawić, co wieki popsuły. Odżywił w Polakach straconą chęć do nauk, iako Król uczony, ale nie miał szczęścia takiego, iak Cesarz Leopold I. którego inne Mocarstwa w potrzebach krajowych w boiu i w pokoju zastępowwały.

8. Rossya (Moskwa) i Prusy wielkie pozyskały znaczenie, a Szwecya podupadła.

1212. Rossya od Tatarów zwalczona długo do sił przyiść nie mogła, a wzrostu iey bardziey podziały między drobnymi Xiążętami, niż iarzmo Tatarskie nie dozwalały. Iwan Wasiliewicz I. zrzucił iarzmo Tatarskie i połączył wiele xięztw w swojej osobie. Iwan Wa-

Wasiliewicz II. podbił Tatarów, Syberyą i 1518. wszystkie Xięstwa Rossyiskie z koroną złączył i mimo nieszczęśliwe wojny z Polską i Rosssyą do znaczney przywiódł potęgi. Ale wojny wewnętrzne Samozwańców znowu pograżżyły Moskwę w 1618. przepaści bezdennych zawikłań, w których ledwie co nie rozszarpaną została od Sąsiadów swoich. Michał Fedorowicz Romanów wyrwał Rosssyą z tej toni, a wnuk iego Piotr Wielki postawił ją na tym stopniu wielkości, na którym dziś zostaje. On wprowadził do kraiu swego nauki i kunszta, woyskowość Europeyską, żeglugę i handel i Miasto Petersburg założył. Sam 1703. nawet dla przykładu drugich uczył się cielsistwa okrętowego w Hollandyi, a w Oyczyźnie swojej służył we wszystkich stopniach woyskowej służby tak na morzu, iak na lądzie. Te starania iego wyednały mu zwycięztwo nad strasznym Nieprzyacielem swoim, Karolem XII. Królem Szwedzkim, naywaleczniejszym wieku swego Bohatyrem, i tegoż samego nawet przy-musiły do uznania wielkości iego. Karol XII. związkiem Augusta II. Króla Polskiego, Fryderyka V. Króla Duńskiego, i Piotra Wielkiego urażony, wziął się do orę-
ża,

ża, najprzód przeciw Danii, którą do pokoju przymusił, potem przeciw Moskwie, którą małą garstką ludu pod Narwą na głowę poraził, a ztąd obróciwszy się do Polski, Augusta II. zrzucił z tronu, i ten sam los Piotrowi Wielkiemu gotował. Lecz ten otrzymawszy zwycięztwo pod Puławą, Karola XII. do Turek uciekać przymusił. Tam Karol XII. przesiedział lat 5, a gdy powróciwszy do krajów swoich Szwecyą w nieszczęśliwey walce z Moskwą, z Danią, z Prusami, i z Hanowerskim Xięstwem bardzo osłabioną uyrzał, iuż z Piotrem Wielkim zgodzić i łącznie z nim drugim Nieprzyjaciółom oprzeć się zamyślał, gdy go śmierć przy oblężeniu Fortecy Friedrichshall w Norwegii uprzędziła.

1718.

1643. Fryderyk Wilhelm Wielki Elektor Brandenburski jest prawdziwym Założycielem znaczenia dzisiejszego Państw Pruskich. On bowiem wyniszczone wojną trzydziestoletnią kraje Niemieckie przez oszczędne gospodarstwo i rząd dobry do znakomitey przywiódł szczęśliwości, a przez waleczność swoją utworzywszy woyska bitnego 20,000, stał się poważanym od wszystkich Sąsiadów swoich, i drogę utorował Synowi Fryderykowi I. do przyięcia korony. Fryderyk Wilhelm I.

1701.

1712.

Woysko

Woysko znacznie pomnożył, skarby wielkie zebrał, a od Szwedów część Pomeraanii dalszey pozyskał. Tegoż Syn zaś Fryderyk II. Wielki opanował Szląsk i przez całe życie wszystkim ościennym Monarchom był straszny. Do ovladnienia Szląska służyły temuż wielkiemu królowi różne okoliczności. Marya Teressa Dziedziczka po Oycu Cesarzu Karolu VI. zatrudniona była wojną z Francją, Hiszpanią, Bawaryą i Saxonią, a tak aby się oprzeć tylu Nieprzyjaciółom po przegranych dwóch bitwach pod Molwicami i Czasławiem, Szląsk odstąpiła w pokoju Wroclawskim. Usiłowanie iey w zamiarze odzyskania Szląska trzy lata potem było daremne, ale pomnożyło w niey chęć do użycia wszelkich sposobów i sił, aby przywrócić znowu kray żyzny do Państw Austriackich. To dało pochóp do wojny siedmioletniej, w której Marya Teressa sprzymierzona z Rosyą, Francją, Saxonią i Rzeszą Niemiecką wszelkich dokładała sił i obrotów do zgładzenia potęgi Pruskiej. Lecz lubo Fryderyk II. tylko iednego miał Sprzymierzeńca Króla Angielskiego, szczęśliwie pokonał wszystkie tylu Nieprzyjaciół zamachy. Zdaniem naykorzystnieyszym dla niego była

1740.

1741.

1755.

ła jednak śmierć Imperatorowej Rossyjskiej Elżbiety, po której nastąpił Piotr III. Ten bowiem w nayniebezpieczniejszym Fryderyka II., czasie zawarł z nim pokóy i przymierze; a Marya Teressa opuszczona od pomocy Rossyi w rok później skłoniła się sama bez zysku najmniejszego do uczynienia pokoju w Hubertsburgu w Saxonii.

1763.

Piotr III, nie długo panował. Katarzyna II. Żona jego po nim rząd objęła.

Potęga Mocarstwa Rossyjskiego do naywyższego pod nią przyszła stopnia. Turcy i Polacy poczuli to naywięcej, gdy Polska pozbawiona samowładności poszła na podział Sąsiadów, Państwo Tureckie zaś znaczne utraciło po dwóch krwawych wojnach prowincye. Katarzyna II. przez wpływ swój w Polszcze dała być berło Polskie Stanisławowi Poniatowskiemu. Konfederacya Barska, równie, iako i Woyna pierwsza nie zdołały wstrzymać wpływu Rossyjskiego w Polszcze. Spalenie floty Tureckiej pod Czesmą przymusiło Sułtana Tureckiego Abdulhamida do pokoju. Turcy jednak wzięli się powtórnie do oręża.

1774.

Gdy

Gdy Cesarz Niemiecki Józef II. z Katarzyną II. przeciw Turkom sprzymierzył się, rozumiano, że Turcy z Europy wygnani będą, ale odpór waleczny ich i starania Króla Pruskiego i Anglii uratowały ich jeszcze od zguby.

Polska zaś przypłaciła ten pokóy powtórny drugim podziałem, iak poprzedni pierwszym. W tamtym podzieliły się Dwory Petersburski, Wiedeński i Berliński czwartą częścią Polski, w tym zaś tylko Rossya i Prusy większą połowę pozostałej Rzeczypospolitey. Resztę kraiu na czas niby pod hołdem Moskiewskim choć niewyraźnym zostawiano. Usiłowanie pamiętnego Sejmu 1788. w Polszcze były bezskuteczne.

9. Anglia i Rossya i w innych częściach świata czynność swoją dzielnie pokazały.

Persya straciła kilka prowincyi przeciw Piotrowi Wielkiemu. Szach Nadyr był znowu strasznym w Persyi i wiele krajów w Indyi zdobył. Ale po śmierci jego Persya stała się łupem rozruchów i rozdzieli-

1747.

ła

ła się na dwa Państwa, w których Rosya od czasu do czasu wpływ swój pokazuje.

Zwycięstwa Szacha Nadyra w Indyach potęgę Wielkiego Moguła tak osłabiły że Państwo jego poszło na łup Anglikom i Marattom, a przy nim tylko próżny bez mocy istotney tytuł pozostał. Dzielność Hydera Alego i Syna jego Tippto Saiba iako i starania Francuzów nie wstrzymały dalszych Anglii postępów w Azji,

Rossyanie i Anglicy odkryli część północno-zachodnią Ameryki. Sławny Kook trzy razy okrążył świat,

Chiny Cesarstwo pod berłem Tatarów Manczu wielu krajów zdobyczą powiększone zostały.

10. Francya dotąd równowagę iakaś w Europie utrzymująca nagle w Rzeczpospolitą zamieniła się.

Pożar od Francyi częstokroć w innych krajach podniecany w samey Francyi wybuchnął. Ameryka północna dała przykład.

Ame-

Amerykanie życzyli sobie mieć te same swobody, co ich Współrodacy w Anglii posiadali. Ci zaś chcieli ich uważać tylko za Poddanych. Ztąd wszczął się rozruch. Washington stanął na czele Amerykanów. Po długiej walce dziewięcioletniej Anglia niepodległość Ameryce przyznać musiała.

1774.
1781.

Francya iawnie, Hollandya potajemnie wspierała Amerykę. Anglicy wydali wojnę Hollandyi, a gdy ta nie wiodła się szczęśliwie Hollendrom, winę tego na Stathudera składano. Przeciwnicy jego korzystając z tej okoliczności odsunęli go od rządu Rzeczypospolitey. Woysko Pruskie przywróciło mu odebrane prawa i godności.

1784.

1787.

Niderland Austriacki przez odmianę rządu od Józefa II. Cesarza zniechęcony, wziął się do buntu w czasie, gdy niebezpieczną wojna Turecka i choroba śmiertelna tegoż Cesarza w Wiedniu zatrzymywała. Usiłowanie Niderlandczyków o niepodległość, Następcę Józefa II. Leopold I. w krótkce poskromił i kraj ten pod władzę Austriacką przywrócił.

Fran-

Francuzi zaś daley posunęli zamiary swoje przeciw Królowi im panującemu. Gdy bowiem Królowie Francuscy już od czasów Ludwika XIV. strasznymi długami obarczyli skarb swój, a przeto dla zapłacenia prowizyi niezliczonymi podatkami lud uciśkać przymuszani byli, teraz nawet i te podatki na potrzeby krajowe nie wystarczały; Ludwik XVI. za radą Ministrów swoich złożył zjazd znaczniejszych Obywateli, a potem i Sejm Narodu, aby nowe wynaleźć, ile można było, pobory dla zasłonięcia niedoboru w dochodach krajowych. Posłowie Francuscy wnet pokazali, że bynajmniej o nowych podatkach podług woli Dworu, lecz o określeniu władzy iego myślał. A gdy Ludwik XVI. Sejm Narodowy chciał rozpędzić przez wojsko swoje, i w tymże zamiarze znaczną onegoż liczbę do Paryża ściągnął, powstała rewolucya niespodziewana, która całą formę rządu odmieniła.

1787.

1789.
14. Czer-
wie.

Konwencya Narodowa określiwszy władzę Królewską zniesta szlachectwo i przywłaszczyła sobie wszelkie dobra klasztorów i innych funduszów, które ze wszystkiem skassowała.

Xia.

Xiążęta krwi Królewskiej, i inna wyższa Szlachta, i wielu innych Francuzów zniechęconych wyszli z kraju do Niemiec, gdzie ich mile przyjęto. Konwencya Narodowa wydała z tego powodu wojnę Cesarzowi Franciszkowi II., który po Ojcu Leopoldzie II. był nastąpił. Ten łącznie z Królem Pruskim wojsko liczne do Francji posłał, aby tamże dawny rząd był przywrócony.

1792.

Zbliżenie Woysk Niemieckich dało pochód d. 16. do wielkiego zamięszania we Francji. No. Sierpnia. wy zatem wszczął się rozruch. W Paryżu wzięto Familią Królewską pod straż, odsadzono Króla Ludwika XVI. od tronu, a Francją za Rzeczpospolitą ogłoszono. Wnet i Ludwika XVI. i Żonę iego Maryą Antonią, Córkę Maryi Teressy stracono, a tymu ich losowi podpadło i wiele tysięcy ludzi innych, których za Przyjaciół królewskiej godności miano.

Po krótkich niepomyślnościach wzięli Francuzi górę przeciw wszystkim Nieprzyjacielom swoim. Lubo do wojny Austrii i Prus ieszcze Anglia, Hollandya, Hiszpania, Neapol i Sardynia przystąpiła, i Rze-

F

sza

sza Niemiecka do wojny przyłożyła się, jednak nietylko tylu Nieprzyjacielom oparli się Francuzi, ale wnet i znaczne kraje im zabrali. Cały Niderland Austriacki, Sabaudya, Kraje Zareńskie uległy pod orężem Francuskim. Tęga zima i mrozy, lodem ściewszy Kanaly w Hollandyi, otworzyły drogę Francuzom do Hollandyi, a to w tym czasie gdy oręż Francuski w Westfalii także rozszerzać się zaczął. To przywiodło Króla Pruskiego do zawarcia pokoju w Bazylei.

1795.
w kwie-
tniu.

W krótce potem i Król Hiszpański przez dalsze postępy Francuzów w Hiszpanii do pokoju był przymuszonym.

w Czer-
wcu.

1796. To dało pochód Francuzom wkroczyć do Niemiec z taką przemocą, że wielu Xiążąt o pokój ich prosiło. We Włoszech Bonaparte utworzył Rzeczypospolite Cysalpińską, Rzymską, Neapolitańską. Lecz te nie długo trwały. Wojna na czas nieia-
1797. kiś z Austryą zawieszona, gdy znowu po-
1798. wstała, a Rosya nowych przystarczyła posi-
łek, zwycięstwa Rosyan pod dowództwem Suwarowa, a Austriaków pod przywództwem Melasa Francuzów z całych prawie

Włoch

Włoch wyparły. Bonaparte na ów czas w Egipcie będący w zamiarze, aby z tej prowincyi orężem dobytej przenieść wojnę do Indyi Wschodniej, a wraz z Tippo Saibem zadać tamże cios śmiertelny potędze Angielskiej przyspieszył jeszcze w sam czas na ratunek Francyi i został pierwszym Konsulem po zniesieniu Dyrektoryatu z pięciu osób złożonego. Massena zbił część Woy-ska Rossyjskiego i Suwarowa do cofnienia się przymusił. Bonaparte przez zwycięstwo pod Marengo całe Włochy prawie odzyskał, a Moreau Wiedniowi gotuiąc oblężenie, całe Austrii nieprzyjacielskie zajęcie przez wielkie zwycięstwa nad samą granicą Austriacką, przymusił Cesarza Franciszka II. do zawarcia pokoju w Lu-newille. Francya tym czasem utraciła Egipt, ale w krótce potem i z Anglią w Miście Amiens poєднаła się. Kraje Króla Sardyńskiego we Włoszech wszystkie zo-
stały przy Francyi.

Wszelako Anglia nie długo potem znowu wojnę Francyi wydała, nie chcąc Wyspy Malty odstąpić, iako też i urażona niektórymi we Włoszech postępками. — Bonaparte zaś, pierwszy Konsul Francyi zrobił się Cesarzem Francuskim, a Franciszek II.

F 2

Cesarz

d. 5. Lu-
tego
1801.

27. Marca
1802.

Niemiecki przyjął tytuł Cesarza Państw Austryackich dziedzicznych.

Pod czas wojny Francuskiej Polacy powtórnie usiłowali odzyskać samowładność utraconą.

1794. Pod dowództwem Kościuszki wydali wojnę

1796. Rossyi i Prusom, ale usiłowania waleczne uległy większości sił i szczęścia. Reszta

1798. Polski poszła na ostatni podział między Rossyą, Prusami i Austryą. Król Stanisław August umarł w Petersburgu.

11. Z Rzeczypospolitej zamienia się Francya w Cesarstwo, staie się groźna całej Europie i dąży do Samowładztwa.

Bonaparte będąc jeszcze konsulem naprzód na to zwrócił baczenie, i na to prawie iedynie umysł swój natęzał cały, ażeby mógł do Anglii wylądować. Tym końcem z wielkim pośpiechem i z niezmordowaną czynnością wszystko do tego przygotowywał przedsięwzięcia. Prócz tego wszystkie posiadłości króla Angielskiego w Niemczech zajął zbroyną ręką. Napróżno starali się Anglicy zamiar iego w niwecz obrócić, próżno usiłowali przeszkodzić zaczętemu dziełu, a nawet w związku z niektórymi emigrantami zgładzić pierwszego Konsula

sula ze świata, iak mówią starali się. Spisek

albowskiem został odkrytym, głównieysi

hershci buntu połapanemi zostali, iako to

Pichegrus i Georges, dnia 15 Lutego 1804.

W ten spisek nawet i Moreau miał bydź d. 15. Lut. 1804.

wciągniętym, lecz chociaż do sądu zapo-

zwanym został (bronił go Adwokat Bonnet)

straconym atoli nie został iak Georges, (Pi-

chegrus sam się, iak powiadaia, zamordował

w więzieniu) lecz na wygnanie do Ameryki

był posłanym.

Zamyślał już od dawna (iak się to wyżej

powiedziało) Bonaparte zrobić się iedynowładzcą

Francyi, co postrzegłszy Senat z

członków naywięcej mu sprzyiających zło-

żony, napisał do niego adresę d. 15. Ma-

ia t. r. ofiaruiąc mu koronę Cesarstką Fran-

cyi prawem dziedzicznem. Przyjął ją Bo-

naparte i dnia 2. Grudnia został na Cesa-

rza Francuzów pod imieniem Napoleona I.

od papieża Piusa VII, w Paryżu namaszczo-

nym, koronę zaś sam sobie i małżon-

ce swojej Jozefinie Beauharnois, włożył.

W krótce potem to jest dnia 17 Marca 1805,

ofiarowała mu Rzeczpospolita Włoska d. 17. Mar. 1805.

zwierzchnictwo nad sobą, które on nadawczy

nowy kształt rządu, i ustanowiwszy order

żelazney korony, koronował się w Medyo-

la-

lanie dnia 26. Maja t. r. na króla włoskiego, pasierba zaś swego Eugeniusza Beauharnois wyznaczył Wicekrólem, ożeniwszy go z królowną Bawarską. Tegoż samego roku dnia 4 Czerwca została Genua z Francją złączona, po czém Napoleon szwagra swego Xcia Bacciochi męża siostry swojej Elizy zrobił Xciem Lucca i Piombino.

Tymczasem pracowała nad tem Anglia nieustrudzenie (styr rządu trzymał wtedy minister Pitt) ażeby zwątlić Napoleona potęgę. Ogłosiła już Francją i Holandją (przyniewoloną do przymierza z Francją, która iey także nowy kształt rządu wtłoczyła z wszystkich wysp, tak że ią nawet i z St. Domingo wyrugowała. Nakoniec pod Trafalgar zniósł Nelson zupełnie flotę połączoną francuzko-hispańską na dniu 21. Października t. r. lecz sam śmiertelnie ranny zginął.

Dla zatrudnienia Napoleona w Europie i przeszkodzenia mu w wylądowaniu przedsięwziętém, dokazał Pitt tego, iż Austria z Rossją złączona wojnę mu wypowiedziała. Po kilku tygodniowych bezskutecznych ukła-

układach wkroczyli Austriacy pod dowództwem Arcy Xcia Karola do Włoch, przeciwko któremu Massena z Jenerałem S. Cyr z Neapolu przybyłym pociągnął. Do Bawaryi zaś wkroczyli pod dowództwem ienerała Mack i Arcy Xcia Ferdynanda. Dnia 8 - 9 Września przešli rzekę Inn i wezwali Elektora Bawarskiego do złączenia się z nimi, w przeciwnym zaś razie nakazali ażeby armiją swoją rozpuścił przez co się Elektor Bawarski zniewolonym bydz widział, stolicę swoją opuścić, woyskom zaś swoim rozkazał w Pflaz zgromadzić się i z Francuzami złączyć. Dnia 24 t. m. opuścił Napoleon Paryż i pospieszył do woyska, które Murat, Lannes, Marmont, Soult, Davoust i Ney na godność Marszałków Państwa Francuzkiego nie dawno przez Napoleona wywyższeni przez Ren przeprowadzili; Bernadotte zaś pospieszył z Hanoweru i złączył się z Marmontem i Bawarską Armiją pod Komendą jenerałów Deroy i Wrede zostającą, Elektor także Badeński Wirtembergski i Holendrzy złączyli z nimi swe siły,

Prussy zachowywały iaknaysciejszą neutralność, niechciały pozwolić przeyście woyskom Rossyiskim przez swe kraie, na po-

moc Austrii dążącym, lecz ponieważ Bernadotte zbroyną ręką przez terytorium Pruskie (przez Anspach) przeszedł, przeto zawarł Fryderyk Wilhelm III. król Pruski ugodę z Alexandrem I. Carem Wszech Rosyi d. 3. Listopada i pozwolił Armii Rossyjskiej przeyść przez swoje kraie. Jenerał Vandamme zdobył tymczasem dnia 6. Października most pod Donauwerth przez co przymusił jenerała Austryackiego Kienmeyera do cofnięcia się aż do Aicha, gdzie go we dwa dni potem poraził; cofnął się przeto Kienmeyer przez Minchen i pod Braunau złączył się z Rossyjskiem woyskiem. Wrede zaiąwszy Minchen d. 12. Października wyruszył z Bernadottem nad Inn. Murat zbił pod Werlingen jenerała Auffenberga d. 8. Paźdz. a Ney zwyciężył inną kolumnę Austryackiego woyska pod Ginzburg. Tym sposobem zewsząd prawie Austryackie woysko pod Ulmem zostające obtoczone zostało, iednak poszczęściło się Arcy. Xciu Ferdynandowi przedrzeć się aż do Eger. W kilka zaś dni kapitulowało Memmingen; dnia 17. poddał się cały korpus jenerała Werneck a nie długo i forteca Ulm z 24,000 Austryaków pod dowództwem jenerała Mack w niewolę się dostała.

1a. Po bitwie pod Lambach d. 31. Grudnia między Muratem i Kutuzowem cofnęły się zkombinowane woyska aż za Traun, a na koniec za Ens, którą Francuzi d. 4. Paźdz. przeszli. Niemniéy i w Tyrolu Francuzkiéy szczęściło się Armii, bo chociaż z początku jenerał Deroy został odpartym iednak d. 6. Paźdz. wszedł Ney do Inspruck na czele woyska Francuzkiego, Kufsteyn się na zaiurz zaraz poddał, a tak przymuszonym został Arcy - Xże Jan do cofnięcia się do Brenner.

Dnia 5 Paźdz. zwyciężył Oudinot jenerała Bagration pod Mariazell Davoust zaś jenerała Meerfeld, gdy tymczasem Bernadotte de Linz się zbliżał. Murat przedarł się w 4 dni potym aż do S. Poelten a jenerał Baraguay d'Hilliers udawszy się do Czech przedarł się aż pod Pilsen. Za nim udał się także do Czech jenerał Wrede lecz pod Iglau zbitym od Arcy. Xcia Ferdynanda został. Pod Diernstein zaszła krwawa potyczka między jenerałem Mortier, a na dniu 13. Paźdz. wszedł Murat do Wiednia; Armia Francuzka przeszła Dunay, gdy tym czasem inna kolumna Pressburg obsadziła.

Po bitwie pod Hollabrun został generał Bagration od Murata, Lannes i Soult pod Güntersdorf d. 16. Listp zwyciężonym. Alubo pod Hollabrun między generałem Belliard i Winzingerode ugoda zawartą została téy atoli Napoleon potwierdzić nie chciał opanowawszy już d. 17. t. m. Znaim. Po kilkudniowych układach spełnionych przyszło na koniec do walnéy bitwy pod *Austerlitz* w któręy Francuzi zupełne d. 2. Grud. zwycięstwo odnieśli. Z strony Francuzkięy walczył Napoleon a pod nim Marszałkowie Lannes, Soult, Bernadotte i Murat, z strony Rossyiskięy: Kutuzów, Buxhoevden, Michelson i Wielki-Xże Konstantyn.

Zwróćmy teraz bacność na armią Francuzką we Włoszech pod generałem Masseną zostaiącą. Kroki armii téy niemnięy były pomyslnę iak armii francuzkięy w Niemczech walczący, albowiem po kapitulacyi generała Mack pod Ulmem bojąc się Arcy-Xże Karol oderznięcia od Węgier cofać się zaczął. Już na d. 18. Paźdz. przeszedł Massena rzekę Elsch pod Castelvechio d. 29. wypędził Arcy-Xcia Karola z Veroneto i wydał mu bitwę pod Caldiero d. 30, po któręy się Armia Austryacka cofnęła, a
Mas-

sena ścigał ią przez Vicenza, Padua, Treviso i Bassano; na d. 12. Listopada przeszedł Tagliamento i wszedł d. 20. t. m. do Triestu. Pod Castelfranco zabrał w niewolę cały Korpus Rohana.

Ku końcu Października ruszyli Szwedzi pod dowództwem samego Krola przeciw Hanowerowi a Rossyanie pod generałem Tolstoy ku Lauenburgowi atoli wyprawa ta była zupełnie nadaremna.

Po zgwałceniu terytoryum Pruskiego przez woyska francuzkie, i po zawarciu ugody z Alexandrem I. (iak się już wyżej powiedziało) zbliżyli się Prussacy kn Hanowerowi, atoli nie przyszło do żadnéy rozprawy, bo d. 15. Grud. zawarł Napoleon z dworem Berlińskim pokóy, mocą którego dostał Krol Pruski cały Hanower w zamianę za Anspach, Cleve i Neufchatel.

Po przegranej pod Austerlitz widząc się Austria bez sposobu dalszego popierania woyny zezwoliła na pokóy, naprzód w Nikolsburgu traktowanym bydź zaczął, lecz potem do Presburga przeniesionym, i na dniu 26 Grud. zawartym został. Mocą traktatu tego otrzymała Francya wszystkie Xięztwa po za Alpami, Wene-

necyą Austryacką, uznała Napoleona królem Włoskim, iako też Elektora Bawarskiego i Wirtemberskiego Królami. W Niemczech zaś ustąpić musiała wszystkich w Szwabii i Bawarii leżących prowincyi, także Tyrolu i Briesgau częścią królowi Bawarskiemu częścią Wirtemberskiemu, a za to dostała Salzburg; Elektorowi zaś Salzburgskiemu dostał się Wirzburg.

Ponieważ Król Neapolitański pomimo danego przyrzeczenia, Armii Rossyjsko-Angielskiej, do swego kraju na d. 20. Listopada t. r. wylądować pozwolił przeto Napoleon armią swoją ten kraj osadził i d. 30. Marca 1806. brata swego Józefa Królem Neapolitańskim ogłosił. Ferdynand zaś Król obojga Sycylii udał się do Palermo gdzie dotąd pod zasłoną Angielską zostaje.

W tymże samym roku na d. 5. Czerwca zamienił Napoleon Rzeczpospolitą Batawską w królestwo Holenderskie mianowawszy brata swego Ludwika monarchą tego kraju który atoli nie długo temu krajowi rozkazywał iak to się niżej okaże.

Po śmierci Pitta nastąpił na godność pierwszego Ministra w gabinecie Londyńskim Fox. Za niego zaczęły się w Lutym r. 1806 z Fran-

Francją o pokój układy lecz po śmierci tego Ministra zerwane zostały skoro tylko Grenville stanął u styru rządu. Podobnie się i u dworu Petersburgskiego Francji nie powiodło; bo lubo Rossya z Francją pokój zawarła, ten atoli po śmierci Pawła przez następcę jego Alexandra I. potwierdzonym nie został.

Tymczasem zbliżała się wojna Prusko-Francuzka. Fryderyk Wilhelm III. Król Pruski zawarłszy z Alexandrem w roku przeszłym ugodę w Berlinie zagroził Francuzom z Austryją w wojnie zawikłanym, lecz zgodziwszy się potem z Napoleonem (iako się wyżej powiedziało) zciągnął sobie nieprzyjaźń Anglii i Szwecyi. Albowiem Gustaw Adolf Król Szwedzki był jednym z największych Napoleona nieprzyjaciół. Lecz w krótkce przyszło pomiędzy Dworami Berlińskim i Wersalskim do poróżnienia osobliwie w ten czas gdy Anglia w układy (iak mówią) z Francją weszła względem wydania Prussom Hannoveru.

Tegóż samego roku dnia 12. Lipca utworzył Napoleon Ligę Reńską do której Król Bawarski Król Wirtemberski i wielu pomniejszych Xiążąt w po-

łudniowych Niemczech posiadłość mających przystąpiło. Ci zrzekli się dnia 1. Sierpnia wszelkich z Cesarzem Niemieckim i Franciszkiem II. związków, przez co widział się Franciszek być przymuszonym godność Naczelnika Rzeszy Niemieckiej złożyć.

Tymi więc i podobnymi krokami urażone Prussy starały się, podobnież północna utworzyć Ligę a nawet złączone z Elektorem Saskim wypowiedziały Napoleonowi wojnę, lecz największym było dla Pruss nieszczęściem, albowiem Napoleon kontyngensami Xiążąt Ligi Reńskiej wzmocniony, uderzył na Prussaków pod Jeną dnia 14. Paźdz. i zniósł ich zupełnie. Sassom zaś sprzymierzonym z Prussami przebaczył i całe wojsko Saskie rozpuścił. Od tego czasu wszystko się Prussom nieszczęściło, większa albowiem część fortec poddała się Francuzom, którzy w krótko cały prawie kray zaięli. Król Pruski udał się po przegranej bitwie pod Jeną do Pruss właściwych czekając na posilki Ryssyiskie, które tak prędko nadciągnąć nie mogły ponieważ Rossya prowadziła wtedy wojnę z Turkami. Atoli nowe ich prócz tego spotkało nieszczęście, albowiem Polacy odezwą Dąbrowskiego i Wybickiego iakoby z letargu

ocu-

ocuceni, wzięli się przeciwko nim do oręża. Dnia 27. Listopada stanął Napoleon w Poznaniu od wszystkich z okrzykami radości przyięty. Tam to wydał ową wszystkim znaną do Polaków odezwę zagrywającą ich do miłości i odzyskania Ojczyzny, uczynił owe pochlebne obietnice których potem czy nie mógł czy nie chciał spełnić! Wprzód jeszcze to jest d. 16. Listopada przybył do Poznania Jenerał Dąbrowski i wezwał Polaków razem z Józefem Radziwińskim do pospolitego ruszenia, nakazawszy wystawienie 4ch. pułków piechoty. Zebrawszy potem mieszkańców Woiewództwa Łęczyckiego, wszedł do miasta Łęczyc, poraziwszy konnicę Pruską i pułk Kozaków Rossyiskich na pomoc miastu przybyłych. Dnia 19. t. m. poddała się wojsku Francuzkiemu Częstochowa a w tydzień potem nastąpiła potyczka pod Łowiczem, gdzie porażeni Rossyanie nie oparli się aż w Warszawie: lecz się i tu krótko bawili, przeprawili się na Pragę spaliwszy Most na Wiśle.

Dnia 11. Grud. zawarł Napoleon w Poznaniu z Elektorem Saskim pokój, który przyjąwszy tytuł Króla przystąpił do Ligi Reńskiej a z nim Xiążęta Schwarzburg, Anhalt,

halt, Reuss, Lippe i Waldeck. Udał się potem do Warszawy gdzie na dniu 19. t. m. stanął. Nie długo potem to jest d. 26. t. m. nastąpiła bitwa, pod Połtuskim, w której zupełnie Rossyanie od Francuzów porażonemi zostali. Odtąd zachodziły tylko pomniejsze utarczki, aż dopiero pod *Preussisch Eylau* zacięta między Rossyanami a Francuzami nastąpiła bitwa. Rossyanie cofnęli się do Królewca i nie wyruszyli wprzód w pole aż po wzięciu przez Francuzów Gdańska. Zwycięstwo przez Napoleona pod *Friedland* otrzymane przyspieszyło pokóy, który w Tylży zawartym został, przezco prawie połowę Monarchii Król Pruski utracił. Z 5,573 bowiem mil kwadratowych zostało się tylko Prussom 2,880. Wszystkie kraie za Elbą leżące, prowincye na Polszcze zdobyte, postradał. Z tych krajów uformował potem Napoleon Królestwo Westfalskie które bratu swemu Hieronimowi oddał, z Polskich zaś prowincyi uformowało się Księztwo Warszawskie, Fryderykowi Augustowi Królowi Saskiemu prawem dziedziczném oddane, Białystok dostał się Rossyi, a Gdańsk wolnóm Miastem ogłoszony. Koalicya przeciw Anglii pomyślny skutek brała, bo Ros-

sya

sya także przystąpiła do związku, a nawet 1807, nie długo potem i Daniia (w Wrześniu 1807). przez co zciągnęła na siebie gniew Anglików, którzy uderzywszy na Kopenhagę, całą flotę Duńczyków zabrali. Nayuporczywiey obstawał przy koalicyi z Anglią Gustaw Adolf IV. Król Szwedzki przez co wszczęła się między nim a Ros- 1808, syą wojna d. 10. Lutego 1808 w której całą postradał Finlandyą. W krótce potem wszczęła się w Sztokholmie rewolucya i ta przymusiła króla do zrzeczenia się tronu na rzecz Xcia Sudermanii, który pod imieniem Karola XIII. wstąpił na tron Szwedzki, Gustaw zaś Adolf IV. dotąd żyje w Niemczech prywatnie.

12. Napoleon Cesarz Francuzów dążąc do samowładztwa staie się naywięk-
szych nieszczęść dla Francyi przy-
czyną i sam koronę traci.

Szczęście które nieodstępnie broni Francuz-
kięty towarzyszyło, wbiło Napoleona w du-
mę i niepohamowaną żądzę. Uiarzmiwszy
prawie całe Niemcy i Włochy, zapragnął
także i Hiszpanii do czego w krótce mu
się

się pora sposobna nadarzyła. Na tronie Hiszpańskim siedział wtedy Karol IV. dotąd w iak największej spokojności, wyiawszy małe utarczki które z Anglią prowadził. Atoli spokojność ta iego zaburzona została w Październiku 1807 spiskiem Infanta Ferdynanda Xcia Asturyi, który oycą z tronu zrucić a sam się wywyżżyć zamyślał. Przebaczył Karol IV. Synowi, w krótkce iednak to iest na dniu 16 Marca wybuchła rewolucya w Araniuez i Madrycie, Xiążę Pokoju faworyt królewski zrzucenym został a Karola IV. przymuszono do oddania Państwa synowi swemu, który pod imieniem Ferdynanda VII. panować zaczął. Dowiedziawszy się o tém Napoleon wysłał woyska swoje do Hiszpanii pod dowództwem Xcia Berg (Murata) a to na mocy konwencyi którą Napoleon z Królem Hiszpańskim zawarł, względem podziału Portugalii. Gdy bowiem Xcie Regent Portugalski żadną miarą do koalicyi z Francją przystąpić nie chciał, zawarła Francya z Hiszpanią traktat przez który podzielona Portugalia bydz miała. Część miała się dostać Hiszpanii a część królowéy Etruryi wynagradzając ją za kraj dziedziczny, którego d. 10. Grud. 1807. Napoleonowi ustąpić

pić musiała. Tym końcem przeto wyruszył jenerał Junot do Portugalii i dnia 30. Listopada wszedł ko Lizbony, dwo zaś Portugalski schronił się na flocie Angielskiej do Brazylii gdzie aż do tego czasu zostawał.

Tak więc z obuch stron (od Junota i Murata) otoczona Hiszpania w krótkce nowych doznała odmian albowiem po wniysciu Xcia Berg do Madrytu oznaymił Karol IV. że zrzeczenie się tronu na rzecz Syna ies: wymuszoném. Zjechał przeto Napoleon do Baionny a nie długo potem (d. 20. Kwietnia 1808, przybył tam i Ferdynand VII. Don Karlos, Xiążę Pokoju) i Karol IV. z żoną d. 30. t. m. Tam to przymuszono Ferdynanda VII. do zrzeczenia się korony Hiszpańskiej, którą Karol iako też i Indyie Zachodnie do dyspozycyi Napoleonowi oddał. Napoleon zwołał do Baionny Stany Hiszpańskie (d. 25. Maja) i mianował Królem Hiszpańskim Józefa brata swego Neapolitańskiego, na iego zaś miejsce posadził Joahima Murata Xcia Berg, a cała famillia Królewska Hiszpańska poszła w niewolę do Francyi gdzie Król Ferdynand aż do roku 1814. zostawał. Tymczasem zanim ieszcze

1809.

Józef do Państwa swego przybył, wybuchła w Hiszpanii od Anglików poburzonej rewolucya z którą d. 14. Stycznia 1809. Alians zawarli. Środkiem zaburzenia była Sewilla, w której Junta rezydowała. Jenerałowie Palafox Cuesta, Castannos i inni dowodzili armii Hiszpańskiej, francuskiej zaś Moncey, Dupot, Bessieres, Duchesme, Lefebure i inni. Jenerał Dupont i Vedel przedarli się aż za Sierra Morena lecz tam ze wszystkich stron obtoczeni poddać się z 14000, musieli. Podobne nieszczęście spotkało także Francuzów w Portugalii gdzie się Junot poddał Anglikom musiał. Tem przeto uyrzał się bydlę Król Józef zniewolonym do ustąpienia z Madrytu, którą to stolicę Junta Sewilska zaięła.

Zjazd tymczasem Napoleona z Alexandrem I. nastąpił w Erfurcie (od 28. Września do 14. Paździ. 1808) a za przybyciem swoim do Paryża wyruszył w krótko do Hiszpanii wysławszy tam wprzód woyska Polskie i kontyngensa Niemieckie. Wydawszy odezwę do Hiszpanów, poraził w wielu potyczkach ich woyska i dnia 4 Grud. wszedł do Madrytu. Natychmiast skassował S. Inkwizycyją i $\frac{2}{3}$ klasztorów. Król Józef wszedł

nim d. 22. Stycznia 1809 do Madrytu a woysko Francuskie udało się w pogoń za Anglikami którzy pod jenerałami Moore i Boire Hiszpanom na pomoc przyszli. Moore podstał aż pod Burgos lecz Anglicy przegrawszy bitwę wsiedli w Korunnie na okręty d. 30. Stycznia r. t. utraciwszy jenerała Moore.

Zdobycie reszty Hiszpanii a nawet i Portugalii, która się tymczasem na wolność wybiła bardzoby łatwo było Francuzom poszło gdyby od Austrii zagrożenymi nie byli. Bo lubo Austria w czasie wojny Pruskiej Francuzów nie zaczęła, sądząc jednak iż teraz najlepszą ma porę do oparcia się Napoleonowi w Hiszpanii zawikłanemu, wojnę mu wypowiedziała. Przyczyny do tej wojny były wielorakie, Austria pragnęła się z krytycznego położenia w jakie ją pokojem Prezburskim Francya wprawiła wydobyć. Tym końcem wielkie z obu stron czyniono przygotowania. Na dniu 28. Lutego 1808. opuścił Andreossy poseł Francuski Wiedeń i w krótko potem to jest d. 9. Kwietnia tegoż roku wojnę Napoleoni wypowiedziano. Najwyższe dowództwo nad Armią miał Arcy. Xiążę Karól, a pod nim

1809.

nim Jenerałowie Bellegarde, Kollowrath, Hiller, Hohenzollern Jellachich, X^{te} Rosenberg, Arcy-X^{te} Ludwik i Xiąże Lichtenstein. Ten korpus przeprowił się przez Inn i zajął Munich. Druga Kolumna pod dowództwem Arcy-X^{cia} Jana (pod którym byli jenerałowie Chasteller i Giulay) wpadła do Włoch i Tyrolu. Trzeci korpus wpadł do Xięztwa Warszawskiego, dnia 15. Kwietnia tegoż roku,

Wojsko Arcy-X^{cia} Karola postępowało nie-doznawiając żadnego odporu, ieszcze się bowiem Francuzi nie byli zgromadzili. Dnia 17. Kwietnia przybył Napoleon do woyska i wnet wszystko nowy obrot wzięło. Albowiem we dwa dni potém walczył szczęśliwie Oudinot pod Pfaffenhofen z jenerałem St. Hilaire, jenerał Friand zaś pod Peissing a Morand pod Tann odnieśli nad Austryakami znaczne zwycięztwa. D. 20. zwyciężył Napoleon sam Arcy-X^{cia} Ludwika i jenerała Hiller, a nazajutrz poraził ich powtórnie pod Landshut i przepędził przez Izere. Arcy-X^{te} Karól zdobył Ratyzbonę lecz przegrawszy pod Eckmühl cofać się musiał aż za Dunay. Nie oparł się zaś Arcy-X^{te} w Czechach aż w

Krems

Krems gdy tymczasem jenerał Hiller cofał się wzdłuż prawego brzegu Dunaju. Po wielu utarczkach złączył się wreszcie z Arcy-X^{ciem} Karolem przeprowiwszy się pod Stein dnia 7. Maja. Tak więc bez żadnego odporu zbliżyli się Francuzi aż pod Wiedeń, którego Arcy-Xiąże Maxymilian bronić przedsięwziął, lecz widząc przemoc nieprzyjacielską poddał go dnia 13. Maja. Stanąwszy Napoleon w Wiedniu wydał odezwę do Węgrów wzywając ich do obrania sobie Króla i do odzyskania bytu politycznego, lecz cały Naród Węgierski odrzucił tę propozycyą.

Gdy się tak niepomyślnie Austryakom w Niemczech wiedzie, tymczasem Arcy-Xiąże Jan odparłszy po za Piawę Wice-Króla Włoskiego przedarł się aż do Werony, lecz posłyszawszy o nieszczęściu armii Niemieckiey cofać się musiał, straciwszy pod Castelfranco potyczkę. Uchodził przeto spiesznym krokiem do Pressburga a Wice-Król Włoski złączył się z woyskiem francuzkiem pod Widniem dnia 27. Maja.

Podobnież się Arcy-X^{ciu} Ferdynandowi w Xięstwie Warszawskiem powodziło. Bo

lubo

lubo wpadł był na czele 30,000 gdy cała armia Polska 10,000 nie wynosiła (większa bowiem część wojska walczyła w Hiszpanii) atoli w krótkie niepomyślnego doznał losu. Pierwsze spotkanie Polaków z Arcy-Xciem było pod Raszynem d. 19. Kwietnia gdzie walcząc Polacy utracili Półkownika Godebskiego i przemocy ustąpić musieli. Znajdowało się w téj potyczce na stronie Polskiej 1500 Sassów którzy dzielnie opierali się Austryakom. Atoli przyszło wieczór do kapitulacyi mocą której Warszawą oddaną została Austryakom d. 21. Kwietnia a Polacy przenieśli się na Pragę. Niedługo iednak siedział Arcy-Xiąże w Warszawie, albowiem przeszedłszy Polacy do Galicyi zrobili pospolite ruszenie przeciw Austryi, zdobyli Sandomierz, Zamość, i Jarosław i dnia 15. Lipca przybyli do Krakowa. Usiłował Arcy-Xiąże wszelkimi sposobami przedrzeć się przez Wisłę lecz zwyciężony pod Górą i od Torunia odparty cofnął się z Warszawy w nocy, ścigany od jenerała Dąbrowskiego. Po kapitulacyi dnia 14. Lipca pod Krakowem cofnął się Arcy-Xiąże za Wisłę i udał się do Morawii.

W

W Niemczech tymczasem przeprawił się Napoleon przez Dunaj pod Ebersdorf lecz pod Aspern i Esslingen porażonym został w której do potyczce Marszałek Lannes z rany odniesioney umarł. Atoli ta wygrana żadney nie przyniosła Austryakom korzyści po zwycięztwie bowiem pod Raab Wicekróla Włoskiego d. 14. Czerwca wszystko uległo Francuzom, a dnia 5 i 6 Lipca stoczył Napoleon bitwę pod *Deutsch Wagram* po której cofnął się Arcy-Xiąże Karol przez Hollabrunn do Znajm gdzie d. 12 zawieszenie broni nastąpiło.

W Tyrolu atoli trwały jeszcze rozruchy. Powiedzieliśmy wyżey iż ta Prowincya pokojem Pressburskim w roku 1805. Bawaryi przez Austryą ustąpioną została. Przy wybuchnieniu terazniejszey wojny z Francją weszła część wojska Austriackiego na granice Tyrolskie pod Margrabią Chasteller a odtąd powszechna nastąpiła rewolucya. Naprzód rzucili się mieszkańcy na Bawarskie woysko w *Pusterthal*, zostających urzędników ścigano i prześladowano, i tak się dalece Tyrolczykowie wznieśli że d. 12 Kwietnia Inspruk zaięli, przymusiwszy mały garnizon Bawarski tamże się znay-

znajdujący do poddania. Za przybyciem Chasteller d. 15. Kwietnia do Inspruku powszechny prawie bunt nastąpił. Mieszkańcy Voralbergu wzięli się także do oręża i czynili do Kempten i Memmingen w Szwabii a nawet aż do Bregenz wycieczki nieustannie, czém widzieli się przymuszonymi Szwaycarowie kordon na granicach ściągnąć. Dwa Korpusy tymczasem Bawarskie pod dowództwem Królewicza Bawarskiego i generała Wrede wyruszyły pod komendą Marszałka Lefebre do Tyrolu. D. 1 Maja wydano do nich z strony Bawaryi odezwę, lecz bezskutecznie. Przemocy przeto używszy przedarły się wojska Bawarskie pod Kufstein zkąd odpędziwszy Austryaków weszli d. 15. t. m. do Inspruk. Lecz załędwo się wojska Bawarskie do armii głównéj udały, znowu bunt powstał przez co zniewolonym się generał Wrede bydz widział do powrotu (iuz był w Linz) dla uśmierzenia buntowników. Po ustąpieniu Austryaków na mocy punktów zawieszenia broni przepisanych ciągle trwały rozruchy pod dowództwem karczmarza Andrzeia Hofera a nawet i do Salcburgu się rozciągał. Co większa, i po zawartym pokoju Wiedeńskim uspokoić się Tyrolczyko-

wie.

wie nie chcieli, wielu nie chciał o ofiarowaney im Amnestyi przyjąć i przymusili Hofera do przewodniczenia im, który wreszcie od swoich opuszczony d. 20. Lutego 1810 od Francuzów złapanym i w Mantua rozstrzelanym został.

Oprócz Tyrolczyków grały także ieszcze inne dwie osoby poboczne rolę w czasie téj wojny, z tych pierwszym był Pruski major Schill. Ten bowiem d. 28. Kwietnia z małym oddziałem wojska starał się na stronę Austrii Niemcy poburzyć. Lecz przeleciawszy krokiem śmiałym Saxonią, Anhalt, Westfalią i Meklenburg w Stralsundzie od Holendrów i Duńczyków pod generałem Gratien i Ewald dościgniony dnia 3. Maja zabitym został. Drugą rolę daleko znacznieyszą grał Wilhelm Xiaże Braunschweig-Oels, Ten udawszy się do Czech wpadł do Saxonii z generałem Austryackim Am Ende, wszedł d. 11. Czerwca do Drezna odparłszy wojsko Saskie pod dowództwem generała Thielmann zostaiące. Atoli w krotce od Hieronima Króla Westfalskiego do cofnięcia się przymuszony, niechicąc uznać zawieszenia broni między Francuzami i Austryacką armią zawartego, udał się przez Lipsk, Hallę, Halberstaet, Braun-

schweig

1809,

1809,

schweig i Hannover ścigany ustawicznie aż nad Wezerę, gdzie d. 7. Sierpnia wsiadł pod Elsfleth na okręt i uciekł do Anglii.

Austria tymczasem traktowała z Francją o pokóy w Altenburgu w Węgrzech a po podpisaniu przedugodnych punktów nastąpił pokóy Wiedeński d. 14. Paźdz. 1809. podpisany. Mocą którego ustąpiła Austria Salzburg, Innviertel i Hausviertel dla Bawaryi. Połowę Karyntyi, Krain, Triest, Goerz, Friaul, Kroacyą za rzekę Sau, Fiume i Istrią dla Królestwa Włoskiego; Galicyą zachodnią, Cyruł Zamoyski i Podgórze z połową dochód Żup solnych w Wieliczce dla Xięztwa Warszawskiego; a Cyruł Tarnopolski w staręj Galicyi dla Rosyi, ogółem wynosi to 2,000 mil kwadratowych.

We Włoszech także i w Holandyi nastąpiły znaczne odmiany. Ponieważ Papież (Pius VII.) na żądanie Napoleona zezwolił niechciał, przeto zaiął na rozkaz iego generał Miollis d. 2. Lutego 1808 Rzym i prowincye papieżkie Ankonę Macerata i Camerino do królestwa Włoskiego przyłączone zostały. Nie kontentuiąc się tem Na-

1808.

Napoleon zniósł zupełnie dekretem d. 17. Maja 1809. świecką władzę papieżką i kraie kościelne d. 17. Lutego 1810. z Francją złączył. Papieżowi pensyą wyznaczył, a Rzym drugą stolicą państwa Francuzkiego ogłoszonym został.

d. 17. Maja 1809.

W Holandyi zaś następująca zdarzyła się odmiana: Ponieważ Ludwik Król Holenderski (brat Napoleona) potajemnie z Anglikami utrzymywał związki, ściągnął na siebie gniew Cesarza Francuzów, który osobliwie po wylądowaniu Anglików na wyspę Walchern, bardzo się pomnożył. Dnia 16. Marca 1810. wymusił na nim traktat dla Holandyi bardzo uciążliwy, mocą bowiem tego traktatu większa część Holandyi z Francją złączoną była. Tymi przeto i podobnymi urażony Ludwik powodadami, zrzekł się d. 1. Lutego 1810. tronu na rzecz syna swego, którego Napoleon Wielkim Xięciem Bergskim, po wywyższeniu Joachima Murata na tron Neapolitański, zrobił. Atoli Cesarz Francuzów tęj cessyi nie potwierdził lecz dnia 9. Lipca 1810. złączenie Holandyi z Francją ogłosił.

d. 9. Lip. 1810.

Tegoż

Tegoż roku w miesiącu Kwietniu ożenił się Napoleon z Maryą Ludwiką Xrcy - Xiężną Austryacką, rozwiodłszy się z pierwszą swoją żoną Józefiną, a dnia 18. Grudnia 1810. wyszedł nowy dekret, mocą którego kraje nad uściem Wezery i Elby, z Francją złączone zostały. Tak więc rozpostarła się Francya, aż do Bałtyckiego prawie morza, ponieważ miasta Hanzeatyczne Oldenburg Ahremberg i inne ieszczę kraiki złączone z nią zostały. W krotce także (d. 12. Listopada 1810.) przyłączonym do Francji został Departament Simplon, a tak posiadała w tym roku Francya 130 Departamentów i 42,000,000 ludności!

d. 12. List.
1810.

Niczego już teraz nie brakowało Napoleono-
wi iak poniżenia Anglii i przymuszenia
iey do uznania go Zwierzchnikiem nad
kraiami które zdobył. Lecz do uskutecz-
nienia dzieła tego, wiele mu ieszczę pozost-
stało trudności do pokonania! Bo lubo
wszystkie brzegi prawie Europy na połud-
nie i północ Wojskami poobsadzał swe-
mi, atoli cała prawie Europa ukradką z
Anglią handlowała. Prócz tego Tureckie,
Hiszpańskie i Portugalskie porta otworem
dla Anglii stały, a nawet i Rossya odwraca-
jąc

jąc się coraz bardziej od dworu Wersal-
skiego, na stronę się Anglii nachylać zda-
wała. Powody tego poróżnienia, ponieważ
dotąd zupełnie są nieznaione, czasy póź-
niejsze objawia, my tym czasem krotko
skutki z zwaśnienia tego wypłynione wy-
łuszczemy.

Po długich i nadaremnych między obiema
dworami traktowaniach ruszyły Woyska
francuzkie w pole. Cesarz Napoleon za-
warł był dnia 14. Marca 1812. z Austryą
i z Prussami (d. 24. Lutego t. r.) traktat
odporny, a w Maju t. r. zjechali się oso-
biście do Drezna Franciszek I. Cesarz Au-
stryacki, Fryderyk Wilhelin III. Król
Pruski i Napoleon I, po czem, to iest d.
22. Czerwca woyna Rosseyi wypowiedzianą
została. Rossya tym czasem pokóy z Tur-
cyą zawarła, z którą od 1806 prawie roku
woynę prowadziła. Ponieważ wyżej nic się
o téy nie wspomniało Woynie nie od rze-
czy mi się przeto zdaie w krotkości wa-
żniejsze tu szczegóły wyluszczyć.

d. 14. Mar.
1812.

Lubo Selim III. dnia 1. Paźdz. 1806. pokóy
z Rossyą zawarł, w krotce iednak Francya
tyle przez posła swego jenerała Sebastyani
do-

dokazała, że się na iey stronę nakłonił. Przeto d. 25. Listopoda t. r. wkroczyli Rossyanie pod dowództwem jenerałów Essen, Michelson i Richelieu przez Dniestr do Mołdawii, której stolicę Jassy jenerał Michelson d. 29. t. m. zajął. W krótce potym (d. 23. Grudnia) poraziwszy Turków, zajął Bukarest, po czém Porta d. 5. Stycznia 1807. wojnę Rossyi wypowiedziała. Walczono z obu stron na przemian z szczęściem aż nakoniec d. 24. Sierpnia t. r. zawieszenie broni w Słabosia zawarto które miało być podstawą Pokoju, o który (w Lutym 1809) w Jassy traktowano. Lecz pokój ten nie przyszedł do skutku. Tegoż samego roku wzięli Rossyanie Giurgewo d. 25. Marca, a d. 26. Września Ismail. Komendę nad Woyskiem Rossyjskiem różni piastowali potém wodzowie iako to: Michelson, Prossorowski, Bagration i Kameński. R. 1810. (w Maju) poddały się woyskom Rossyjskiem Bazardschick i Sylistria, lecz od obozu Jussufa Baszy odpartém zostały, a nawet fortocy Ruszczuk nie mogły dobyć. Lecz po świetném zwycięztwie jenerała Kameńskiej d. 8. Września t. r. otrzymanem, poddały się Rossyanom Ruszczuk, Szistowe, Widdin i Nikopoli. Nie-
szczę-

szczęścia które Turecką armią gnębiły wnet nowy dowódzca sam Wielki Wezyr Achmed Basza naprawił, albowiem d. 4. Lipca 1811. pobiwszy Kutuzowa przedarł się aż pod sam Ruszczuk. Zawieszenie broni tymczasem w Bukareście d. 28. Maja 1812. zawarto, a w krótce potém pokój nastąpił, którym rzekę Pruth za granicę dla obudwu Narodów wzięto.

Pokój ten tak dla Rossyi iako dla Turcyi wielce był potrzebnym; Rossya bowiem miała na karku nieprzyaciela groźnego w osobie Napoleona I. Turcyja zaś od 1800. prawie roku bezustannie prowadząc wojnę bardzo swe siły wycieńczyła. W Roku bowiem 1801. w którym Porcie Anglia na Francuzach zdobyty Egipt oddała, zbuntowała się Serwii pod dowództwem Jerzego Czerny, który dawniey w Austryackiey znajdował się służbie. Dnia 13. Grudnia 1806. zdobyli Serwianie Belgrad, a dnia 5. Lutego 1807. Schabacz. Szczęściło się potém nader Serwianom, lecz po pokoju w Bukareście zawartym wpadła cała potęga Turecka do Serwii i zupełnie tę prowincyą zaięła. Jerzy zaś Czerny nie mogąc Oyczyzny swojej obronić, udał się w służbę Rossyiską.

Oprócz tego wszczęły się różne w Konstantynopolu odmiany; bowiem Selim III. zrzucony został przez zbuntowanych Janczarów z tronu, a na jego miejsce nastąpił dnia 29. Maja 1807 Mustafa IV. Lecz w krótkce i ten d. 28. Lipca 1808. przez Wezyra Bairaktara strąconym został, w czasie którego rozruchu Selima III. zamordowano. W krótkce nowe się wszczęły z przyczyny Bairaktara rozruchy, w czasie których on sam i Mustafa życie postradali, a Mahmud II. na tron wywyższonym został.

d. 28. Maj.
1812.

Woyna tymczasem na północy z wielką zapalczywością między Rosyą i Francją prowadzoną była. Dnia 28. Maja 1812. stanął Napoleon w Wilnie, od którego Rosyianie odciągnęli. W Polsce także wielka nastąpiła odmiana. Xięstwo Warszawskie lubo już przez pokój Wiedeński (1809) znacznie powiększonem zostało, iednak swego dawnego nie mogło otrzymać nazwiska. Lecz nagle interess Francyi zwrócił i na tę krainę bacność, przeto wydał Król Saski z porady Napoleona d. 29. Maja 1812. dekret, w którym upoważnił radę Ministrów Xięstwa War-

d. 29. Maj.
1812.

sza-

szawskiego do zwołania Seymu, i ogłoszenia Królestwa Polskiego. W krótkce po przybyciu do Warszawy Arcybiskupa Mechleńskiego wielkie to dzieło uskutecznonem zostało; ogłoszono królestwo Polskie, czém ożywieni i zagrożeni Polacy, tym ochoczezy Kampanią przeciw Rossyi rozpoczęli. Już dnia 20. Lipca zaięli Francuzi Mohilów i d. 25. i 26. t. m. odparli Rossyan pod Ostrowem. Oudinot zwrócił się ku Połockowi, zwyciężył d. 1. Sierpnia Wittgensteyna nad Drisą i zaiął Dünaburg, gdy tymczasem Macdonald na czele Pruskiej posiłkowej armii zbliżał się ku Rydze. Po krotkim pobycie w Witepsku ruszył Napoleon ku Smoleńskowi, które dnia 18. Sierpnia po krwawey bitwie zdobył i zrabował. Po bitwie pod Valontina cofali się Rosyianie coraz bardziej ku Moskwie ścigani od Francuzów. Lecz pod Połockiem nad rzeką Düną oparł się Wittgenstein mężnie lewemu francuzkiemu skrzydłu. Potykając się ciągle doszli na reszcie Francuzi, do miasta Moskwy, stoczywszy d. 7. Września pod Mozaiskiem wielką bitwę z jenerałem Kutuzowem, w której Francuzi jenerała Montbrun utracili. W Moskwie zamysła-

H 2

do

ło wojsko Napoleona po trudach tylu wypocząć, lecz zamiar ich w niwecz się obrócił, po spaleniu miasta Moskwy przez Roztopczyna. Jednakże weszli Francuzi do spalonego miasta tego po ustąpieniu generała Kutuzowa do Kaługi.

Napoleon tymczasem ofiarował Alexandrowi pokój, lecz ten go odrzucił domyślając się co Francuzów za zbliżeniem się zimy spotka. Ruszył przeto Napoleon d. 18. Października z Moskwy i bokami dążył za armią Rosyjską, lecz zbliżająca się zima i bitwa pod Małoiarosławiczem przegrana, zmusiła go do cofnięcia się d. 24. Paźdz. t. r. W krótkce potem odniósł Wittgenstein zwycięstwo pod Połockiem nad Marszałkami Oudinot i S. Cyr, i od tego czasu zaczęli się Francuzi w wielkim nieładzie cofać. Odtąd to niesłychane nieszczęścia dybać na nich poczęły które się po przegranej pod Borodino i Krasnoy powiększyły bardziej, aż nareszcie okropna ich klęska pod Boryssową na przeprawie przez Berezinę spotkała. (d. 26. i 28 Listopada). Napoleon opuścił armią dążąc spiesźnie do Paryża, tam bowiem generałowie Mallet, Lahorie i Guidal spisek na detronizację
iego

iego uczynili. Lecz spiknienie to wczesnie przytłumiono, spiskowi zostali d. 23. Paźdz. poymanymi, a w tydzień potem rozstrzelanymi.

Odtąd w Europie nową postać rzeczy przybrały. Austrya która na mocy traktatu z Francją zawartego korpus trzydziestotyścienny pod dowództwem Xięcia Schwarzenberg na Wołyń wysłała (gdzie się Austriacy z przemienem z Rossyanami spotykali szczęściem) przywołała Woyska swoje na powrót. Prussy zaczęły się co żywo, (osobliwie w Lutym 1813) uzbraiać, a Rossyanie ścigali bezustannie Francuzów cofających się. Szczątki armii Francuzkiej zostające pod dowództwem Wicekróla Włoskiego, opuściły d. 6. Marca Berlin, od Czerniszefa ścigane, a d. 11. Marca, zajął Wittgenstein to miasto. Nawet i do Hamburga weszło wojsko Rosyjskie pod dowództwem Tattenborna.

Za przybyciem Alexandra I. do Wrocławia d. 15, Marca t. r. wypowiedział Król Pruski Francji wojnę. Woyska obudwóch Monarchów sprzymierzone wyruszyły do Saxonii, i wezwały Króla Saskiego dołączenia

nia się z niemi, lecz ten ciągle się wzbra-
niał przystąpić do Koalicyi. W Lüneburg
zwyciężył generał Doernberg d. 2. Kwie-
tnia Korpus Moranda w której potyczce
sam generał Morand zginął, a Wittgenstein
zwyciężył pod Moeckern królewicza Wło-
skiego i generała Grenier. Po wniściu A-
lexandra i Króla Pruskiego do Drezna d.
24. t. m. kapitulował Toruń, skąd wszy-
stkich Francuzów tylko wzięto w niewolę,
resztę zaś woysk do domu rozpuszczono;
na tydzień także wprzód poddali Francu-
zi Spandau.

Po śmierci Kutuzowa otrzymał Wittgenstein
nad woyskiem dowództwo, a odtąd zaczę-
ła się znówu Francuzka armia podnosić.
Napoleon bowiem ogłosiwszy Maryą Lu-
dwikę małżonką swoją Regentką państwa,
wyruszył do armii. Dnia 28. Kwietnia
próżno się kusił Wicekról Włoski przeysść
rzekę Saalę pod Hallą, lecz Napoleonowi
udało się pod Naumburg i Weissenfels
przeprawić, utarczka zatem wszczęta się
między Sprzymierzonym Woyskiem i Fran-
cuzami, w której Marszałek Bessieres po-
legł. Nazajutrz atoli nastąpiła jeszcze za-
ciętsza bitwa pod *Gross-Goerschen* blisko

Lü-

Lützen w której lubo Sprzymierzeni zwy-
ciężyli, cofnęli się atoli za Elbę. Po wie-
lu mniejszych utarczkach przyszło wreszcie
do potyczki pod Bautzen d. 20—21. Maja,
w której woyska Francuzkie zwyciężyły.
Rossyane zaś i Prussacy cofnęli się przez
Haynau do Szląska, gdzie Blücher nacie-
rających Francuzów od Jaworzna (*Jauer*)
odpędził. Po zwycięstwach Czerniszewa
pod Halberstadt a Bülowa pod Luckau
nad Marszałkiem Oudinot i po zaięciu
Hamburga przez Davoust'a od Tettenbor-
na opuszczonego, nastąpiło zawieszenie
broni dnia 4. Czerwca; w czasie którego
układy o pokój traktowanymi bydz miały
na Kongressie w Pradze za pośrednictwem
Austrii. Przedłużono ie potem do 10.
Sierpnia, lecz woyna znówu się rozpoczą-
ła, ponieważ Monarchowie wojujący zgo-
dzić się między sobą nie mogli, i ponie-
waż Dania ogłosiła się za Francją czego
potem bardzo żalowała, albowiem wpłą-
tana w wojnę ze Szwecyą, Norwegią utra-
ciła. Austriya zebrała woyska swoje do
Czech, Meklenburg ogłosił się za Sprzy-
mierzonymi Monarchami, a jeszcze
wprzód Szwecya. Lecz ponieważ od czasu
iakośmy z oka Szwecyą spuścili wielkie w
tém

tem państwie zaszły odmiany, namienięmy tu przeto o niēm niēco,

Po zrzeczeniu się Gustawa Adolfa IV. tronu Szwedzkiego, iakieśmy wyżej powiedzieli, obrany został Królem stryry Królewski Xiążę Sudermanii Karola XIII. Zaprowadzono nową Konstytucyą ograniczającą władzę Królewską, a następcą tronu obrano d. 18. Lipca 1809. Chrystyana Augusta Xięcia Schleswig - Holstein - Sonderburg - Augustenburg, którego d. 24. Stycznia 1810. Król przybrał za syna. Gustaw Adolf opuścił d. 6. Grudnia 1809 Szwecyą przed zawarciem ieszcze pokoju Rosyi z Szwecyą w Fridrichshamm d. 17. Września, t. r. przez który Finlandya od Szwecyi odpadła, iak się iuż wyżej namieniło. W krótcie potēm zawarła Szwecya pokóy z Danią w Joenkeping, a z Francyą d. 6. Czerwca 1810. w Paryżu, przez co znowu Szwecya Pomeranią i wyspę Rügen odzyskała. Po nagłym zeyściu królewiczą na rewii pod Quiddinge odprawionę, obrany został następcą tronu Szwedzkiego Xiążę Karol Jan de Pontecorvo (Bernadotte) marszałek państwa Francuzkiego, i odtąd wypowiedziała Szwecya

cya Anglii wojnę d. 17. Listopadą. Lecz gdy w roku 1812. Francuzkie woyska znowu Pomeranią zaięły, pogodziła się z Anglią, otworzyła d. 29. Lipca t. r. porty swoje wszystkim Narodom i wypowiedziała Francyi wojnę. Królewicz Jan wylądował w Rügen d. 17. Maja 1813, i w te-razniejszy wojnie dowodził lewem skrzydłem; czyny iego w dalszym ciągu historyi naszej wyłuszczemy.

Po zerwaniu Prazkiego kongressu ogłosiła się Francya za Sprzymierzonymi, i znaczny wystawiła Korpus pod dowództwem Xięcia Schwarzenberg. Rossyiska armia pod dowództwem Barclay de Tolly i Wittgenstein, a Pruska pod jenerałem Kleistem udały się do gór Saskich w towarzystwie Króla Pruskiego, Alexandra I, i jenerała Moreau, który z wygnania swego z Ameryki do Europy w tymże czasie przybył, dla walczenia przeciw Napoleonowi. Dwa korpusy zaś (Pruski i Rossyiski) pod dowództwem Blichera zaślaniały Szląsk, a Szwedzi i Meklenburczycowie Berlin.

Blicher odparł Francuzów aż na granice Sakskie, lecz d. 19. i 21. Sierpnia 1813. sam został od Napoleona aż do Jaworzna od partym. Wittgenstein tymczasem wpadłszy przez góry do Saxonii zdobył obóz francuzki pod Pirna i zaczął Drezno bombardować. Natychmiast pospieszył Napoleon ze Szląska na pomoc zagrożonemu Dreznu i odpędził d. 27. Sierpnia sprzymierzone Woyska do Czech, wielką klęskę nieprzyjacielowi zadawszy. W téj potyczce zginął nie dawno z Ameryki przybyły generał Moreau! Lecz w krótkce gdy się generał Vandamme za bardzo daleko za Sprzymierzonymi posunął woyskami, zbitym został pod Kulmem i sam w niewolę wzięty. W Szląsku otrzymał Blicher nad rzeką Katzbach decydujące zwycięstwo nad Marszałkiem Ney i Lauriston, a pod Gross Beeren królewicz Szwedzki nad Marszałkiem Oudinot. Generał Girand wycieczkę zrobił z Magdeburga lecz od Hirschfelda i Czerniszela zupełnie pod Lübnitz zbitym został. Davoust wszedł do Meklenburga lecz w krótkce cofać się musiał.

Na-

Napad drugi Napoleona na Blichera pod Goerlitz spełził, ponieważ tymczasem Królewicz Szwedzki pobił zupełnie Marszałka Ney pod Dennewitz d. 6. Września, i zagnał go aż do Torgau. Główna armia po drugi raz pod Drezno podstąpiła lecz się cofnęła w krótkce potem obsadziwszy tylko góry, gdy tymczasem Blicher z pod Bautzen na Napoleona nacierał. Ten kuśił się po drugi raz przeysść góry, lecz pod Nollendorf zbitym został. Królewicz Szwedzki zapędziwszy Francuzów pod Torgau rozciągnął się nad Elbą, generał Thielmann zajął przeyscia przez Saalę pod Naumburgiem i Weissenfels, a generał Walmoden przeprawiwszy się przez Elbę poraził pod Dannenberg generała Pecheux.

Podobne nieszczęścia iak w Niemczech dręczyły także woyska Francuzkie we Włoszech i w Hiszpanii. We Włoszech dowodził Austriackiemu Woysku generał Hiller; ten zająwszy całą Illiryą Fiume i Triest, wszedł do Włoch, którego lubo Wicekról Włoski pod Feistritz do cofnienia się aż za rzekę Drau przymusił, żadney jednak w tém nie odniósł korzyści. Anglicy

glicy w Hiszpanii pod jenerałem Welingtonem odniósłszy wielkie zwycięstwo pod Wittoria, gotowali się do przeyscia Pireneów, a lubo Marszałek Soult pospieszył im na przeciw, iednakże nie mogąc dać żadney pomocy oblężonem twierdzom S. Sebastian i Pampelona, smutnie tylko spoglądał iak Wellington d. 28 — 29. Lipca t. r. przez Pireneie do Francyi wkroczał.

Te iednak nieszczęścia w żadném nie są porównaniu z owemi iakie w krotce Napoleona w Niemczech spotkało, zewsząd prawie będąc obtoczonym (bo i d. 30 Września t. r. weszły woyska Rossyiskie pod Czerniszefem do Kassel, a d. 14. Paźdz. jenerał Tettenborn do Bremen) zniewolonym został do wydania Sprzymierzoném Woyskom bitwy pod Lipskiem, gdzie zupełnie porażonym został d. 16—19. Października. W potyczce tej zginął Xiążę Józef Poniatowski, dowódzca Polskiego Woyska z Moskwy przybyłego, które zabrawszy się pod Krakowem, przez Morawią i Czechy przeszło pod Znaym w Saxonii, i w Czechach naprzód potém pod Lipskiem mężnie walczyło. Po tej bitwie

d. 16—19.
Paźdz.
1813.

całe prawie Niemcy odpadłszy od Napoleona (wprzód ieszcze, to iest d. 14. t. m. ogłosiła się przeciw niemu i Bawarya) który cofając się pod Hanau od jenerała Wrede dopadniony z wielką się stratą przez Ren przeprawił. Po iego ucieczce w krotce się reszta co było twierdz w Niemczech poddała, których osada prawie wszystka poszła w niewolą, wyiawszy Polaków, i woyska tych Narodow które do Sprzymierzonych Mocarstw przeszły. Rossyanie tymczasem posuwali się w Holandyi, który to kraj otrzymał na powrót zbiegły przed przemocą Francuzką do Anglii Wilhelm I. X^{te} Oranii, i królem Holenderskim ogłoszonym został. Austriacy posunęli się we Włoszech aż do rzeki Etsch, a dnia 1. Stycznia 1814. przeszedł d. 1. Stycz. 1814. Feldmarszałek Blicher przez Ren, resztę Woysk w krotce się za nim przeprawiło, tak na własnych granicach Francją atakować zaczęto. Austria zawarłszy z Królem Neapolitańskim traktat, zajęła większą część północnych Włoch, gdy tymczasem Prussy i Rossyanie odnosili zwycięstwa liczne we Francyi. Widząc Napoleon tylekrotne straty swoje, nakłonił się do traktowania o pokóy naprzód w Lusigny, a po-

d. 31. Mar.
1814.

potem w Chatillon, (Kroki iednak nieprzy-
iacielskie nie ustawały) lecz w krótcie speł-
ziła nadzieia pokoju, a tak znowu się do
bronii wzięto. Napoleon nakazał po-
spolite ruszenie we Francyi lecz to by-
najmniey do skutku nie przyszło. Woysko
Sprzymierzone dażyło co raz daley w głąb
Francyi, mając z sobą Burbonów tronu
Francuzkiego dziedziców, a odniósłszy nad
Napoleonem wiele nowych zwycięstw
wszedł Alexander I i Fryderyk Wilhelm
III, Król Pruski, na czele swych armii do
Paryża d. 31. Marca 1814. Dnia 6. Kwie-
tnia wydał Senat dekret ruguiący z tronu
Napoleona, który d. 11. t. m. sam się
zrzekł tronu złożywşy tytuły Cesarza i
Króla. Sprzymierzeni Monarchowie wy-
znaczili mu na mieszkanie Wyspę Elbę i
pensyą roczną dla niego i całej familii Bo-
napartych.

13. Francya znowu przez Napoleona
bywszego Cesarza swego zakłócona,
szczęściem osobiłszém od zupełney
zagłady uratowana.

Tego samego dnia (to jest d. 3. Maja 1814.)
w którym Król Francuzki Ludwik XVIII.
wjeżd.

wjeżdżał do stolicy dziedzictwa pradziadów
swoich, tego mówię dnia samego objął Ex-
cesarz Napoleon w posiadłość wyspę Elbę.
Zdawało się iż wszelkie zatamowane będą
dla Europy nieszczęścia, skoro tylko ów
mąż niebezpieczny z stałego lądu wyru-
gowanym zostanie. Atoli wcale inaczey
się stało! Od czasu bowiem iak się z Fran-
cyi Napoleon oddalił, nie poprzestał uży-
wać wszelkich środków, którego by ile mo-
żności w dawnieyszego szczęścia stopniu
postawiły. Ogromne skarby które ze sta-
łego lądu z sobą zabrał, posłużyły mu do
utrzymywania licznych w każdym prawie
kraiu agiéntów, którzy go prawie o wszy-
stkiem co się tylko na lądzie stałym wy-
darzyło uwiadomiali. Od wstąpienia pra-
wie na tron Ludwika XVIII. nowe iuż
był knował zamiary dla przywrócenia się
znowu na tron, którego zrzeczenie się
za wymuszone poczytywał. Dla tego nie
poprzestawał podżęgać umysły woyska, to-
warzyszów dawnych swych zwycięztw, zdo-
być i wszelkich korzyści. Rok iuż blisko
dochodził, od czasu gdy na wyspę Elbę
wypchniętym został, pół roku zaś prawie
iak się rozpoczął Kongres Wiedeński. Są-
dząc w ów czas, iż mu się zjawiła naydo-
go-

godniejsza pora, gdy wszystkich umysły tém iedynie zaprzątnione były, co też na Kongresie Wiedeńskim dla każdego Narodu ułożoném i ustanowioném będzie? Umyśliwszy przeto iak nayrychley projekt swój do skutku przywieść przedsięwzięt ku końcu miesiąca Lutego roku 1815. opuścić wyspę Elbę, wszystko atoli tak skrycie działał, że się nawet towarzysze iego o niczém nie dowiedzieli, aż dopiero w wigilią odjazdu. Upatrzył sobie czas do tego naydogodniejszy, to iest w ten czas, gdy flota angielska pilnująca go naymniey w siły opatrzoną była.

Miał dozór w ówczas prawie nad flotyllą Angielską około wyspy Elby krążącą pólkownik Campbell, który nie czując się na siłach do przeszkodzenia zamiarom Napoleona, uwiadomił o nowych tych iego zamiarach flotyllę Francuzką w bliskości krążącą. Wyszły przeto trzy fregaty w różne strony na ściganie go, atoli było to iuż za późno; dnia bowiem 1. Marca r. b. wylądował Napoleon pod *Antibes* i *Cannes* w Departamencie *Var* z następującą switą: z 700 francuzami, 300 Polakami, 200 Korsykanami, 6 polowemi działami, czterema działami cięż-

ciężkiego Kalibru; prócz tego opatrzonym był na sześć dni w żywność. Z Office-rów miał przy sobie nayznacznieszych jenerała *Drouette* i *Bertranda*, z których ostatni aż do samego końca wydania się iego dobrowolnie Anglikom, wiernie mu służył. Zdaie się iż wprzód iuż powysyłał był nieco przywiązanych sobie towarzyszów do Francyi, iako oznaymicieli bliskiego przybycia swego. Na Wyspę bowiem *St. Marguerite* wylądowało w nocy z 1. na 2. miesiąca Marca, 25 żołnierzy, udających: iż opuścili wyspę Elbę z własney woli, lecz tych iako podeyrzanych kazał komendant placu przytrzymać.

Nazaiutrz po uysciu Napoleona, wydał jenerał *Lapie*, (gubernatorem Wyspy Elby od Napoleona mianowany) odezwę do mieszkańców, w której im wystawiał przywiązanie Monarchy do nich, czego naywiększym dowodem miało bydź zostawienie pod ich opieką matki swojej i siostry (żony Xięcia *Borghese*). Twierdzą iż te bynajmniey o przedsięwzięciu Napoleona nie wiedziały, wymówka to atoli wcale im nic nie pomogła, wzięte bowiem zostały na ląd i w

państwie Austriackiem osadzono je w niewolę.

Ucieczka Napoleona iak nayżywsze wrażenie w całej prawie uczyniła Europie; każdy upatrywał iak naywiększe w tém nieszczęście, które powtórnie dla wszystkich groziło, każdy wyglądał ciekawie iak sobie Kongres Wiedeński w tej mierze postąpi. Ten atoli z należytą stałością odpowiedział powołaniu swému. Skoro się albowiem dowiedziano w Wiedniu o zgwałceniu traktatu Paryzkiego przez Napoleona, wydał kongres przeciw niemu deklaracyą pod dniem 13. Marca 1815. datowaną w którym wyraźnie oświadczył, iż zemsty stąd na zgwałcicielu uroczystych przysiąg poszukiwać będzie. Nie mniej stałym się także okazał Król Francuzki, albowiem będąc otoczony prawie zewsząd od Sprzysiężonych Napoleona, wydał pod dniem 6. Marca 1815. dekret, ogłaszając go zdraycą Ojczyzny, i za wyiętego z pod opieki prawa. Nie mniej wydał także potrzebne rozkazy do wyruszenia przeciw niemu, a Xiążęta krwi królewskiej skrzętać się pilnie zaczęli w zbieraniu armii, całe atoli woysko składało się

z

z naybardziej mu przychylnych. Lecz iak dalece nieszczerłość i zdrada sercami ludzkiemi władaia, dała w tym czasie tego dowód oczywisty armia francuzka; w czasie bowiem gdy iedynie tą myślą była zaprzętniona ażeby się iak nayrychley złączyć z Napoleonem, zapewniała adressami swemi uroczyscie Króla o niezłomném swém przywiązaniu. Tak przeto Król upewniony, kazał ściągać woyska i ciągnąć od Lugdunu ku miastu Grenoble pod dowództwem Marszałków Marmonta i Magdonalda, do którego to miasta zbliżał się Napoleon. Poprzedzały go liczne proklamacye i nowe obietnice dla Narodu, w których udawał iż zaniechawszy wszelkich dawnych zamiarów swoich, iedynie się tylko na tronie francuzkim utrzymać pragnie. Dla tego kazał na chorągwiach woyskowych powyszywać te słowa *Oubli i Paix* *).

Za pierwszym spotkaniem się z nim wykłamała się zdrada. Woysko bowiem Królew-

*) *Zapomnienie i Pokój.*

skie które się z nim potykać miało, złączyło się z nim, przez co w krótkie tak dalece się wzmocnił, iż wszedłszy do Lugdunu nowe zaczął wydawać dyspozycje dla Francyi. Najpierwszy dekret który był wydał, datowany jest z Lugdunu pod dniem 13. Marca 1815, mocą którego wszelkie dotąd przez króla Ludwika poczynione urzędownia poobalał. Podpisał się zaś *Napoleon Cesarz*. a niżej był podpis *Bertranda* marszałka *Wielkiej armii*.

Tym i podobnymi wypadkami strworzony Ludwik XVIII opuścił Paryż, popaliwszy wprzód wszelkie ważniejsze dokumenta i papiery, których z sobą zabrać nie mógł. Uszedł zaś w asystencyi kilku jenerałów sobie przychylnych i Hrabiego Artois na przód do *Ostendy*, a potem do *Gent*, gdzie zostawał aż do Zwyciężenia Napoleona i zaięcia Paryża przez Woyska Sprzymierzone. W krótkie po odieździe królewskim z Paryża, to jest d. 20. Marca wszedł Napoleon w tryumfie do téj dawney swojej stolicy, o godzinie 4 z rana na czele 90,000 woyska. Ponure milczenie, boiaźń po-
wszech-

wszechna, cichłość i smutek wyryty na licach mieszkańców, dawały poznać aż nadto iż nie tak wolą ludu iak wolą żołnierstwa nowego ten Uzurpator panuje. Motłoch tylko i pospólstwo dzieliło ukontentowanie swoje z Woyskiem, wykrzykując na przemiany: *Niech żyje Cesarz*. Zdawało się atoli, iż gdyby tylko pomoc obca iakakolwiek nadeszła, zarazby się okazało, ile dotąd jeszcze pozostaie przywiązanych Królowi; iakoż tu i owdzie powstawali rojalisci, a szczególniey około Marseilli i w północnych prowincjach. Atoli partya Bonapartistów wnet nad nimi wzięła górę, tak, iż Xiążę Angouleme który zebraney garszcie Królewskich partyzantów w południowej Francyi dowodził wnet zwyciężonym został, sam prawie dostałby się w niewolę, gdyby na mocy Kapitulacyi wolno puszczoneym nie został wydawszy klejnoty Królewskie które z Paryża z sobą uwiózł. W północnych także prowincjach wnet od przemagających Bonapartistów partya Królewska przytłumioną aostała, w ten czas osobliwie, gdy miasto *Bordeaux* zdradzieckim sposobem dostało się d. 1. Kwietnia 1815. w ręce Napoleona.

Pomimo atoli tak szczęśliwych wypadków w wielkiej trwodze zostawał Napoleon. Zdało się iż go najbardziej Deklaracya Kongresu Wiedeńskiego nie mało przestraszyła, albowiem iak naysilniey starał się Autentyczność teyże podać w podeyrzenie. Niedostatek potrzebnych do boiu mu rzeczy w krótkce się także uczuć dał, a w niwecz obrócone projekta względem wykradzenia syna i uwięzienia żony swoiey Maryi Ludwiki z Wiednia, wielce go trapiły. Do tego nie mało go przestraszały przygotowania owe, które Olbrzymim prawie krokiem szczególniey Prusy Anglia i Rossya przeciwko niemu gotowały. Dla tego wysyłał bezustanne gońce do Monarchów na Kongres zgromadzonych oświadczać im, iż byle się tylko na tronie francuzkim utrzymał, wszelkie urządzenia i to wszystko co Kongres dobrem bydź osądzi, potwierdzić zechce. Nieufny atoli pomyslnemu wypadkowi tych swoich propozycyi uzbierać się zaczął, ustanowiwszy wprzód, to jest d. 22. Kwietnia 1815. nową Konstytucyą, i nakazawszy na dzień 26. Maja t. r. tak nazwane *zgromadzenie Maiowe*.

Na-

Najczynniejszemi tymczasem okazały się w Niemczech Prusy, zbierając woyska przeciw Napoleonowi. Skoro albowiem monarcha Pruski zajął w posiadłość kraie przez Kongres Wiedeński dla niego ustąpione wydał rozkaz ażeby i te nowe prowincye dostarczały woyska przeciw wspólnemu nieprzyjacielowi. Już ciągnęli Rossyianie w znacznych kolumnach do Francyi, iuż się znaczne woyska Pruskie złączyły z hufcami owymi, które nad Renem dotąd pod dowództwem jenerała Kleysta zostawały, gdy Napoleon zewsząd otoczony (woyska bowiem Austryackie zwyciężywszy króla Neapolitańskiego zbliżały się iuż ku południowej Francyi, a dnia 2. Maja 1815, wydał Ferdynand VII. w Madrydzie deklaracyą wojny przeciw dawnemu swemu uciemiężycielowi,) umyśliwszy znieść wprzód armią składającą się z woysk Sprzymierzonych Pruskich i Angielskich, która pod dowództwem Feldmarszałka Blichera i Wellingtona zostawała, stoczył nieszczęśliwą dla siebie potyczkę pod *Braine la Lande* i *La belle Alliance*, na dnia 18. Czerwca 1815, gdzie nie tylko tabory swoje wszystkie utracił, lecz sam ledwie uszedł z życiem,

ciem. Ścigany od Zwycięzkich Woysk nie znalazł schronienia w Paryżu, ponieważ to miasto poddanem zostało w krotce przez marszałka Davoust, który szczerą pozo stałą armii dowodził. Mocą przeto tej kapitulacyi d. 3. Lipca 1815, zawartej, dozwolono woysku temu cofnąć się za rzekę *Loire*, woyska zaś Sprzymierzone pod dowództwem Feldmarszałka Blichera i Wellingtona weszły do Paryża dnia 5, i 6. t. m. W krotce zawitali tam i Sprzymierzeni Monarchowie, a za niemi i Król po trzechmiesięczney prawie niebytności. Napoleon zaś uyrzawszy swoje zamysły wniwecz obrócone, i nie mogąc się dłużej bawić w Paryżu, udał się do armii stojącej po za rzeką *Loire* lecz i tam nie sądząc się bezpiecznym, postąpił sobie w taki sposób, iż nowym tym swoim postępkiem dał światu dowód, że jest mężem prawdziwie takim, jakich nam odległa starożytność za przykład wystawia, to jest Gieniuszem Świetnym, nieporównanym, mającym atoli błędy i wady nayszeptniejsze dla człowieka!

14. Tymczasem gdy się to dzieje we Francyi Włochy zostały na czas krótki przez Króla Napoleona Joachima zaburzonemi.

Obrot i polityka utrzymały Króla Joachima na tronie Neapolitańskim w ówczas gdy cała familia Bonapartych z posiadłości swoich wyzutą została. Skoro bowiem powrócił z Moskwy dokąd był towarzyszył szwagrowi swemu złączył się z woyskiem Austryackiem i zagroził przez to armią Włoską pod dowództwem Eugeniusza Wicekróla Włoskiego zostającą. W nagrodę tego otrzymał, (jak się wyżej namieniło) zapewnienie od Sprzymierzonych Monarchów, iż tron Neapolitański w dożywociu posiadać będzie. Zdaie się jednak iż Austria potem prze myśliwała wyłamać się z przyrzeczenia swego, i że pragnęła przywrócić na tron Neapolitański Ferdynanda IV. króla Obojga Sycylii, o co się także król Francuzki, Hiszpański i Sardyński starał. Wszystko atoli byłoby może załatwionem zostało, zwłaszcza że Anglii za Królem Joachimem obstawała, gdyby tenże obietnicami szwagra swego

swego uwiedziony, nie byłby postępkiem swoim roziały przemocnych sąsiadów swoich.

Naypierwsze zatargi miał z dworem Rzymskim, zebrawszy bowiem armią znaczną (która do 40,000 dochodziła) udawał iż iey użyć pragnie dla złączenia się z Sprzymierzonymi Monarchami przeciw Napoleonowi w ówczas prawie z Elby uszłemu. Domagał się przeto od Papieża wolnego przechodu przez kraie kościelne, co gdy mu odmówionem zostało zbroyną ręką wszedł na granicę państwa Rzymskiego na dniu 21. Marca. Już dawniej nie ufając mu Ludwik XVIII. i w podeyrzeniu przygotowania do Woyny przez niego poczynione mając, wystawił na granicach korpus Obserwacyiny, toż samo uczyniła i Austria.

Po wylądowaniu Napoleona do Francyi i po przeysciu do niego woyska królewskiego, od samych tylko Austryaków była wprawdzie armia Neapolitańska zagrożona, lecz ten nieprzyjaciel chociaż tylko był pojedynczy tēm był niebezpieczniejszy, ponieważ w tróynasób pra-

prawie przechodził w iliezbie armią Króla Neapolitańskiego.

Zupełnie dotąd ieszcze nie iest wiadomo, kto był powodem do zaczepki między obiema tēmi stronami, czas to dokladniey okaże, my tym czasem idąc za powszechnem mniemaniem twierdziemy, iż Neapolitańczykowie d. 30. Marca 1815. zaczęli armią Austryacką, i iak mówią bez wypowiedzenia woyny. W krótce nastąpiła bitwa pod *Occhio bello*, to iest dnia 9. Kwietnia 1815. lecz nieszczęśliwie dla armii Neapolitańskiej wypadła. Podobnież odpartemi zostali Neapolitańczykowie od oblężenia Ferrary, a odtąd zaczęły się coraz bardziey zwalać na nich główne nieszczęścia, aż wreszeie d. 21. Kwietnia r. b. nastąpiła decydująca bitwa pod *Tolentino*, gdzie zupełnie armia króla Joachima zniesioną została.

Gdy się tak niepomyślnie królowi Neapolitańskiemu powiodło, i gdy się na próżno ułagodzić Austryą usiłował, wypłynął z portu San Benedetto, i dnia 26. Maja, wylądował we Francyi pod Caunes. Dnia 1. Czer-

Czerwca stanął w Compiens, i udał się do szwagra swego w Paryżu będącego. Żona tymczasem jego pozostawszy w Neapolu przymuszona została do kapitulowania z flotą Angielską, która do Neapolu wylądowała. Wyjechała potem z wszelkimi dostatkami swymi do Tryestu w Austrii, a miasto Neapol w krótkie zajęły Woyska Angielskie i Austriackie, dopóki nie przybył z Sycylii Ferdynand IV. prawy dziedzic Neapolu który w roku 1805. przed przemocą Francuzką do Sycylii uszedł.

Widok

Widok dzieiów Rodzaju Ludzkiego.

I. Od Adama do Moyżesza 2400 lat.

1. Początek teraźniejszey powierzchni ziemi.
Co jest ziemia? iak powstała?
2. Początek Rodzaju Ludzkiego
Ray. Wynalazki, sposób życia pierwotnych Ludzi.
3. Potop Noëgo
Noë, Sem, Ham, Jafet.
4. Pierwsze Rodzaju Ludzkiego oświecenie
Mowa, kunszt, pismo, nabożeństwo.
5. Początek państw.
Plemię, pokolenie, lud, naród, rzeczpospolita, monarchia, poddaństwo, pierwsze państwa.
6. Nauki, umiejętności, kunszt u starożytnych Narodów
Budownicza, gwiazdarska nauka, żegluga, rękodzieła, kupiectwo, pieniądze, liczby.

II.

II. Od Moyżesza do Cyrusa 1000 lat.

1. Assyryjska Monarchia

Ninus, Semiramis, Sardanapal.

2. Hebrayczycy Izraelici

Abraham, Jakob, Moyżesz, Jozue, Szofeci,
Saul, Dawid, Salomon, Roboam, Sal-
manassar, Dejoces, Nebuchodonozor.

III. Od Cyrusa do Alexandra 230 lat.

1. Perska Monarchia.

Astyages, Cyrus, Krezus.

2. Persowie od Greków poskromieni

Grecy najeźdźcy. Likurg, Solon, Xer-
xes. Światło w Grecyi.

IV. Od Alexandra do Augusta 300 lat.

1. Macedońska Monarchia

Filip, Alexander Wielki, Daryusz.

2. Monarchia Alexandra podzielona

Macedonia, Egipt, Syria.

3. Rzymskie panowanie po całym niemal świecie

Romulus, Tarkwiniusz, Konsulowie. Kartago.
Korynt. Bogactwa, Zbytek, Łakom-
stwo. Juliusz Cezar. August. Światło w
Państwie Rzymskiem.

V.

V. Od Augusta do Kłodowika 500 lat.

1. Początek religii chrześcijańskiej

Jezus. Ewangelici. Apostołowie. Nowy
Testament. Sekty.

2. Upadek Państwa Rzymskiego.

Jerozolima, Konstantyn Wielki, Teodozy.

3. Rzymskie Państwo Zachodnie idzie na
łup i podział Niemcom.

Niemcy, Hunnowie, Goci i inni.

VI. Od Kłodowika do Karola W.
500 lat.

1. Franków Monarchia

Kłodowik, Ostrogoci, Longobardowie,

2. Arabskie panowanie po większy niemal
części świata znanego.

Mahomet, Kalifowie.

VII. Od Karola Wielkiego aż do Kru-
cyat 500 lat.

1. Monarchia Karolingów

Marszałkowie, Maiores domus. Pipin,
Karol.

2. Monarchia Karolingów podzielona.

Ludwik pobożny. Włochy. Niemcy.
Francya.

3. Nie-

3. Niemieccy Królowie stają się Cesarzami Rzymskimi.

Oton I. Wyprawy do Rzymu.

4. Węgrzy, Normannowie, Słowianie. Polacy. Ruś.

Normandya, Neapol. Ansgar. Ruryk. Mieczysław. Bolesław Chrobry.

5. Rozszerzenie władzy Papieża.

Stan kościelny. Grzegorz VII. Henryk IV. Zakony. Mnichy.

VIII. Od Krucyat do Kolomba 400 lat.

1. Krucyaty i skutki onych

Pielgrzymstwa, Piotr Pustelnik. Krzyżownicy. Bouillon. Zakony Kawalerskie. Prusy. Handel. Trzcina cukrowa. Romanse.

2. Mongolskie najeźdy na świat

Czyngischan. China. Timur. Wielki Mógul.

3. Otomańskie Państwo

Osman, Baiazet. Konstantynopol czyli Carograd.

4. Niemcy, Węgrzy, Polacy

Ludwik, Zygmunt Cesarz, Jagiełło.

5. Wzrost domu Austriackiego

Fryderyk III. Maxymilian I. Marya.

Fi-

Filip I. Piękny. Hiszpania. Portugalia.

- 6, Francya i Anglia.

Walka między Francją i Anglią, Dziewica Orleańska.

7. Północne państwa złączone.

Małgorzata. Chrystyan II. Gustaw Waza.

8. Zasada światła teraźniejszego

Strzelba. Druk. Odmiana wojny. Akademia.

IX. Od Kolomba aż do Rewolucyi Francuskiej.

1. Odkrycie Ameryki

Odkrycia Arabów, Normannów, Kompas. Przylądek dobrej nadziei. Indye Wschodnie. Kolomb. Ameryk Wespukcy. Korteż. Pizarro Skutki odkrycia Ameryki.

2. Reforma

Konstancya. Hus. Luter. Tetzel. Zwingli. Kalwin. Ignacy Loiola.

3. Wojny domowe z przyczyny reformy.

Przymierze w Szmalkalden zawarte. Fryderyk V. Chrystyan IV. Gustaw Adolf. Niderland. Elżbieta. Jutrznia S. Bartłomieja.

K

4. Au-

4. Austria i Francya w walce nieustannej
Ludwik XIV. Fryderyk Wilhelm Elektor
Brandenburski. Strasburg. Wiedeń.
Karol II. Filip Xiążę Andegawski.
5. Francya i Anglia w walce
Jakób I. Karol I. Kromwell. Wilhelm III.
Jerzy I. II. III.
6. Austria osłabiona odzyskuje nowe siły za
pomocą Polski przeciw Turkom, An-
glii przeciw Francyi.
Leopold I. nie wzięwszy broni w ręce Zwy-
cięzca Turków. Jan III. Sobieski.
7. Polska upada.
August II. August III.
8. Rossya i Prusy powstają
Piotr Wielki. Karol XII. Królestwo Pru-
skie. Karol VI. Marya Teressa. Szląsk
Fryderyk II. Katarzyna II. Józef II.
9. Anglia i Rossya i w innych częściach
świata władają.
Szach Nadyr. Wielki Moguł. Hyder Ali.
Manczu. Kook.
10. Francuska Rewolucya i inne.
Rzeczpospolita Ameryki Północnej. Za-
mieszana w Hollandyi, w Belgium,
Konwencya Narodowa. Bastilla. Lud-
wik XVI. Wojna powszechna. Lune-
wil, Amiens. Malta. Podział Polski.

Wi-

Widok współczesnych dzieiów Rodzaju Ludzkiego.

- I. 4000. (przed Chrystusem) Adam i Ewa.
2400. Noe.
2000. Abraham, Babilon, Egipt.
- II. 1500. Moyżesz. Cekrops.
1400. Ninus. Semiramis.
1100. Saul, Obeliski.
900. Dido. Sardanapal. Lykurg.
750. Romulus, Assyrya.
600. Nebuchodonozor. Krezus. Solon.
- III. 550. Cyrus China.
500. Tarkwiniusz Pyszny. Daryus Hi-
staspisa Syn.
480. Xerxes.
350. Filip Król Macedoński.
- IV. 330. Alexander.
220. Szyhohangti. Hannibal.
146. Kartagina, Korynt.
60. Cezar. Aryost.
30. Antoniusz i Kleopatra.
- V. 1. (po Narodzeniu Chrystusa Pana)
August. Chrystus.
70. Nero. Jerozolima.
150. Frankowie, Sasi, Allemani, Goto-
wie.

K 2

300. Kon-

300. Konstantyn Wielki.
 400. Arkadyusz i Honoryusz.
 450. Attyla, Wenecya.
 476. Odoakier.
- VI. 500. Klodowik. Teodoryk.
 630. Mohamed.
 750. Pipin Mały. Stan kościelny.
- VII. 800. Karol Wielki.
 840. Ludwik Król Niemiecki, Ansgar, Piast. Ruryk.
 900. Węgrzy, Normanni.
 1000. Ottonowie.
- VIII. 1105. Krucyaty. Henryk IV. Cesarz. Kastylia, Arragonia, Portugallia.
 1250. Prusy. Czyngiskan. Hanza. Kompas.
 1340. Szwaycarya, Turcy Ottomańscy. Armaty.
 1450. Sambuł. Druk. Kopersztých.
- IX. 1500. Kolumbus. Przylądek dobrej nadziei. Wielki Moguł. Zegarki. Pocztę.
 1520. Karol V. Marcin Luter. Gazety. Zamck u strzelby.
 1550. Loiola. Tabaka i tytuń.
 1600. Wyspy Korzenne. Elżbieta. Henryk IV.

1648. Po-

1648. Pokóy Westfalski. Kromwell. Manczu. Kawa.
 1660. Pokóy Oliwski.
 1700. Ludwik XIV. Piotr Wielki. Karol XII. Sasi w Polsce.
 1740. Karol VI. Fryderyk II. Szach Nadyr.
 1763. Pokóy w Hubertsburgu zawarty. Bengala.
 1783. Rzeczpospolita Amerykańska.
 1789. Rewolucya Francuska.
 1796. Rozbiór ostatni Polski.
 1797. Bonaparte.
 1799. Suwarów.
 1800. Bitwa pod Marengo.
 1801. Pokóy w Lunewillu. Egipt.
 1802. Pokóy w Amiens.
 1803. Malta. Nowa woyna.
 1804. Cesarstwo Francuskie.
 1805. Ulm. Austerlitz. Pokóy Prezburski.
 1806. Nowe Królestwa w Niemczech. Jena. Polacy powstają.
 1807. Pokóy Tylżycki. Zamiejszki w Turcyi.
 1808. Rewolucya Hiszpańska.
 1809. Aspern i Raszyn. Polacy w Krakowie. Pokóy Wiedeński.

1810.

1810. Napoleon żeni się z Arcy-Xieźną Austryacką. Holandya i miasta Hanzeatyckie z Francją złączone.
 1811. Zamięszki w Hiszpanii ciągle trwają. Bitwa pod Fuentes d'Onoro.
 1812. Napoleon wypowiada Rossyi wojnę i ogłasza Królestwo Polskie.
 1813. Bitwa pod Lützen, Bautzen i Lipskiem.
 1814. Woyska Sprzymierzone we Francyi, Napoleon składa koronę,

II. Dzieie Niemców.

W s t ę p.

Historya Niemiecka dla położenia Niemiec wśród Europy nader jest ważna z przyczyny, iż dzieie niemal wszystkich innych Europy Narodów do niej wchodzą.

I. Od Cesarza aż do Ludwika Niemieckiego — 900 lat.

1. Naydawnieysi Niemieckich Kraiów Mieszkańcy dzielili się na drobne i niepodległe ludy iednego narodu.

Oycowie Niemców terażniejszych, a Przodkowie Duńczyków i Szwedów z jednego po-

pochodzili plemienia. Gdy weszli do Niemiec, kraj znaleźli pusty i odludny, lasami zarosły i bagnisty niedźwiedziami, wilkami i innym zwierzem drapieżnym napełniony, Reny i łosie nawet nad Renem pasły się, a leśne jabłka i gruszki jedynym kraiu były owocem. Pierwsi w Niemczech Osadnicy bawili się polowaniem i paszą bydła, Ludy małe czyli herdy bez związku, o siebie dopóty niedbające, aż sąsiedztwo ich zbliżyło ku sobie, raz łączyły się wspólnie do pokou, drugi raz do oręża brały się, a mocniejszy lud pokonywał słabszych i podbił ich pod iarzmo swoje.

Z pokoleń rozmaitych złączone hordy koczowały dopóty, aż rozmnożenie ludności lub chęć do rolnictwa przywiązały ich do okolicy iakię, albo błękały się aż do przedziału iakiego do rzeki, do gór iakich, a tenże przedział stał się im ścianą od drugich ludów.

Teraz dopiero zaczęli budować chałupy. Chałupa leżała za zwyczaj we środku włości. Pokarm był prosty; ale już i Niemcy starożytni pili piwo. Łowy i wojna najmilszą im były zabawą. Rolnic-

twem

twem i paszą bydła tylko niewolnicy zatrudniali się. Ciało rosło i mocne odziewały skóry, kożuchy z zwierząt dzikich. Męstwo wierność i pocziwość niezawodne były cnoty. Słońce i Kieżyce i ogień modły od nich odbierały.

2. Usiłowania Rzymian na podbicie Niemców były nadaremne.

Rzymianie wcześniej opanowali byli Dalmacyą Niemcom pograniczną, aż do Karnioli zachodzącą. Do teyże prowincyi tłumy Niemców, Cymbrowie i Teutoni wpadli niespodzianie. Nie mogli im się oprzeć Rzymianie i ledwie co od Włoch ich odparli.

113.
przed
C. P.

104.

Niemcy wkroczeni częstokroć, przeprawiwszy się przez Ren, do Francyi na ów czas Gallią zwaney, a zgraia iedna Napaśników takich pod dowództwem Aryowista osiadła nawet w Gallii. Cezar ią ztąd wypędził i sam dwa razy przez Ren przeszedł.

57.

Do Gallii należały Niemcy Zareńskie. Te wraz z Gallią pod władzę Rzymską dostały się, a Rzymianie nazwali je Germanią,

Pod

Pod panowaniem Augusta Cesarza rozszerzyli Rzymianie państwo swoje aż do Wezery rzeki, a założywszy różne twierdze w Niemczech samych, zbudowali nad Renem i Dunaiem rozmaite miasta. Moguncya, Trewir, Kolonia, Spira, Wormacya, Kolblentz są osady Rzymskie nad Renem, Regensburg, Passau nad Dunaiem. Warus niebaczny Wódz Rzymian od Arminiusza czyli Hermiana na bagniska złudzony, utracił z życiem całe woysko swoje i dał przeto Niemcom sposobność do zniesienia wszystkich twierdz między Wezerą i Renem.

R. 9.
P. N.
Chr. P.

3. Powoli ludy Niemieckie złączyły się w narody większe.

Z różnych drobnych pokoleń utworzyli się Sasi, Frankowie, Alemanni, Szwabi, Bawarczykowie, Turynhowie.

Liczbę tych Narodów pomnożyły Narody Słowiańskie, które oni Wendami nazwali. Słowianie ci Meklenburskie Xięstwo, Pomorze, Brandenburgią, Luzacyą, Czechy, Morawy i część, wschodnią Cyrkułu Austyackiego zajęli.

Kray

Kray Niemiecki każdy dzielił się na włości. Przełożeni tychże włości nazywali się Grafami czyli Starostami. Grafom czyli Starostom przewodniczył Xiążę, (Herzog, Woiewoda, Fyrst, Wodz, Książ, pierwszy Naczelnik). Nad Renem i Dunaiem Niemcy wielu rzeczy nauczyli się od Rzymian; n. p. rolnictwa, ogrodnictwa, uprawy winnic. A nawet i Kościoły Chrześcijańskie były nad Renem już w 4tym wieku i Biskupi zborów Chrześcijańskich znajdowali się przy nich.

4. Część Niemiec dostała się pod Monarchią Franków.

Kludowik Założyciel Monarchii Franków posiadał znaczny kawał kraju nad Renem. Jeden z Następców jego Teodoryk zwyciężył Królestwo Turynków, które z części większej Frankonii terazniejszej, Hassyi i Turynгии składało się, Ostatni Turynków Król był Hermanfryd.

500.

534.

5, Pod

5. Pod panowaniem Królów Francuskich S. Bonifacy Duchowienstwo Niemieckie poddał pod władzę Papieżów Rzymskich.

Nad Renem i nad Dunaiem były już z dawna Kościoły Chrześcijańskie, a przy nich i Biskupi. Lecz mnóstwo poganów przewyższało liczbę Chrześcijan tak, iż większa Niemców część jeszcze w bałwochwalstwie zostawała. Xięża niektórzy zapuścili się byli już kilkakrotnie w głąb Niemiec dla opowiadania wiary Chrześcijańskiej, ale żaden z nich nie zdołał tego dokazać, co Winfried czyli S. Bonifacy z Anglii rodem. Ten bowiem założył, Biskupstwa Wirzburg, Eychstedt, Opactwa Fulda i Hersfeld, i urządził Kościół Bawarski. Za to od Papieża na godność Arcybiskupią wyniesiony, poddał wszystkie Kościoły od siebie założone pod władzę Stolicy papieżkiej w Rzymie. (umarł r. 755.)

6. Od Karola Wielkiego reszta Niemiec niepodległych pokonana i nawrócona została.

Karol Wielki zwyciężył Bawarczyków i Sasów. Tamci mieli własnego Xiążęcia, ci

od R.
719.

ci zaś żyli w wolności gminnej. Karol W. wtrącił Xiążęcia Bawarskiego do Klasztoru, a kraj jego pod moc swoją zagarnął. 788.

Do Bawaryi należała wtedy i kraina powyżej Rzeki Renu. A krainę poniżej tejże rzeki odebrał Karol W. Obrom czyli Awarom albo Abarom.

Sasi w Saxonii Niższej i Westfalii mieszkający bronili się lat 30. przeciw niemu. Dwadzieścia razy musiał iść w pole przeciw ich waleczności, tysiące ich ludu trupem położyć albo w inne przesadzać kraje. Wittekind hetmanił Sasom. Nayedłużey trzymali się między Wezerą i Elbą. Na ostatku skłonili się i oni do uznania zwierzchności Karola Wielkiego i przyjęcia wiary Chrześcijańskiej. Karol W. założył u nich Biskupstwa Osnabruk, Paderborn, Minden, Verden i Muenster. 804.

Przy katedrach Biskupich ustanawiano nacyście i szkoły. O nich miał Karol W. staranie pilne, a nawet i o wykształcenie języka oyczystego Niemiec pokazał troskliwość

skliwość swoją. Teraz zaczęto pisać po Niemiecku, a język i Narod Niemiecki *Teycz, Teyczland*, słynąć zaczął głośniej, iak przedtem.

II. Od Ludwika Niemieckiego aż do Fryderyka I. 300 lat.

1. Niemcy stały się Państwem szczególnym.

846. Karol Wielki miał Następcę Syna Ludwika Pobożnego. Tegoż Synowie (obacz n. k. 29.) trzy podzielili się dziedzictwem swoim. Ludwik Niemiecki otrzymał Niemcy aż do Renu, tudzież okolice Moguncyi, Wormacyi i Spiry. Synowie Ludwika Niemieckiego poczynili nowe działy, ale najmłodszy Karol z przytomkiem Gruby wszystko połączył znowu na czas krótki. Wnet z rządu złożony ustąpił państwa w Niemzech Arnulfowi Bratańcowi, którego
887. Syn

Syn Ludwik Dzieciąciem zwany zakończył potomstwo Karola Wielkiego.

911.

2. Niemcy składały się teraz z kilku większych księstw, pod iednym Królem zostających.

Księstwa takowe były: Bawarya, Szwabia, Lotaryngia, Saxonia, Turyngia. Austria już była pod Margrabiami. Książęta byli Woiewodami Królewskimi pod zwierzchnictwem władzy najwyższej. Jeden z pomiędzy nich Otton Książę Saski i Turyngski największą miał powagę. Pano-
wie Niemiec chcieli go zatem obrać Królem swoim, lecz on zalecił im Konrada Książęcia Frankońskiego na tron królewski. Ale tenże sam Konrad chciał
912. potem wydrzeć iedno z dwoyga księstw Henrykowi Ptasznikowi Książęciu Saxonii i Turynгии Synowi dobroczyńcy swego Ottona, lecz Henryk walecznie oparł się iemu.

3. Królowie i Cesarze z domu Saskiego zasłużyli sobie na zaszczyt starannej pieczołowitości o spokoy-

koyność i bezpieczeństwo w Niem- czech.

933. Konrad I. umierając zalecił Xiążętom Niemieckim Henryka na tron. Ten Naród oswobodził od niażdów Węgierskich, które co rok go niszczyły. Zawieszenia broni użył, naprzód bowiem na polepszenie konnicy Niemieckiej i umocnienie miast, iak to Merseburg, Myszny, Goslar, Gota, które murami opasał. Potem zaś poraził Węgrów tak silnie, iż nie zaraz powrócili do zwykłych w Niemczech rabunków, a przeto Synowi swemu utorował drogę do zupełnej ich porażki.

948. Otto I. przymusił Xiążęcia Czeskiego do hołdu, a dumę króla Duńskiego poniżył. Xięstwami zaś szafował podług upodobania. Oprócz Xiążąt Woiewodów czyli Naczelników *Herzog* zwanych nastali także w Niemczech Margrabiowie Falcgrabiowie i Burgrabiowie. Margrabie byli Starostami pogranicznymi ściany państwa czyli granicy (mark) pilnujący od napadów zagranicznych Łupieżców. Tacy Margrabie byli mianowicie w Austrii, w Misnii

i

i Luzacyi. Falcgrabie zaś byli Dozorcami pałacu (Pfalz) czyli dworu Królewskiego i okolicy, w których sądy odprawiali. Z początku w każdym większym xięstwie Niemieckiem był Falcgrabia, ale naydłużey utrzymał się Xiąże Falcgrabia Reński, którego Polacy Xiążęciem Woiewodą Reńskim zowią, ponieważ Woiewodowie Polscy byli w czasie pewnym tak wodzami na wojnie, iako sędziami i dozorcami Włości Królewskich, a tak nazwano ich Palatinus, Comes Palatinus. Burgrabiowie mieli dozór i dowództwo nad burgami czyli zamkami.

Otto I. zawoiował część Kraiów Słowiańskich i założył w niej Biskupstwa Myszeńskie, Merseburskie, Zeitz, Havelberg. Nad niemi zaś nadał władzę arcybiskupią katedrze Magdeburskiej.

968.

Potęga Ottona I. wywyższyła go na godność Cesarską, a tak z dostojęństwem Króla Niemieckiego złączył on dla siebie i Następców swoich Włochy i Koronę Cesarską w Rzymie. Nawet Niemcy oddały rościli sobie mniemane prawa iakieś do innych kraiów całego świata, a dla tey

L

chlu-

chluby żądali posłuszeństwa od Słowian, Polski i Rossyi, Węgrów, Danii i Szwecyi, ale te żądania były nayczęściej bezskuteczne.

4. Związki i czynności Cesarzów Niemieckich we Włoszech, podkopały i zniszczyły powagę ich w Niemczech.

973. Już Otton I. musiał po kilka razy ciągnąć przez Alpy do Włoch.
983. Otton II. klęskę znaczną we Włoszech poniósł i umarł nie doczekawszy się końca wojny.
1002. Otton III. umarł we Włoszech w kwiecie młodości. Henryk II. zbyt pobrażał Papieżowi i Duchowieństwu. Biskupstwo Bambińskie od niego założone.
1024. Gdy na Henryku tymże wygasło pokolenie Cesarzów z domu Saskiego, zaczął panować dom Cesarzów Frankońskich. Konrad II. pierwszy z tegoż plemienia i Następca jego Henryk III. Czarny utrzymywali powagę swoją tak w Niemczech, iako i we Włoszech w nienaruszonej całości do.

dosyć szczęśliwie. Czterech Papieżów mianował Henryk III. podług woli swojej i jednego po drugim, a Xięstwami Niemieckimi szafował według upodobania. Lecz młodoletność Syna Henryka IV. otworzyła drogę do rozruchów i niesnasek, które we Włoszech niemal do szczytu obaliły, a w Niemczech znacznie nadwężyły władzę Cesarzką.

1056.

Henryk IV. bowiem iako małoletne dziecko pod opieką matki zostający, uwięziony iey od Hannona Arcybiskupa Kolońskiego, przyuczył się do złych obyczajów Alberta Arcybiskupa Bremeńskiego. Od tegoż w rozpuszcie wychowany, gdy chciał samowładnie panować w Niemczech, obraził naybardziej Sasów domowi swemu nieprzychylnych i wpłatał się w wojnę na całe życie swoje, w której mimo naywiększych dowodów waleczności utracił na reszcie wszystko.

Sasi bowiem i Turyngowie zniechęceni budową nowych zamków w kraju swoim, tudzież nakazem płacenia dziesięciny do Arcybiskupstwa Mogunckiego, iako też i odjęciem Xięstwa Bawaryi Panu Saskiemu, 1073. wzięli

wzięli się do oręża, a lubo Cesarz znaczne nad niemi odniósł zwycięstwo, iednak Papież Grzegorz VII. tyle mu zadał do czynienia we Włoszech, że z tego szczęścia korzystać nie mógł, a wnet i w Niemczech klątwą nań rzuconą tyle mu Nieprzyjaciół wzbudził, iż się tron jego zachwiał, a tak Cesarz nieszczęśliwy bosowłosiennicy błagać go musiał o uwolnienie od klątwy. Gdy zaś za radą Włochow Cesarzkiej Potędze przyiażnych zemścić się we Włoszech o to zamyślał, Sasi i inni Nieprzyjaciiele jego za namową Papieża obrali Antycesarzem Rudolfa Xiążęcia Szwabskiego. Zwyciężył go Henryk IV. lecz gdy ieden Antycesarz powstawał po drugim, a na ostatek własny Syn jego podniósł broń przeciw Oycu i zdradą go podszedł, umarł w nędzy ostatniej, i zostawił Niemcy w iak nayokropniejszym zamieszaniu.

Syn iego Henryk V. wszelkiego dokładał starania o przywrócenie powagi chylącej się do upadku godności swojej; ale iednak musiał ustąpić Papieżom prawo uroczystego potwierdzenia Biskupów Niemieckich, a Xiążętom świeckim w Niemczech

i Włoszech przywłaszczone swobody nowe wydrzeć nie potrafił.

Zamięszki bowiem za Henryka IV. i V. w Niemczech panujące posłużyły Xiążętom i Hrabiom doczesne dzierzawy swoje, urzędy i dobra w dziedzictwa lenne obrócić. Włości wolne zamieniły się na hrabstwa, a Hrabiowie i Dzierzawcy mianować się zaczęli od zamków, w których mieszkali. Szlachta albo pod władzą bezśrednią najwyższego Państwa Zwierzchnika, albo pod rządem pośrednim Xiążąt i Hrabiów zostawała. Tamta była wyższą, ta zaś niższą Szlachtą, a w tych czasach rzadko gdzie była wieś wolna bez Pana.

Dotąd nie było ieszcze sądów szlacheckich. Xiążę, Hrabia, Pan każdy sam sobie szukał sprawiedliwości; ztąd wynikały niażdy, pochwałki, odpowiednie, ziażdy i inne bezprawia, które otrzymały nawet prawność nieiaką i zrodziły prawo powszechnie mocniejszego.

Jednak i w tym czasie Kray Niemiecki coraz bardziey zapomagał się, tak co się tyce lepszey uprawy, iako i zabudowań. Już

tyłe, a miejscami i więcej było wiosek, jak teraz. Nie jedną wioska w dalszym czasie zamieniła się w miasto obszerne, albowi też kilka wiosek razem skupionych utworzyły przez połączenie swoje miasto nowe.

Miasta w Niemczech rozmaity mają początek. Powstały bowiem: 1) iedne z osad Rzymskich nad Renem i Dunaiem. 2) Drugie z siedlisk Biskupich, 3) trzecie z zamków. Sołtys czyli Wóyt był Osobą naypierwszą w Mieście. Sądowi czyli Przysięgli albo Urzędowi czyli Ławnicy towarzyszyli mu przy sądach, które nayczęściej odprawiały się pod gołém niebem. Ci, którzy na czele spraw mieyskich stali, albo zawiadywali dobrami, i pożytkami i swobodami pospólstwa, nazywali się, Raycami, Radnemi, Radami. Na czele ich był Burmistrz, Prezydent.

Całe okolice były czasem pod dozorem Wóytą. Sprawiedliwość Poddanym klasztorów również niekiedy Wóytowie nad niemi opiekę mający wymierzali.

III. Od

III. Od Fryderyka I. do Rudolfa I. 120 lat.

I. Niemcy zamieniły następstwo rządu dziedzicznego na wolne obieranie Panujących.

Gdy Henryk V, nie pozostawił po sobie Syna, Niemieccy Xiążęta obrali po śmierci iego Lotaryusza Xiążęcia Saskiego na tron Cesarski. Pod nim zaczęła panowanie w Turynгии linia Landgrafów Turynгии od Ludwika Brodatego pochodząca. 1125. 1130.

Lotaryusz również też nie zostawił po sobie potomstwa, a tak Xiążęta Niemieccy obrali Cesarzem Konrada III. z Szwabskiego Domu Hohenstauffen, 1137.

Za panowania iego naypotężniejszym był Xiążęciem Niemieckim Henryk Pyszny Xiążę Saski i Bawarski, zięć zmarłego Cę-

Cesarza, po którym z przyczyny powinowactwa swego nastąpić był sobie podchlebiał; lecz zazdrość Xiążąt drugich przecięła tę chlubną nadzieję niespodziewanem Konrada III. na tron obraniem. A tenże nowy Cesarz wywołał nawet Henryka Pysznego pod pozorem, iakoby niesłusznie dwa Xięstwa w Rzeszy Niemieckiej chciał razem posiadać. Wywołaniec szczęśliwie utrzymał się przy Saxonii, ale gdy i Bawaryą kuśił się odzyskać, śmierć go zaskoczyła.

1139.

Po Konradzie III. (który z wielą Panami Krucyatę do Ziemi świętej był odprawił, 1147 — 49) nastąpił w Cesarstwie Niemieckiem Fryderyk I. Rudobrody Synowiec jego. Wszelkie tegoż starania o przywrócenie dziedzicznego następstwa prawa były nadaremne. Na Zatargach we Włoszech i niesnaskach w Niemczech spędzły wszystkie waleczności Wielkiego Męża korzyści a pod rządem małoletnim Henryka IV. zasmakowana miłość swobody i na dal wolny Cesarzów na tron wybór zatwierdziła. Każdy zatem Panujący Zwierzchnik Rzeszy Niemieckiej temuż wolnemu obieraniu odtąd podlegać musiał.

Wy-

Wybór czynili z początku wszyscy duchowni i świeccy Xiążęta. Powoli przywłaszczyli go sobie trzy naymożniejsi Arcybiskupi Moguncki, Trewirski i Koloński wspólnie z czterema świeckimi Xiążętami, którzy to byli Król Czeski, Falcgrabia Reniski, Xiążę Saski i Margrabia Brandenburski. Ci bowiem wszyscy zostali Wielkimi Cesarstwa Urzędnikami, iako to Arcybiskupi Kanclerzami, świeccy zaś Arcycześnictwo, Arcystolnictwo, Arcymarszałkowstwo i Arcypodkómorstwo otrzymali. Z powodu ich prawa do elekcyi (kur) nazwano ich Xiążętami Elektorami, czyli Kurfyrystami. Już Fryderyk I. obrany w Frankfurcie koronowany był w Akwisgranie.

2. W tymże samym czasie naygłośniejsze Stany Rzeszy Niemieckiej nastąpiły.

Potężny Xiążę Bawarski i Saski utracił pod panowaniem Fryderyka I. przewagę swoją. Lubo bowiem Henryk Lew, Henryka Pysznego Syn i Następca odzyskał Bawaryą, a przez rozszerzenie władzy swojej w Saxonii różnymi nabytkami gwałtem i mie-

czem

1156. czem od Xiążąt Słowiańskich wymuszone-
mi potęgę swoją oycowskiey zrównał, i na-
wet przez czas nieiakiś onę przewyższył,
jednak już w początkach panowania iego
Austrya powyżey rzeki Ens od Bawaryi
1174. odłączona, a wraz z niższą Austryą czyli
z Margrabstwem Austryackiem w Xięstwo
przemieniona została. Zazdrość Xiążąt
Niemieckich i nie nawiść Cesarza Frydery-
ka nie uspokoiły się prędzey, aż wywołane-
mu z kraiu Henrykowi Lwu na reszcie nic
nie pozostało, iak kraie Brunświckie, wła-
1195. sne iego dziedzictwo.

Xięstwo Bawarskie otrzymał Falcgrabia Otto de Wittelsbach, od którego Xiążęta Elektorowie Bawarscy i Falcgracie Reńscy pochodzą. Xiążęciem Elektorem Saskim został Bernard Hrabia Askanii czyli z Domu Xiążąt de Anhalt, lecz Xięstwo iego bardzo uszczuplone było odrywkami Sąsiadów, iako to Xiążę Arcybiskup Koloński przywłaszczył sobie Angryą i właściwą Westfalią, inni zaś inne części. Wittenberska Kraina i Powiat Lawenburski iedynie tylko osatki pozostałe po xięztwie dawném i obszerném Saxonii pod władzę nowego przyszyły Elektora.

Wy-

Xiążęta na Meklenburgu, w Pomeranii, Hrabio-
wie Holsztyńscy niegdys Xiążęciu Sa-
skiemu podlegli od teyże podległości u-
wolnienie, zostali Panami udzielnemi Rze-
szy Niemieckiey.

Oyciec pomienionego Bernarda Albert Nie-
dźwiedź Margrabia Wschodniey i Północ-
ney Granicy czyli Marchii, został był pier-
wszym Margrabią Brandenburskim, poko-
nawszy orężem i sztuką Słowianów Syrbów
i Wilców zabytki, a kray pusty z Mie-
szkańców ogołocony zaludnił przybyszami
z głębi Niemiec sprowadzonymi.

3. Godność i Powaga Zwierzchnika Rzeszy Niemieckiey co raz więcej utracała potęgi.

Usiłowania daremne wszystkich niemal Ce-
sarzów o zachowanie władzy Cesarzkiey
we Włoszech pociągały za sobą smutne
z Papieżami zatargi i krwawe we Wło-
szech boie. Fryderyk I. kilkakrotnie do
Włoch zbuntowanych iść musiał. Umarł
na krucyacie. Syn iego Henryk VI. przez
Żonę swoją dostał Królestwo Neapolitań-
skie, lecz otruto go w krótkim czasie, pierw-
niż

1190.

niż Koronę Cesarską dla Syna Fryderyka II. mógł zabezpieczyć.

1197. Xiążęta Rzeszy po śmierci Henryka VI. niezgodni, dwoisty uczynili wybór. Jedni obrali Brata nieboszczyka Filipa Xiążęcia Szwabii, drudzy zaś Ottona Brunświckiego, Syna Henryka Lwa. Przyszło do wojny domowej. Zdano sąd Papieżowi na wyrok, który był prawniey obranym. Papież przyznał Koronę Ottonowi, iednak Filip górę wziął nad Przeciwnikiem, i byłby się utrzymał, gdyby przez ręce rozgniewanego
1208. Ottona de Wittelsbach nie był zginął.

- Nie długo trwała przyjaźń między Ottonem i Papieżem. Za namową papieską Fryderyka II. Henryka VI. Syna, obrano Cesarzem przeciw Ottonowi. Otto z Sprzymierzeńcami swymi od Fryderyka II. zwyciężony resztę dnia w pokojności w dziedzinie swojej przepędził.
- 1212.
- 1214.

Fryderyk II. naywiększe miał poróżnienia z Dworem Rzymskim. Przez całe panowanie walczyć musiał z Przeciwnikami. Jeden Antycesarz powstawał po drugim. Henryk Raspo Landgraf Turynii, Wilhelm Hrabia

Hrabia Hollandyi, Richard Królewicz Angielski i Alfons Król Kastylii. Ci ostatni drogo płacić musieli zaszczyt tytułu cesarskiego.

Konrad IV. od Oycy przeznaczony na tron Niemiecki Następca dawał silny odpór 1250. pierwszym obom Antycesarzom, lecz równie iak oyciec zginął przez zdradę trucizną. Pozostawił Syna od Włochów dla małoletności wieku niemowlęcego Konradynem zwanego, ale Papież wydarł mu dziedzictwo Królestwa Neapolitańskiego, które dał Królewiczowi Francuskiemu Karolowi Xiążęciu *d'Anjou*. Konradyn dorósłszy nieco, lubo dopiero w wieku szesnastoletnym, mężnie wziął się do oręża, aby odzyskać dziedziczne Królestwo, a w tym zamiarze sprzedał albo pozostawiał dobra nawet własne w Niemczech, żeby za to zaciągnął wojsko do wyprawy swojej do Włoch, lecz szczęście nie sprzyjało zamiarom jego. Wzięty w niewolę, stracił życie pod mieczem katowskim w Neapolu. 1268.

Z wygasłą Hohenstauffów Familiją zgasty Xięstwa Frankonii i Szwabii. Dzierzawy i dobra ich poszły na podział i dostały się

się po części Hrabiom Wirtemberskim, Biskupom i innym Xiążętom. O te czasy powstały wolne Rzeszy Niemieckiey Miasta i Szlachta niepodległa.

1250. Miasta Niemieckie przysły do stanu kwitnącego w stopniu najwyższym. Przy mierze Hanza zwane przyczyniło się do ich szczęśliwości bardzo skutecznie. Lubek, Brema, Hamburg naytelnieysze były Miasta.

Szlachta bawiła się ieszcze ciągle polowaniem i zaiażdami. Niektórzy służyli Xiążętom w dworskiej służbie, iako Urzędnicy dziedziczni.

IV. Od Rudolfa I. do Maxymiliana I. 220 lat.

1. Dom Habsburski ugruntował w krótkim czasie potęgę swoją.

Żaden Xiążę Niemiecki nie chciał przyjąć Cesarskiej Korony. Na wniosek Arcybiskupa Mogunckiego obrano Cesarzem walecznego Hrabę Rudolfa de Habsburg. Trzech Elektorów ożeniło się z Córkami jego, a to pomogło mu nie mało do wzrostu domu jego.

1272.

Przemysław Ottokar Król Czeski, najpierwszy Elektor świecki wzbraniał się uznać zwierzchnictwa Rudolfa w krajach Austryackich, które po śmierci ostatniego Xiążęcia z domu Babenberg był sobie przywłaszczył. Przyszło do wojny. Zwycięstwo zostało

1276.

zostało przy Rudolffie, a Przemysław utracił życie w bitwie przeciw Cesarzowi. Xiążęta Niemieccy zezwolili na to, żeby Cesarz Rudolf nadał Synom swoim Austryę Styryę i Karniolę.

1290. Takim sposobem nabył dom Habsburski w krotce znacznych kraiów. Zazdrość i obawa, aby Syn Rudolfa I. Albrycht więcej kraiów nie zaiął, gdyż chciwość nabytków nowych był pokazał, przywiodła Elektorów do obrania na tron Adolfa Hrabie de Nassau. Zabiegi iego o Turynię, którą od Landgrafa Albrychta kupioną prawym usiłował wydrzeć dziedzicom, ściągnęły nań taką nienawiść u Elektorów, iż złożywszy go z tronu; dali na reszcie koronę niemiętemu im Albrychtowi I. Xiążęciu Austryackiemu. Przyszło do boiu. Adolf de Nassau 1298. zginął w bitwie.

Albrycht I. nie zraził się przykładem Adolfa, lecz i owszem wznowił pretensye iego do Turynii, a oprócz tego cła na Renie rzęce przywłaszczyć sobie i Czechy zagarnąć, a Szwaycaryę uiarzmić pokusił się skwapliwie, ale tyłom po części nader niewczesnym zamiarom śmierć iego nie-

niespodziana założyła tamę. Synowiec bowiem własny Jan Xiążę Szwabii nie mogąc otrzymać dziedzictwa po Oycu zabił go zdradliwym sposobem, utopiwszy w sercu iego pugiął, gdy przy nim obok iechał na koniu.

2. Przez czas nieiakiś dom Luxemburski z Habsburskim ubiegał się o pierwszeństwo.

Po zabiciu Albrychta I. Henryk VII. Hrabia Luxemburski został Cesarzem, a Syn iego Jan Krolem Czeskim. 1309.

Śmierć Henryka VII. rozdzieliła chęci Xiążąt Elektorów. Obrano dwóch Cesarzów, Fryderyka Austryackiego i Ludwika Bawarskiego Xiążęcia. Pod Mildorfen wpadł Fryderyk Xiążę Austryacki w niewolę Bawarczyka. Ale kłótnie i spory z Papieżem przymusiły Ludwika do zgody z Przeciwnikiem. Przyjął go do współceństwa rządów, a gdy sam do Włoch z wojskiem się wyprawił, zlecił mu całą władzę w Niemczech. Lecz Fryderyk nie długo po powrocie Ludwika umarł. 1315. 1322. 1330.

Odtąd rządził Ludwik Bawarczyk sam ieden, ale zatargi z Papieżem nieuspokoione nakłoniły wnet Xiążąt Niemieckich do obrania mu Przeciwnika na tronie w osobie Karola IV. Syna Jana Króla Czeskiego, Wnuka Henryka VII Cesarza.

1346.

1347. Po śmierci Ludwika przez krótki czas Ginter Hrabia de Szwarzburg zaprzeczał Karolowi IV. dostojęstwa Cesarskiego. Obrotny Karol IV. potrafił wnet pozbydź się walecznego Gintera.

1348.

1349. Karol IV. założył pierwszą w Niemczech Akademię w Pradze, gdyż dotąd w Paryżu albo w Bononii wyższe tylko dawane były nauki.

Od tegoż Karola IV. pochodzi ustawa porządku przy wyborze Naczelnika Rzeszy Niemieckiej, iako też i przepis praw i obowiązków Elektorów. Ta ustawa nazywa się Złota Bulla.

1356.

Wacław Syn Karola IV. z duchownymi i świeckimi Stanami Czeskiego Królestwa swego w takie zaszedł niesnaski, że go dwa razy wzięto w niewolę. A że zamieszkał w tych zamieszkach rządu Niemiec

miec dla naiazdów, rozbojów, i innych zakłóceń ustawicznie w nich panujących sobie niemiliych, Elektorowie złożyli go z godności, i obrali sobie Ruperta Xiążęcia Palęgrabię Reńskiego za Cesarza. Nieprzychylnosc Wacława ku duchowieństwu nadała mu przyzwiska Gnuśnego, Piiaka, Tyrana, od Duchownych iemuż przypisywane.

1400.

Ruperta nieszczęśliwe do Włoch wkroczenie pozbawiło powagi i wziętości, a dzieje jego poszły w niepamięć.

1410.

Zygmunt Król Węgierski Brat Wacława i Jodok Margrabia Morawski Stryi razem obrani w rozróżnieniu Elektorów, na tron wstąpili, ale Jodok umarł w krótko. Zygmunt zaś po Bracie dostał i Czechy; ale Hussyci (obacz na karcie 53) niechcieli go przyjąć za Pana. Jan z Trzoznowy dla oczów zezowatych Zezką przezwany, na ostatku zupełnie ślepy, przywoził Hussytom, a wojna od niego szczęśliwie poparta trwała aż do lat 17. Wtedy Zygmunt dopiero po wielu klęskach na czas krótki przed śmiercią osiadł spokojnie na tronie Czeskim.

1411.

1419.

1436.

1457. Zygmunt zostawił tylko Córkę iedną, zaślubioną Albrychtowi II. Xiążęciu Austryackiemu, Następcy tak w Cesarstwie, iako i w Węgrzech i Czechach. Śmierć nagła z przyczyny, iż się obiadł melonu niedożytego nie dozwoliła mu uskutecznić zamiaru wykorzenia wszelkich w Niemczech naiazdów i rozbojów.

V. Od Maxymiliana I. aż do pokoju Westfalskiego 150 lat.

1. Przecież udało się Domowi Habsburskiemu, teraz Austryackiemu osiąść i utwierdzić się stale na tronie Cesar skim.

Fryderyk III. Albrychta II. Stryi nie zdołał mimo 53 letniego rządu tamę założyć naiazdom i rozbojom w Niemczech przez cały panowania przeciąg, ale tém szczęśliwszy był dla domu swego. Syn bowiem

wiem Maxymilian ożenił się z Maryą Xiężniczką Burgundzką i odziedziczył cały Niderland. 1477.

Niderland kwitnął na ów czas obficie w wszelkie przemysły, rękodzieła i handel. Antwerpia, Brugge, Gent, Lowanium (Louvain, Loewen,) były nacyelnieysze w Handlu Europeyskim miasta. Robili i farbowali Niderlandczykowie sukna piękne i materye rozmaite; tkali płótna cienkie i robili koronki kosztowne.

Pod Maxymilianem I. uchylono prawa naiazdów czyli prawo mocniejszego. On dokazał tego ustanowieniem Sądów Kameary Rzeszy Niemieckiej, dla których sądownictwa Niemce na dziesięć Cyrkułów podzielił. 1495.

Oprócz tego postanowił Maxymilian ieszcze inny Sąd przy dworze swoim, Sąd Nadworny albo Zadworny, pod rozsądek którego poddał wszystkie sprawy bezpośrednie do tronu swego wytoczone. Takowy Sąd Nadworny Państw Austryackich zamienił się nieznacznie w Sąd Zadworny Rzeszy Niemieckiej. Xiążęta Niemiec po- 1502.

poszli za przykładem Cesarza i ustanowili podobne Sądy Zadworne Xięstw swoich w stolicach własnych.

Maxymilian I. względem wojskowości nie mało ma zasługi. Dawniej dzielono piechotę na rotę i chorągwie po 300 lub 400 głów. Maxymilian I. złączył dziesięć takich chorągwi w jeden regiment czyli w pułk. Rotmistrz najwyższy został zatem Pułkownikiem, Szeffem, Generałem. Wodzem wszystkich podkomendnych chorągwi. To przyczyniło się do porządku i karności w wojsku i podało łatwość władania onem,

2. Niemcy pod panowaniem Cesarzów z domu Austriackiego rozdzielili się na dwie partje z przyczyny dwoiakich mniemań w wyznaniu wiary.

od R.
1517.
1483.

Marcin Luter w Saxonii dał początek do tej odmiany. Był on Synem ubogiego Gornika w Mieście Eisleben zrodzonym. Ztąd udał się do szkół do Eisenach, i został Augustyanem w Erfurcie. Fryderyk I. Mądry Xiążę Elektor Saski zrobił go Profes-

fessorem teologii w nowo założoney Akademii w Wittenbergu, a tu gdy właśnie powstała sprzeczka między tymże Marcinem Lutrem i Dominikanem Janem Tetzel o odpusty, wszczęła się owa w wierze różnica, która do dziś dnia nie tylko w Niemczech, ale i niemal w całej trwa Europie.

Tłómaczenie Pisma świętego w ięzyku Niemieckim, katechismy po Niemiecku pisane, pieśni, Lud w Saxonii naybardziej do strony Marcina Lutra przywiązały i poparły partyę jego.

Papież Lew (Leo) X. kazał spalić przez karta pisma Marcina Lutra, a Cesarz Karol V. wnuk i następca Maxymiliana I. zapo-
1521.
zwał go na seym do Wormacyi, żeby zdał sprawę z nauki swojej. Stał Marcin Luter, bronił zdania swoje odważnie, a gdy Cesarz wydał rozkaz przeciw niemu surowy, znalazł przytułek i obronę u Panna swego Xiążęcia Elektora Fryderyka I. Ten bowiem kazał go potajemnie uwięzić do Zamku Wartburg, gdzie bezpiecznie pozostał aż do czasu, gdy niebezpieczeństwo przeminęło.

Rozru-

Rozruchy w Wittenburgu pobudziły Marcina Lutra do opuszczenia schroni swojej, a tak powrócił znowu do Wittenberga, gdy Karolstadt tamże w zapędach fanatycznych wicherzył i spokojność burzył które to zamieszki w krótcie uśmierzono. Ale nastąpiły daleko niebezpieczniejsze rozterki w całych Niemczech między pospólstwem wiejskiem.

Zbuntowało się Chłopstwo naprzód w Szwabii, a bunt ich wnet rozszerzył się przez Frankonią i kraie Nadreńskie aż do Saxonii. Ucisk Włóścian w robocznach i pańszczyznach, i złe wyrozumienie zdań o wolności chrześcijańskiej, były powodem do spisku. Skupiały się zgraje Wieśniaków niezliczone i hurmem napadały Panów, Zamki, Dwory. Klasztory. Tomasz Myncker był na czele ich w Saxonii.

1525.

Z wielką trudnością i z niemałym krwi rozlewem Xiążęta Niemiec przytłumili rozruchy Chłopstwa i dawny przywrócili porządek w poddaństwie, lecz klasztory zniesiono w znaczey części Niemiec. Gdzie niegdzie użyto funduszków na szpitale, szkoły i inne pobożne uczynki, ale nawięcey dóbr duchownych obrócono w dzierzawy stołu xiążęcego.

No-

Nowochrzczeńcy z Wittenberga pochodzący w dziesięć lat później nowe wszczęli rozruchy. Opanowawszy bowiem Miasto Muenster (Monastyr) w Westfalii chcieli tamże założyć nowe Królestwo Fanatyków. Jan Bokolt z Leydy Krawczyk z rzemieśła swego, przyjął tytuł Króla i wygnał Biskupa Dziedzica i Pana z Miasta. Po sześćnasto-miesięcznym oblężeniu dopiero za pomocą różnych Xiążąt sąsiedzkich, Biskup wygnany, dobył mocą Miasta Monasterya i zburzył Królestwo Krawczyka.

1534.

1535.

Mimo tych rozruchów z przyczyny odmian w wierze wszczętych iednak nauka Marcina Lutra co raz więcej zyskiwała Stronników, Całe Xięstwa Niemieckie wypowiedały posłuszeństwo Papieżowi i Biskupom i przyjmowały reformę. Saxonia, Hassya, Brunswik, Baden, Wyrtemberg.

Papież zrażony takim reformy postępem napominał Cesarza Karola V. raz po raz, aby Marcina Lutra i Przyjaciół jego gwałtem do posłuszeństwa przyniewolił, albo ich zupełnie wytępił. Karol V. zwołał Seym do Augsburga w zamiarze rozsądzania sprawy o religii. Xiążęta Luterscy kazali

1530.
dnia
25. Czer-
wca.

kazali z tego powodu ułożyć wyznanie, które Cesarzowi podali. To wyznanie nazywa się Wyznanie Augsburskie i trwa do dziś dnia za cechę różnicy w wierze.

Karol V. i Xiążęta Katoliccy z niesmakiem wysłuchawszy to wyznanie, wydali rozkaz surowy przeciw wszystkim odmianom w wierze. Ale Xiążęta Luterscy, którzy już roku przeszłego przeciw podobnému rozkazowi byli uczynili manifest czyli protestacyą, protestowali się na nowo przeciw temu rozkazowi, i od tychże protestacyi dostali imię Protestantów. To imię wspólne jest tak Lutrom iak Kalwinom, którzy sami mianują się Ewanielikami.

3. Woyna Szmalkaldyiska była skutkiem poróżnienia w wierze.

Zdawało się, iż Katoliccy Xiążęta w samey istocie myśleli o wytępieniu nowey wiary, a tak Naczelnicy Partyi Ewanielickiey Jan Fryderyk Elektor Saski i Filip Landgrabia Hassyi przymierze uczynili z Wyznawcami tej wiary w Mieście Szmalkalden na wszelką od napaści obronę.

Usta-

Woyny ustawiczne z Turkiem i z Franciszkiem I. Królem Francuskim, nie dozwalały ieszcze Karolowi V. rozpoczynać nowey woyny w Niemczech tym bardziey, gdy od Xiążąt Protestanckich za powolność w wierze znaczne miewał posiłki w woysku i w pieniądzach przeciw Nieprzyjaciłom swoim.

Lecz gdy Cesarz Karol V. zdawał się na reszcie przygotowania szczere czynić do teyże woyny, sprzymierzeni Xiążęta ściągnęli woysko potężne, chcąc go raczey uprzedzić, niż bydź uprzedzonymi. Jeszcze Karol V. nie był zgromadził siły dostateczney do odporu. Łatwo było pokonać go, albo przynaymniey do wielkiego przywiesdz niebezpieczeństwa, gdyby Woysko Sprzymierzeńców zaraz było na niego natarło. Niezgoda ich i odwłoka uratowała Cesarza Karola V. Pora do zaczepki zniknęła w krótcie. Maurycy Xiążę Saski Synowiec Jana Fryderyka Elektora wkroczył do elektorstwa, a Cesarz Karol V. okopawszy się w obozie pod Ingolsztadem wzmacniał się spokojnie co dzień nowo przybywającymi posiłkami.

Jan

Jan Fryderyk Elektor Saski wrócił się do domu dla obrony własnego kraju, a tak straszne Sprzymierzeńców woysko rozeszło się po daremném i bezskuteczném usiłowaniu, żadney Karolowi V. nie uczyniłszy szkody.

1547. Karol V. oswobodzony od obleżeńców ruszył się do Czech, a ztąd wkroczył do Elektorstwa. Pod Milbergiem odniósł zwycięstwo zupełne nad Janem Fryderykiem Elektorem i dostał go w niewolę.

Po tém zwycięstwie obległ Karol V. Miasto Wittenberg, które poddać mu się niechciało. Groźba śmierci przymusiła w niewoli będącego Jana Fryderyka do zrzeczenia się godności elektorskiej i ustąpienia Wittenberga. Dla rodziny jego pozostały tylko dziedzictwa w Turynii Xiążąt Saskich Linii Ernestyńskiej. Kraje zaś jego inne, iako i elektorstwo otrzymał Maurycy Xiążę Saski Linii Albertyńskiej, przy której po dziś dzień zostaje elektorstwo. Filip Landgrabia Haski, Teść Maurycyego poddał się Cesarzowi Karolowi V. w Hali dobrowolnie za obietnicę darowania winy. Lecz jednak mimo tego został zatrzymany w niewoli.

Ka-

Karol V. panował odtąd prawie samowładnie w Niemczech i było podobieństwo, że iak w Hiszpanii tak i tu na zawsze samowładztwo owoładnie. Nie posłużyło mu jednak szczęście.

Pierwszy krok jego był rozkaz przyjęcia tymczasowej ustawy obrządków kościelnych Interim zwany z przyczyny, iż tym czasem tylko aż do powszechnego soboru trwać miał. Ten rozkaz odstręczał umysły tak Katolików iak Protestantów. (Dyssydentów). Miasto Magdeburg, iawnie opierało się z największym zapalem wprowadzeniu onegoż. Maurycy nowy Elektor Saski dostał zatem zlecenie, żeby Magdeburzanów do posłuszeństwa orężem przymusił. Sciągnął on woysko swoje, obległ Miasto, ale w opieszaleń oblężeniu Miasta chytrze tając prawdziwe zamiary, czyhał tylko na porę wypowiedzenia wojny Cesarzowi Karolowi V., którego absolutyzm całe Niemcy był obraził. Nadeszła pożądana od Maurycyego chwila. Poddało się Miasto. Maurycy rozpuścił niby woysko, ale skupiwszy go nieznacznie, uderzył z taką natarczywością i tak niespodziewanie na chorego i wcale nieprzygotowanego

1552 po Cesarza w Tyrolu, iż tenże ledwie uszedł Woysku Saskiemu i zawieszenie broni uczynić musiał, zostawiając wszelką Dyssydentom wolność w religii, a rozeym takowy trzy lata później w pokój wieczny został zamieniony, gdy z namowy Maurycego Henryk II. Król Francuski w iednym z nim czasie wojnę Karolowi V. był wydał.

4. Niezgody Różnowierców pociągnęły za sobą wojnę trzydziestoletnią.

1558. Następcą Karola V. był Ferdynand I. Pod panowaniem iego Zakon Jezuicki wpływ dostał w Niemczech w wszystkich Dworach Katolickich. Jezuici byli głównymi Dyssydentów Nieprzyjaciołmi.

564. Po śmierci Ferdynanda I. którego Węgry i Czechy z Austryą połączył, wstąpił na tron Syn iego Maxymilian II. — Wilhelm z Grumbach Szlachcic Niemiecki zabił zdrazieckim sposobem Melchiora Zobel Biskupa Wyrzburgskiego i złupił Miasto Wyrzburg. Xiążę Jan Fryderyk Śrzedni, Syn nieszczęśliwego Elektora Saskiego Jana Fryderyka dawał mu otuchę. Nastąpiło wy.

wywołanie tak Grumbacha, iak Jana Fryderyka. Z urzędu i z zlecenia obległ Xiążę Elektor Saski August I. Miasto Gota, dobył go i Grumbacha ukarał. Jan Fryderyk Śrzedni umarł w niewoli w Wiedniu.

1567. Rudolf II. panował po Maxymilianie II. Więcey zatrudniała go astronomia, niż rząd kraiu. Jezuici i Przyjaciele ich nawracali Dyssydentów namową i gwałtem pod pozorem, że tak dobrze wolno Xiężom Katolickim wprowadzać wiarę Katolicką w krajach swoich, iak Dyssydenckim Dyssydencką.

Postępki i nawracania Katolików usprawiedliwiał poniekąd samych Dyssydentów niezgodne między sobą okrucieństwo. Luterzy nienawicią ku Kalwinom uniesieni prześladowali ich niemilosiernie. Krell, Kanclerz Elektora Saskiego stracił gardło pod mieczem katowskim, a wielu Xięży i innych, urzędy i dobra. Jednak Xiążę Elektor Falcgrabia Reński i niektórzy Xiążęta oświadczyli się za reformą Kalwina. Xiążę Elektor August i inni Luterscy Xiążęta zwołali zatem zjazd duchowny Teologów swoich, a ci ułożyli Xięgę 1580. for.

formulam concordiae czyli prawidło iedności. Lecz ta księga naywięcey przyczyniła się do zupełnego rozszczepieństwa między Lutrami i Kaiwinami czyli Wyznawcami Nieodmienionego i Odmienionego albo poprawionego Wyznania Augsburskiego.

Filip Melanchton Przyjaciel Marcina Lutra był napisał owe wyznanie Augsburskie, o którym wyżej wzmianka była pod rokiem 1530. Potem odmienił niektóre wyrazy w późniejszych wydaniach. Stronnicy Kalwina i wyznania Szwajcarskiego chwycili się późniejszych wydań, Lutrzy zaś obstawali, iak dotąd, przy pierwszej edycji; z sprzeczek ztąd wynikających korzystali Jezuiti, iuż to zaprzeczając Kalwinom wolność religii, pod pozorem, iż to insze wyznawie, iak co było Roku 1530. podane, iuż to pobbłażając Lutrom, i kłócąc ich z Kalwinami, a na reszcie tak tych, iak tamtych ile możności, gnębili i wyganiali z kraiów Xiążąt Katolickich.

Dyssydenci między sobą niezgodni, sami siebie prześladowiacy dawną nienawiść ku Katolikom wspólnie iednak zachowywali.

1581. To dało pochop do nieprzyięcia Kalendarza

darza poprawionego przez Grzegorza XIII. Gdy z przyczyny różnicy o dni 10 wtedy, iako teraz o dni 12 święta u Katolików i Dyssydentów nie przypadały iednostaynie; częstokroć wybuchały ztąd zatargi przykre i nader szkodliwe. Dopiero Roku 1700 Dyssydenci w Niemczech Kalendarz poprawiony, od Katolickiego Kalendarza w niczym prawie nieodmienny przyięli.

Po Rudolffie II. Brat iego Maciey panował. 1612.
Katolicy i Dyssydenci tak dalece znienawidzili się, iż na końcu wyniknęła z tey nienawiści woyna trzydziestoletnia. 1618.

Tak Maciey iak Rudolf II. warowali byli wolność wiary Czechom przez przywilej na piśmie dany pod tytułem *Litterae Majestatis*. Mimo przyrzeczenia danego ucisk Dyssydentów był taki, iż przyszło do rozruchu. W tem wyrzucili Czesi rozgniewani Ministrow Cesarskich trzech z okien z ratusza w Pradze i wygnali Jezuitow. Maciey umarł właśnie w krotce po rozruchu onym.

Nastąpił po nim Synowiec Ferdynand II. 1619.
lecz Czesi nie chcieli go przyięć za Króla

N i

1620.

i Pana, udając za przyczynę odrazy gorliwość jego ku wierze Katolickiej. Z tego powodu obrali sobie Królem Fryderyka V. Xiążęcia Falcgrabię Reńskiego. Ale ten nie długo utrzymał się na tronie. Maxymilian I. Xiążę Bawarski, Krewny jego zniósł wojsko Czeskie na Białej Górze pod Pragą, a Cesarz nawet i dziedziczne kraje Fryderyka V. zająć kazał.

Do nieszczęścia Fryderyka V. przyczyniła się nie mało obojętność Jana Jerzego Elektora Saskiego i innych Xiążąt Luterskich. Na reszcie Jan Jerzy złączył się sam z Cesarzem przeciw Fryderykowi V. i Szląsk do posłuszeństwa Austriackiego przywiódł; a gdy Hiszpani na żądanie Cesarza całe Falcgrabstwo Reńskie zagarnęli. przestał Jan Jerzy na bezskutecznych protestacyach. Usiłowania Hrabiego de Mansfeld i Xiążęcia Chrystyana de Brunswik były daremne.

Cesarz Ferdynand II. już zamyślał rozciągać panowanie samowładne na całe Niemcy, a tak rozkazywał, aby Xiążęta Dyssydency oddali dobra duchowne, które sobie przywłaszczyli po pokoju Augsburskim.

Obru-

Obruszyła się na to Saxonia Niższa. Stał na czele Stanów iey Chrystyan IV. Król Duński. Przyszło do boju. Bitwa stracona pod Miastem Lutter am Barenberge, szybkie postępy Generałów Cesarskich de Tilly i Wallenstein (Waldstein) przymusiły Danią do zawarcia pokoju.

1626.

1629.

Xiążęta Meklenburscy stracili w tym pokoju kraj swój, któreń dostał Wallenstein za summy Cesarzowi pożyczzone.

Po takowem zwycięstwie Cesarz Ferdynand II. bez ogródki domagał się od Dyssydentów przywrócenia dóbr kościelnych: Wydał edykt restytucyi onych i tylko z Elektorem Saskim obchodził się dosyć łagodnie. Wszędzie gwałt i przymus gnębił Dyssydentów i już mniemano: że ich partya zaginie.

Gustaw Adolf Król Szwedzki przybył z szczupłym, ale bitnym wojskiem na pomoc swoim Wspólnowiercom, urażony na Cesarza za to, że Królem go uznać nie chciał i Szwecyą zawoiować odgrażał się. Xiążęta Dyssydency pomyślnością oręża Cesarskiego upokorzeni nie śmieli łączyć się z Szwedami. Tylly dobył tym czasem Mag-

1630.
w Gz-
wcu.

N 2

de-

1631.
d. 10.
Maja.

deburga szturmem i zburzył miasto całe. A ztąd ruszył do Saxonii Wyższej, żeby przymusić Elektora Saskiego przeciw Szwecyi oświadczyć się iawnie.

dnia 7.
Wrześn.

Dopiero wtedy Elektor Saski Jan Jerzy uznał za potrzebę konieczną łączyć się z Królem Szwedzkim. Złączyło się Woysko Szwedzkie z Sasami i przyszło na ratnym polu pod Lipskiem do bitwy krwawey. Zwycięstwo zostało przy Szwedach. Tyllly do szczeru porażony ledwie żyw z placu uszedł. Aż do Bawaryi utorował sobie drogę Zwycięzca i zamyślał sam na tronie Niemieckim osiąść. Wallensteina dzielność wstrzymała nieco Gustawa Adolfa zapędy. Wkroczenie tegoż do Saxonii, mimo wątpliwey wierności Sasów powiodło Gustawa Adolfa przybydź na ratunek Elektorowi Janowi Jerzemu. Pod Miasteczkiem Lützen padł Gustaw Adolf, niewiedzieć czy od Nieprzyjaciół, czy przez zdradę, ale zwycięstwo przy Szwedach pozostało.

1630.
d. 6.
Listopad.

Szwedzi z Francją sprzymierzeni lubo pod małoletnim Królowey Chrystyny rządem, przez dzielną czynność Kanclerza Oxenstierna prowadzili daley wojnę szczęśliwie,

wie, aż do Roku 1634. Klęska pod Nordlingen o wielki szwank ich rzeczy przypawiła; a Elektor Saski Jan Jerzy nie tylko ich odstąpił, ale nawet uczyniwszy pokóy z Cesarzem w Pradze, przeciw Szwecyi powstał.

1634.
w
Sierpniu.

1635.

Dzielniejsza pomoc Francyi i ciągłe zwycięstwa Xiążęcia Bernarda de Saxen Weimar znowu górę przywróciły Szwedom, ale śmierć nagła tegoż Xiążęcia spelzła wysokie Dyssydentów nadzieie. Woysko po nim pozostałe przeszło do Francyi.

1639.
w
Czerwcu.

Waleczność Dowódców Szwedzkich wszelako nadgrodziła i ten niespodziany przypadek. Banner, Wrangel, Torstenson ieden po drugim na czele Woyska Szwedzkiego w głąb Kraiów dziedzicznych Cesarza oręż zapuszczali zwycięzki, a lubo w nich utrzymać się nie mogli, iednak i Cesarzowi Ferdynandowi III. Następcy po Oycu Ferdynandzie II. nowych sił nabierać nie pozwolili. Na reszcie Kenigsmark dobył małej Strony Pragi w Czechach, a to na koniec skłoniło Cesarza do zawarcia pokoju, nad którym od pięciu lat już pracowano daremnie.

1648.
w
Styczniu.

W Mieście Muenster i Osnabruk zawarto ów sławny Pokój Westfalski. Francya dostała zwierzchnictwo zupełne nad Biskupstwami Metz, Toul, Verdun i Landgrabstwo Alzacyi. Szwecya Pomeranią Dalszą, Bremen, Verden, Wismar. Xiążę Elektor Brandenburski w nadgrodę Pomeranii Dalszey nań spadającej Magdeburg, Halbersztadt, Minden i Kamin. Hassyi dano Hersfeld opactwo. Meklenburgii zaś Raceburg i Szwerin Biskupstwa. Dom Brunświcki na Luneburgu czyli Dom Hannowerski otrzymał alternatę w Biskupstwie Osnabruk, a Xiążę Falcgrabia Reński, ustąpiwszy Wyższe Falcgrabstwo z godnością elektorską Bawaryi, odzyskał Niższe Falcgrabstwo i został ósmym Rzeszy Niemieckiey Elektorem. Elektor Saski, który już pierw od Cesarza Luzacyę otrzymał, nic nie dostał. Dla Rzeszy Niemieckiey Pokój Westfalski nader był ważny. Ustanowiono dla Katoликów i Dyssydentów równe w rządzie prawo, a prócz tego Cesarz musiał jeszcze przyznać Xiążętom Rzeszy zwierzchność w lennościach dziedzicznych Cesarstwa czyli w obrębie ich dzierżaw dziedzicznych i moc zawierania przymierzów z obcemi Mo-carstwami.

Szko-

Szkoda z wojny trzydziestoletniej wynika nie była odwetowana, ani nadgrodzona. Całe okolice ludności swej pozbawione leżały odłogiem. Pustki, rozwaliny i gruzy wsie i miasta zajmowały. Jeszcze do dzisiaj wiele miast i wsi do dawnego bytu nie powróciło. — Inne po dziś dzień nie odbudowano. A nie tylko miecz i ogień wyniszczył Niemcy, ale i licha moneta dokuczyła biednemu Ludowi i każdego dosięgła.

Prócz tego Niemieccy Xiążęta przyzwyczajeni do utrzymywania woysk licznych, nie chcieli się od tego odzwyczaić. Nie rozpuściwszy żołnierzy nie zdołali utrzymać się z dóbr stołu swego. Wymyślono pobory, podatki rozmaite, a ciężar onych zwalono na Poddanych.

VI. Od

VI. Od pokoju Westfalskiego przeszło 150 lat.

1. Niemcy miały odtąd sąsiedztwo niebezpieczne z Francją.

1657. Pod panowaniem Leopolda I. Następcy Ferdynanda III. Ludwik XIV. zajął Strasburg i inne wolne miasta w Alzacy. Po-
1681. tem nymnując się za spadkiem dziedzictwa w Falcgrabstwie na osobę Xiężniczki z domu Falcgrabskiego za Xiążęcia krwi Francuskiej wydanej, przez Wodków swoich
1689. 10 Miast główniejszych nad Renem spustoszył.

Gdy Leopold I. zawikłany był w wojnę z Francją o sukcesyą Hiszpańską, Elektor Bawarski i Arcybiskup Koloński
chwyci-

chwycili się partyi Francuskiej, a Woyska Ludwika XIV. aż do Bawaryi wkroczyły. Eugeniusz i Marlbourough pamiętnem pod 1704. Hoechstet zwycięstwem wypędzili Francuzów z Niemiec, a Bawarya cała wpadła pod moc Cesarską. Leopold I. nie doczekał końca wojny. Józef I. umarł także 1705. przed zakończeniem oney. Wtedy naywięcej prowadzona była wojna w Niderlandach. Karol VI. na części Monarchii Hiszpańskiej przestać musiał (obacz na k. 68.) 1713—14.

Napaści Francuskie sprawiły konieczność wystawiania woyska wspólnego na obronę. Stany Rzeszy Niemieckiej musiały siłę 1681. zbroyną zgromadzać przeciw onym. Dla wszystkich dziesięciu Cyrkułów wyznaczono stałego Woyska 40000, lecz częstokroć trzy razy tyle wystawiać Rzesza była przymuszona. Reiestr Woyska wspólnego nazywa się Metryką Rzeszy, a ile każdy Xiążę lub Stan stawić powinien, kontingensem jego.

Czasem domaga się Cesarz o pomoc pieniężną. Że takowa pomoc z początku do wypraw Włoskich do Rzymu Cesarzom tylko w składkach miesięcznych była dawana,

wana, więc składka taka miesięczna nazywa się Remermonat czyli składka Rzymska na Miesiąc ieden.

Częste wojny z Francją wyuczyły Niemców sposobu ich wojowania. Podzielono regimenta na bataliony, a te na kompanie. Nazwiska Wodków Generał-Major, Kapitan od Francuzów weszły do Niemiec. Mundury, bagnety, czapki grenadyerskie z Francji równym sposobem są wprowadzone.

2. Xiążęta niektórzy wielkie otrzymali znaczenie i co raz bardziej wzmoгли się w siłę i potęgę.

Dom Austriacki pomnożył dziedzictwa swoje Niderlandem, Xięstwem Medyolańskim i Wielkiem Xięstwem Toskańskim.

Dom Hannowerski pozyskał godność elektorską, a nowego Elektora Syn został nawet Królem Angielskim. Elektorowie Sascy panowali 60 lat w Polsce (obacz na k. 69. 70. 71.)

Żaden Dom Niemiecki iednak tak wysokiego w tym czasie wzrostu nie wziął,
iak

iak Brandenburski. Fryderyk I. został pierwszym Królem Pruskim. (obacz na k. 74.)

3. Dom Austriacki w Królu Pruskim znalazł Przeciwnika strasznego.

Fryderyk II. zabrał Austrii Szląsk, a wtedy Francuzi z Bawarczykami już blisko Wiednia byli. Ztąd iednak niespodziewanie obróciwszy się do Czech, Pragę opanowali, a w tej Stolicy Karol VII. Elektor Bawarski ogłosił się Królem Czeskim. Wkrótce potem nawet i Cesarzem został za staraniem Francji.

Wszelako Marya Teressa Córka Karola VI. 1740.
i Dziedziczka Państw Austriackich za dzielną pomocą Węgrów oparła się szczęśliwie wszystkim Nieprzyjaciółom swoim, a ustąpiwszy Szląska Fryderykowi II. wyгнаła przez Wodków swoich nietylko z Austrii i z Czech Francuzów i Bawarczyków, ale i całą Bawaryą owdładnęła. Karol VII. Niemiecki do Frankfurta nad Menem schronić się musiał i tam lat trzy przesiedział w stanie bardzo nędznym.

Fry-

1744. Fryderyk II. na wsparcie onegoż rozpoczął wojnę powtórną z Maryą Teressą i dobył Pragi, gdy jednak w Czechach utrzymać się nie mógł, zrobił wnet pokóy za pośrednictwem Anglii z Maryą Teressą sprzymierzoney.

1745. Karol VII. powrócił tym czasem do Monachium, Stolicy swojej, ale umarł w krótcie, jeszcze przed zawarciem pokoju Drezdeńskiego.

Franciszek I. Mążnek Maryi Teressy Wielki Xiążę Toskański został po śmierci jego Cesarzem Niemieckim.

Marya Teressa po szczęśliwem zakończeniu wojny z Francją i Hiszpanią w Pokoju Akwisgrańskim, urządziwszy Państwa swoje iak nayroztropniey, oszczędzała skarby i wśród pokoiu o niczém nie myślała więcey, iak o odzyskaniu Szląska.

Wybuchnęła Wojna siedmioletnia. Fryderyk II. dowiedziawszy się o przymierzu potajemném Maryi Teressy z Imperatrową Rossyiską i Elektorem Saskim wpadł niespodzianie do Saxonii zabrał w nie-

wo-

wola szczupłe Sasów woysko pod Pirną okopane i wkroczył do Czech. Zniósł liczne woysko Austryackie pod Pragą, i iuż aż do Wiednia zamyślał iść iako Zwycięzca, aby tam przepisać warunki pokoju. 1755.
1756. Klęska pod Kollinem wszystko odmieniła. Fryderyk II. cofnąć się musiał z Czech z wielką stratą, a Austriacy weszli do Szląska.

Cała Rzesza Niemiecka i Francya złączyły siły swoje z Austryą przeciw Fryderykowi II. Hanoweranie, Hassi i Brunswicykowic w związku z Krolem Pruskim oprzeć się nie mogli Francuzom. Woysko ich pod Hastenbek porażone miało podług rozeymu rozłożyć się i bydz obojętném.

d. 26.
Lipca.

Szwecya i Rossya także przeciw Prusom powstały.

Francuzi z dwóch stron nacierali na Króla Pruskiego, który jeszcze od Klęski Kollńskiej nie był odetchnął. Sławne zwycięstwo pod Rosbach tamę założyło dalszym Francuzów postępom i wróciło oraz serce Prusakom.

d. 5.
Listopada.

Z

Z zwycięską garstką ludu obrócił się Fryderyk II. do Szląska od Austryaków zajętego i wnet straconą Prowincją odzyskał. Pamiętna bitwa pod Leuthen okazała wyższość przymiotów bohatera nad nieprzyjaciółmi i dzielność umysłu jego w całej obszerności. Wszelako przemoc Nieprzyjaciół i różne szczęścia odniane nadwątlały siły Fryderyka II. Od Francji jednak zasłaniała go Anglia i Hanoweranie, na których czele Xiążę Ferdynand Brunświcksi stanawszy, iedno zwycięstwo po drugiem odnosił, ale Rossya opanowała Prusy i mimo zwycięstwa pod Zorndorf uciskała i tak już dosyć zewsząd roztargnione siły Prusaków. Gieniusz Fryderyka II. zdołał wszystkiemu zaradzać. U potomności wyjednalo mu to imię Wielkiego, a tego imienia i Nieprzyjaciiele zaprzec mu nie mogą. Był on Wielkim bez wątpienia, a wielkość jego pokazywała się nie mniej w nieszczęściach po bitwach przegranych, w niedostatku sił, iak w naywyższym pomyslności stopniu. Z wielu bitew najsławniejsze są; klęska pod Frankfurtem nad Odrą Rossyanom zadana i zwycięstwo pod Torgau nad Austryakami odniesione.

Jedna.

Jednakowo nigdy nie rozpaczający Fryderyk II. byłby może na koniec uległ tylu Nieprzyjaciółom, gdyby siła jego nie doczekała była na ostatku zdarzenia iak niespodziewanego, tak dla Prus naysymślniejszego. Umarła Imperatorowa Elżbieta I. Następcą iey Piotr III. zawarł pokój z Prusami. Odstąpiła Szwecya od strony Maryi Teressy. Francya z Anglią poєднаła się, a tak i Marya Teressa skłoniła się do pokoju.

Licha moneta Pruska, 7 — 800000 Woysk w marszach i walkach nieustannych, tudzież drożyzna dręczyły Niemców nadzwyczajnie.

Śmierć bezdzietnego Elektora Bawarskiego nową wojnę wznieciła. Król Pruski Fryderyk II. ujął się za Elektorem Falegrabią Reńskim, który przez ugodę z Cesarzem Józefem II. uczynioną miał znaczney części Bawaryi ustąpić, mimo sprzeciwienia się temu Następcy jego, Xiążęcia de Zweybruck.

Xiążę Elektor Saski roszcząc pretensye o dziedzictwo allodyalne, złączył woysko swoje

swoie z Pruskiem. Prusacy i Sasi wpadli z z dwóch stron do Czech, ale Cesarz Józef II. i Lascy w takiej pozycji stanęli z wojskiem Austriackiem, że Fryderyk II. i Brat jego Krolewicz Henryk na długo w Czechach utrzymać się nie mogli.

Marya Teressa i Fryderyk II. zawarli pokój w Cieszynie, mocą którego Xiążę Elektor Bawarski prawie wszystko odzyskał, co był postradał.

w Maiu
1779.

W krótkie potem umarła Marya Teressa. Józef II, Następca iey w Państwach dziedzicznych, (Cesarz po Oycu od Roku 1765) czynił różne rozrządzenia pełne mądrości, które dążyły do uszczęśliwienia ludu, ale niepomyślna wojna Turecka przerwała zbawienne zamiary iego, którym częstokroć żywość tegoż Monarchy zbyt skwapliwa i tak przeszkadzała. (obacz na k. 77. 79.)

1790. Po zeyściu iego bezdzietnem wstąpił na tron Brat Leopold II. Wielki Xiążę Toskański.

Pokój z Turkami i rozruchy w Niderlandach zajmowały czas krótki panowania iego.

Po

Po nim Syn Franciszek II. objął rządy Monarchii Austriackiej i Cesarstwa Niemieckiego. Nieszczęśliwa wojna z Francją uszczupliła Niemcy przez utratę krajów za-reńskich, które się Francji dostały, a to od-mieniło całą postać Rzeszy:

1792:

Kraie Xiążąt Duchownych i Miasta Wolne oprócz sześciu znaczniejszych obrócono na nadgrode Xiążąt Świeckich na mocy pokoju Bazyleyskiego z Prusami, i Lunewilskiego z Austryą, a tak przez osobną ustawę De-putacyi Rzeszy Niemieckiej w Regensburgu 1802 ułożono inszy kształt rzeczy w Niemczech.

1795:
1801:

Niemcy północne za staraniem Królów Pruskich Fryderyka Wilhelma II. i Następcy iego Fryderyka Wilhelma III. w słodczy pokoju przez znaczny wojny przeciąg zostające patrzyły obojętnie na pożar wojny daremnie Niemcy południowe wyniszczające.

Teraz w Niemczech było na czele Rzeszy Niemieckiej iak dawniey Cesarz Rzymski. Elektorow zaś 10. Jeden Duchowny, Arcy-

O

Kan-

kanclerz, Biskupstwo Ratysbońskie, Hrabstwo Wetzlar i Krainę Aszaffenburk posiadający. Dziewięciu Świeckich iako to: Król Czeski, Arcy-Podczaszy, Elektor Bawarski Arcy-Stolnik, Elektor Saski Arcy-Marszałek, Elektor Brandenburski Arcy-Podkomorzy, Elektor Hanowerski Arcy-Podskarbi. Ci są dawnieysi. Nowi zaś Elektorowie są: Xiążę Landgrabia de Hessenkassel, Xiążę Wirtemberski, Xiążę Margrabia de Baden, Xiążę Salcburski.

Po Elektorach następuje Kollegium Xiążąt. Każdy Xiążę ma kreskę iedną lub więcej podług wielości dziedzictw swoich. Hrabowie wolni składają różne ławki, z których każda daie kreskę iedną. Miasta wolne są teraz tylko: Hamburg, Libek, Brema, Frankfurt nad Menem, Augsburg i Norymberk. Seym nieustaiący odprawia się iak dawniey w Ratysbonie. Miasta mimo prawa na Seym nie były przypuszczane.

4. W nowszych czasach wielkie nastąpią w Niemczech odmiiany.

Nie długo atoli trwało to urządzenie Niemiec, rewolucya bowiem Francuzka która na całą Europę prawie wielki wpływ miała, niezliczonych także w Niemczech odmian przyczyną była. Po nieszczęśliwych bowiem boiach Domu Austriackiego z Francją (obacz na Karcie 81.) nastąpiła szczególniey przez pokój Preźburski (1805) inna wcale postać rzeczy w Niemczech. Z krajów bowiem przez Austrią Francyi ustąpionych dostało się Bawaryi Hrabstwo Tyrolskie, Margrabstwo Burgau, Xięztwo Eichstaedt wraz z Voralbergiem, miasto Lindau i Augsburg. Bawaryja zaś ustąpiła za to Austrii Xięstwa Wircburskiego. Resztą posiadłości Domu Austriackiego w Szwabii leżących podzielił się Król Wirtemberski z Elektorem Badeńskim Król Pruski ustąpił dla Bawaryi za Xięstwo Berg Anspach, które naprzód Joachim Murat (1806) a potem krolewicz Holenderski, w późniejszym czasie otrzy-

1805.

w Sier-
pniu
1806.

Ustanowienie Ligi Reńskiej 1806. roku d.

6. Sierpnia, ostatni cios władzy Cesarza Niemieckiego zadało, albowiem się wiele Xiążąt i Hrabiów pod opiekę i zwierzchnictwo, równym im prawie niegdys członkom Rzeszy Niemieckiej, dostało. Miasto Rzeszy Niemieckiej Norymberga dostało się Królowi Bawarskiemu, a Frankfurt nad Menem Xięciu Prymasowi Ligi Reńskiej. Szlachta zaś stała się Wazalami Zwierzchników w czyich dobrach majątkości swoje posiada. Elektor Heski i Xiężę Brunświcki postradali kraie swoje z których to i z innych Pruskich posiadłości uformowało się Królestwo Westfalskie. Z témże Królestwem złączono także Hanower wyląwszy Lauenburg.

w Gru-
dniu
1806.

w Listo-
padzie
1810.

Pokóy Wiedeński zmniejszył także nader Kraie Austriackie w Niemczech. Część bowiem niegdys Austriackiego kraju składa teraz prowincye Illiryskie. Południową część Tyrolu ustąpiła Bawarya dla Królestwa Włoskiego, a za to otrzymała Salcburg, Inwiertel i. t. d. Także Wirtemberg i Baden powiększonemi zostały. Xiężę Prymas, przyjąwszy tytuł Wielkiego Xię-

Xięcia Frankfurckiego, odstąpił Xięstwo Ratybońskie dla Bawaryi, a za to dostał Hanau, Fuldę, i. t. d. Wielkie Xięstwo Berg, które w roku 1809, znacznie powiększonem zostało, ustąpił Napoleon iak się wyżej powiedziało Królewiczowi Holenderskiemu. Zachodnia Fryzya i Państwo Jever (za Białystok od Rossyi ustąpione) dostały się Holandyi, a do Ligi Reńskiej wszyscy teraz prawie Xiężęta Niemieccy należą.

Liga cała dzieli się na dwie części, to jest na Zgromadzenie Królów i na Zgromadzenie Xiążąt. Do pierwszego należą: Król Bawarski, Wirtemberski, Saski, Westfalski, i wielcy Xiężęta Franfurcki, Badeński, Xiężę Bergu i Kliwii, Heski i Wirburski. Do drugiego należy: Xiężę Nassau, Hohenzollern, Salm, Isenburg, Aremberg, Liechtenstein, de Leyen, Xiężęta Sascy, Anhalt, Xiężęta de Schwarzburg, Waldek, Lippe, Reuss, Xiężęta Meklenburg i Oldenburg.

Resztę Niemiec posiadała aż do ukończenia Kongressu Wiedeńskiego Austrya, Prusy-

w Maju
1814.

sy, Dania i Szwecya; lecz po zrzeczeniu się tronu Francuzkiego i Włoskiego przez Napoleona i po zawarciu pokoju Paryzkiego w Maju 1814. przybyły nowe posiadłości do Niemiec, dawniej od Napoleona zagarnione. Kongressem Wiedeńskim nie tylko wszystko do dawnego porządku ma być powrócone, lecz nawet nowe jeszcze odmiany w całej Rzeszy Niemieckiej daleko stosowniejsze niż przez Napoleona poczynione, zayśdź mają.

Wi-

Widok chronologiczny dzieiów Niemieckich podług panowania Cesarzów.

I. Od Cezara aż do Ludwika Niemieckiego lat. 900.

Cezar i Aryowist r. 57. przed Chr. P.

Aryminiusz i Warus r. 9. po N. Chr. P.

Sasi i Frankowie r. 200.

Turyngowie r. 400.

Hermanfryd 500.

Bonifacy 719. Wirzburg. Eichstett.

Karol Wielki 766. Bawarya, Saxonia. Język Niemiecki,

Ludwik Pobożny 814. Judyt.

II. Aż do Fryderyka II. lat 300.

Ludwik Niemiecki r. 844.

Karloman 876.

Ka-

Karol Gruby, Tłusty 880. Normanowie,
 Arnulf 887.
 Ludwik Dziecko 899. Węgrzy.
 Konrad I. 911.
 Henryk I. Piasznik 919. Zamki, Miśnia.
 Otton I. 936. Cesarstwo, Margrabiowie,
 Saxonia. Brandenburgia, Magdeburg,
 Otton II. 947.)
 Otton III. 983.) Włochy.
 Henryk II. 1002. Bamberg.
 Konrad I. 1024.
 Henryk III. 1034. Xięstwa, Papieże.
 Henryk IV. 1056. Grzegorz VII. Sasi i Tu-
 ryngowie.
 Henryk V. 1106. Inwestitura.
 Lotaryusz 1125.
 Konrad III. 1132. Krucjata, Hrabstwa,
 Szlachta, Miasta.

III. Aż do Rudolfa I. lat 120.

Fryderyk I. 1152. Mediolan. Henryk Lew,
 Urzędnicy Rzeszy Niemieckiej.
 Henryk VI. 1190. Neapol.
 Filip 1197. Otto de Wittelsbach.
 Otto IV. 1197. Bovines.
 Fryderyk I. 1212. Krucjata, Hansa.
 Konrad IV. 1250. (Konradyn 1268)
 Henryk Raspo 124.

Wil-

Wilhelm Hrabia Hollandyi 1247.
 Alfons 1257.
 Miasta wolne Rzeszy Niemieckiej. Handel.
 Zwierzchność udzielna.

IV. Aż do Maxymiliana I. lat 220.

Rudolf I. 1272. Ottokar.
 Adolf de Nassau 1291. Turynia.
 Albrycht I. 1298. Czechy. Luka, Szwayca-
 ry. Jan Xiążę Szwabski.
 Henryk VII. Luxemburczyk 1308. Czechy,
 Fryderyk Austriak 1313. Mildorf.
 Ludwik Bawarczyk 1313. Zjazd Elektorski.
 Karol IV. 1346. Złota bulla.
 Ginter 1347.
 Wacław 1378. armaty.
 Rupert 1400.
 Zygmunt 1411. Konstancya.
 Albrycht II. 1437.
 Fryderyk III. 1439. Karol Zuchwały, Druk.

V. Aż do Pokoju Westfalskiego lat 150.

Maxymilian I. 1493. Niderlandy, Sądy Ka-
 mery. Sądy Zadworne, Marcin Luter.
 Ka-

Karol V. 1520. Myncer. Jan z Leydy. Milberg. Maurycy.

Ferdynand I. 1558. Jezuici.

Maxymilian II. 1564. Grumbach.

Rudolf II. 1576. Keppler. Xiega prawidło iedności. Kalendarz.

Matiey 1612. Literae majestatis.

Ferdynand I. 1619. Fryderyk V. Chrystyan IV. Gustaw Adolf.

Ferdynand III. 1637. Bernard Xiążę de Saxen-Weimar. Pokóy Westfalski.

VI. Od pokoiu Westfalskiego przeszło lat 150.

Leopold I. 1657. Strasburg. Wiedeń. Hochstett. Hanower. Metryka Rzeszy Niemieckiey.

Józef I. 1705, Prusy. Landau. Altranstett.

Karol VI. 1711. Utrecht, Baden.

Karol VII. 1741. Fryderyk II, Marya Teresa, Wrocław.

Franciszek I. 1746. Lowożyce, Pirna. Praga. Kollin. Hameln. Rosbach. Meyten. Krefeld. Hochkirchen. Zorndorf. Kunnersdorf. Torgau. Hubertsburg.

Józef II. 1764. Pokóy Cieszyński. Niderlandy.

Leo-

Leopold II. 1790. Konweneya w Reichenbachu.

Franciszek II. 1792. Pilnic. Moguncya. Je-mappe, Altenhofen, Weissenburg. Tre-wir. Kolonia. Koblantz. Frankfurt. Amberg Leoben. Rastadt. Lunewil. Regensburg. Hanower.

Franciszek II. składa tytuł Cesarza Niemieckiego, a mianuie się Cesarzem Austriackim pod imieniem Franciszka I.

Napoleon I. Cesarz Francuzki staie się protektorem Ligi Reńskiej. Wszyscy prawie dawnieysi Elektorowie przyimuią tytuły Królów. Pokóy Paryzki. Kongres Wiedeński.

Hi-

H i s t o r y a Królestwa Polskiego.

I. Dawna Sarmacya przed Narodzeniem Chrystusa Pana i po oném, może aż około R. 300. i później.

I. Gdzie później Polska, tam dawniej była Sarmacya Europejska.

Wszelkie o starożytnej Sarmacyi wiadomości są niedokładne, ponieważ w dawnych wiekach polerowane Europy Narody Grecy i Rzymianie tylko z podania ustnego Podróżnych i wieści pogranicznych nikczemnie o Sarmatach mieli wyobrażenie,

Sar-

Sarmacya tak Europejska jak Azyatycka rozciągały się aż do krajów wiekom owym nieznanym.

Sarmaci tak Europejscy, jak Azyatyccy nie mieli siedzisk stałych, lecz koczowali z miejsca na miejsce z stadami swemi, przewożąc Dzieci i Żony na wozach, na których niemal całe życie przepędzali, jak i teraz czynią Narody niektóre w Azji i Afryce, które się błąkają po stepach i puszczech dla paszy bydła, z czego całe składa się ich bogactwo.

Sarmatowie Jazygi najlepiej od Ptolomeusza opisani czyli byli Przodkami Słowianów, czyli Jadzwingów lub innych jakich Narodów wymarłych z plemienia Finlandczyków lub Czuchoniców, tego teraz wysledzić nie można. Powszechna wieków tak odległych ciemność okryła doświadczenie prawdy nieprzebitą wątpliwością pomroka.

To pewna, że Sarmacya podzielona była na różne hordy i drobne ludy sobie niepodległe, i między Sarmatami może tu i owdzie znajdowały się inne Narody od nich odmienne. Wcześniej bowiem widać ślady Naro-

Narodów Niemieckich i innych pomiędzy niemi.

Proso, końskie mleko i mięso, iako i zwierzyna, dawały Sarmatom pokarm, a stroj ich podobny był do ubioru Partów.

2. Waleczne Napady Sarmatów na kraie Państwa Rzymskiego nad Dunaiem były krótko przemiiające.

Konnica Sarmatów była Rzymianom straszna, tak iak potem piechota Słowianów.

II. Sło-

II. Słowianie aż do wieku dziewiątego.

1. Gdy imię Sarmacyi znikło, wstawili się na północy Słowianie.

Początek Słowian (obacz na k. 41. 42.) jest niepewny. Pierwszą o nich wzmiankę czynią Woyny Gotów i Hunnów.

Goci czas iakiś w Rosyi na Ukrainie mieszkali, a ztąd od Hunnów wygnani wpadli do Państwa Rzymskiego.

Powieść jest prawie powszechna u wszystkich Narodów od Słowian pochodzących, iż do krajów teraz osiadłych ztąd inąd przybyli. Kray między Dunaiem i Cisą w Węgrzech podaje większa część Pisarzy i Wieści narodowych za źródło Słowian.

Około Roku 550. zdaie się, iż Słowianie stałszy obrali sobie siedliska albo może w większe, iak dotąd bywało, związali się Narody.

Ślady

Ślady są niewątpliwe, iż Słowianie z początku na drobne ludy i hordy podzieleni byli; tudzież że prowadząc życie obłądne stałych siedlisk nie mieli.

Bayka o trzech Braciach Czechu, Lechu i Rusie w roku 550 do Czech, Polski i Moskwy przybyłych jest fałszem oczywistym, ale zamyka może prawdę tę, iż w owym czasie stałszy nastali Słowianów Związki i Narody. iako też i to, że wszystkich wspólne pokrewieństwo łączy.

Serbowie czyli Syrbowie nad Elbą, którą Ląbem zowią, aż do Turynгии rozciągnęli panowanie swoje. Wstąpili się najpierw i są ślady o nich w Niemczech już około Roku 230. Rozumieją niektórzy; iż Syrbowie i Winidzi iednym byli Narodem.

Z Syrbami iednego rodu i ięzyka zdają się być dawni Brandenburgii i Pomeranii dalszey Mieszkańcy Lutycy i Wilcy, iako i Meklenburscy Obotrycy i inne wyciępione ludy w Saxonii Niższej, w ktorey ieszcze Polaki nad Elbą w Luneburskim są szczupłymi Słowianów oszczątkami, równie iak terażniejsi Serbi, czyli Syrbi w Luzacyi.

Inni Serbowie założyli królestwo Serwii w Turczach.

Podług

Podług rzek, nad któremi osiadali Słowianie, częstokroć dawali sobie nazwiska. Morawianie od Morawy, Połoczenie od Połoty, Pomorzanie zaś na pomorzu mieszkający od morza.

Chrowaci, Charwaci w Kroacyi Szklawonii i Dalmacyi osiedli. Czesi do Czech nie wiedzieć kiedy przyszli i opuszczoną od Boioarów krainę opanowali.

Polaków pierwsze gniazdo nad Wisłą w Wielkiej Polsce było.

Chrowacya Wielka zajmowała Małopolskę i aż na Ruś zachodziła.

Bulgarowie Bulgaryą za Dunaiem zaludnili.

Ruś w bezzrządnym gminowładztwie prawie nieznaioma była.

Wszyscy Słowianie iedni mniej, drudzy więcej uobyczajeni, iedni w niepodległej wolności, drudzy pod królami obcymi lub rodakami w ustawicznych żyli walkach. Woiewodowie, książęta, książęta, królowie bywali na czele szczególnych osad, hord, ludów i krain. Raz Naczelnicy ci byli dziedzicznymi, drugi raz tylko obierczymi lub tymczasowo.

2. Powoli z nagłemi rządu przemianami nastawały w Słowiańszczyźnie Państwa obszerniejsze.

Potęga Franków może Słowian do ściślejszego rządu związku przymusiła.

około
r. 623.

Samon kupiec z Francyi zbiegły założył znaczne w Słowiańszczyźnie państwo, które w krajach Cyркуła Austriackiego, Czechach i Morawach miało celniejszą posadę. Rakusy w Austrii, Karantanie w Karyntyi i Karnioli do tego Państwa należeli. Zabytki ich Słowiacy do dziś dnia tam się znajdują.

Królestwo Morawskie najpierwey znacznem bydz poczęło. Rozciągało one się z Morawii w głąb Węgier i Polski aż na Ruś.

Czechy w podziale między różnymi Xiążętami (Kniże po Czesku) hołdowali Morawcom przez czas nieiakiś.

Polaków dzieie w tym czasie niepewne i z dziejami Syrbów i Mieszkańców Wielkiej Chrobacyi zmieszane. Lech I. Założyciel Miasta Gniezna 550. — Lech II. — Wissimir Zwycięzca Duńczyków — Następcy jego niepewni, potem dwunastu Woiewodów — Krakus czyli Krok Zakładzca Krakowa (oraz

(oraz Xiążę Czeski podług niektórych) co smoka przez sztukę zabił. — Lech III. Wanda co niechcąc iść za Niemca Riti-giera utopiła się w Wiśle, dwunastu Woiewodów powtórnie i bezrządy wielkie — Przemysław Złotnik, Lech albo Leszek IV. r. 700. — Lech V. albo Leszek I. Leszek II. Leszek III. Oyciec dwudziestu Synów. Popiel I. Popiel II. od inyszy zjedzony r. 841. oczywiście są to baieczne Osoby. Przenika prawda tu i owdzie, lecz iak w każdej początkowey historyi, tak i tu wątpliwa.

III. Polska od Piasta aż do przyjęcia wiary Chrze- ściiańskiej lat 125.

1. Dopiero w dziewiątym wieku po Na-
rodzeniu Pańskim utworzyły się Pań-
stwa stalsze w Słowiańszczyźnie
Północnej.

Przemysław I. w Czechach założył grunt
stalszy do Królestwa Czeskiego. (obacz na
k. 42.)

Piast Kołodziej czyli Bartnik w Kruszwicy
obraný R. 840. Xiążęciem Polskim zaczął
plemię następne Xiążąt i Królów Polskich
i pewnieyszą nieco Narodu historiją. Zie-
mowit, Leszek IV. Ziemomysł.

Ruryk Normañczyk (obacz na k. 42.) toż sa-
mo w Rosyi uczynił.

2. Upa-

2. Upadek Królestwa Morawskiego przy-
czynił się do wzrostu Czechów i
Polaków.

Morawia dostała się Czechom, Wielka Chro-
bacya zaś Polakom, ale dzieje tak Czechów
iako i Polaków zakryte są niewiadomości
ciemnotą z przyczyny pogaństwa, które w
obudwuch narodach ieszcze górowało. Lu-
bo bowiem Morawianie i Bulgarowie Chrze-
ściiańską wiarę byli przyjęli i nawracali
innych Słowian, iednak usiłowania ich
nie brały powszechnie skutków pożąda-
nych.

IV. Pol-

IV. Polska pod Piastami od Roku 965. aż do Roku 1375—84.

1. W dziesiątym wieku dopiero zaczyna się pewna historia Królestwa Polskiego.

Mieczysław I. Prawnuk Piasta przyjął wiarę Chrześcijańską i wprowadził do Polski obzadek Kościoła Rzymskiego czyli Łacińskiego. Dąbrówka Xieźniczka Czeska skłoniła go do tego. Granice Państwa Xiążęcia Mieczysława czyniły rzeki: Odra, Warta, Wisła, góry; Sudeckie i Karpackie. Należała więc do niego cała Wielka i Mała-polska, Szląsk i wiele krain teraz Niemieckich.

2. Cesarze Niemieccy rościli sobie prawo i do Polski, iako Następcy
Ce-

Cesarzów Rzymskich, Panów całego Świata, lecz starania ich były daremne.

Bolesław I. Chrobry Syn Xiążęcia Mieczysława I. został pierwszym Królem Polskim i Sprzymierzeńcem Cesarza Ottona III. Czeszy, Morawy, Ruś i Kraie Syrbów Nadelbiańskie zawoiował i aż do Rzek Sali i Dniepra Państwo Polskie rozszerzył. Gdy Cesarz Henryk II. Ottona III. Następcą waleczności jego tamę chciał zakładać pretensjami swymi, kilkakrotnie dzielności tegoż pamiętnego Monarchy doznawszy, nic nad nim wymódz nie potrafił.

993 —
1025.

3. Utrzymywała się Polska niepodległą Cesarzom Niemieckim, lecz przyznawali czasem Królowie i Xiążęta Polscy zwierzchnictwo Cesarzów nad krajami Lutyków, Syrbów i innych Słowian.

Mieczysław II. Gnuśny, utracił od Oyca nabyte kraie, a z tego naywięcey korzystali sąsiedni Xiążęta Niemieccy, którzy Syrbów, Lutyków i Pomorzanów wołowali.

Gnu-

1032. Gnusność Mieczysława II. zważyła kluby rządu i do wielkiego przyprowadziła kraj cały nieład. Bunt Chłopstwa przymusił Żonę Richenzę po śmierci jego uciekać do Niemiec. Pod czas kilkoletniego bezkrolewia Czesi wielką część Polski spustoszyli.

1040. Kazimierz I. przywrócił porządek w kraju, ale zda się iż Państwo jego tylko Polskę właściwą i Szląsk z niektórymi przyległemi krainami zawierało. Reszty nabytków Dziada swego odzyskać nie mógł do korony. Wojna z Masławem Buntownikiem w Mazowszu i ustawy praw, budowanie zamków Kasztelańskich czas panowania jego zajmowały.

4. Nad Rusią aż do Dniepra miała częstokroć Polska zwierzchnictwo mimo krwawe wojny wylamujących się z potulaczstwa Xiążąt Ruskich.

1058 — 1079. Bolesław Śmiały Kijowa dobywszy dawną powagę Pradziada na Rusi odzyskał, ale gdy w kraju własnym przez zabójstwo S. Stanisława Szczepanowskiego zaszedł w kłótnie z Duchowieństwem okropne, utracił Koronę i Państwo. Wzmogła się przemoc Du-

chowieństwa i możnych Panów, a odtąd Rząd słabieć zaczął. *Lepi by nie był kiedy nie wie*

Władysław I. Brat Bolesława II. lubo iako 1102. Król wstąpił na tron, tylko iako Xiążę panował, nie chcąc urażać Papieża, który mu tytułu królewskiego nie przyznawał.

Gnuśne panowanie Władysława I. osłabiły wojny domowe Synów i łaska zbytnia dla Sieciecha.

Lubo Bolesław III. Krzywousty Następca 1102. Władysława I. walecznością swoją zastąpił Królestwo Polskie od dalszego upadku, jednak wstrzymać go nie mógł. A przez podział Państwa między Synami nawet sam się do tego znacznie przyczynił. 1139.

Piotr Właszcz na Skrzynnie i na Książu, S. Otto Biskup Bamberski, Apostoł Pomorzanów od Bolesława III. Krzywoustego nawróconych, pamiętni są w dziejach Polskich Mężowie.

5. Polska między różnymi Xiążętami podzielona osłabła tak, że ledwie nie łupem stała się Sąsiadów. Dzielnica Szląska oderwała się od Polski. Kraje

Kraie Ruskie oswobodziły się prawie zupełnie. Pomorzanie wytłamali się z posłuszeństwa. Węgrzy do Gallicyi wchodzić zaczęli, a Krzyżacy w Prusiech klócili Xiążąt Polskich między sobą i zagarniali pod władzę iedną dzierzawę po drugiej. Brandenburscy Margrabiowie zaś z Domu Askańskiego Nową Marchią założyli

Bolesław III. Krzywousty podzielił Państwo tym sposobem, że najstarszy Syn wraz z niejakimś pierwszeństwem miał przewodnictwo nad drugimi. Był to Władysław II., któremu Krakowskie Xięstwo, Sieradzkie, Łęczycki i Szląsk się dostały. Lecz za namową Agnieszki Wnuczki Cesarza Henryka IV. Córki Leopolda Świętego Margrabi Austriackiego wydał Braciom wojnę, którzy resztę Polski trzymali. Oblężeni Bracia w Poznaniu porazili Władysława II. i wygnali z Polski.

1148.

Bolesław III. Kędzierzawy, Dziedzic Mazowsza, obiał potem z Xięstwem Krakowskiem rząd Polski. Cesarz Fryderyk I. Rudobrody przymusił go do obietnicy oddania

nia kraiów Bratu zabranych; ale gdy Cesarza Wojny Włoskie zaprzatały, bardziey z dobrej woli, widząc się na zdrowiu osłabionym, iak z przymusu ustąpił Bolesław III. Synom Władysława II. tylko Szląska. A ci trzey Synowie Bolesław Wysoki na Wrocławiu, Mieczysław na Raciborzu, Konrad na Wielkim Głogowie, byli Oycami dzielnic Szląskich.

1163.

Po Bolesławie III. Mieczysław Stary III. Dziedzic Wielkieypolski panował; lecz przyuczeni do swobód Możnowładzey Krakowscy i Sandomirscy odebrali mu berko xiążęce i obrali sobie Panem Kazimierza II. Sprawiedliwego, najmłodszego z Braci.

1178.

Lubo Kazimierz II. bardzo chwalebnie panował, iednak chyliła się Polska do upadku, gdyż Xiążęta rozdzielni stawiczne Wojny z sobą wiedli; a dla wsparcia swego Urzędnikom, Duchowieństwu i Możnowładcom pobłażać musieli. Odtąd nawet nastaly nieiakieś elekcyje przedtém od dawna niesłychane.

Leszek Biały Syn i Następcza Kazimierza II. nie mógł w posłuszeństwie utrzymać Xiążąt

1194.

żat

żąt Pomorskich i nawet sam zabitym został od Świętopelka Xiążęcia Pomorskiego.

1225 — Konrad Xiążę Mazowiecki zawołał do Prus
1232. Krzyżaków na pomoc przeciw Pogaństwu, któremu oprzeć się nie mógł.

1228 — Bolesław V. Wstydlivy Syn Leszka Białego
1239. przez cały bieg panowania iednego nieszczęścia po drugiem doznawał. Tatarzy całą Polskę spustoszyli. Podlasie Litwa zagarnęła; iednak Bolesław V. Romana Xiążęcia Halickiego zwyciężył.

1280 — Leszek Czarny nie mógł dźwignąć Monarchii
1289. Polskiej, a śmierć iego dopiero pogrzyżała Polskę w ostatniej przepaści.

Tak Szlązaccy bowiem, iako i Mazowieccy i inni Xiążęta zaczęli ubiegać się o Xięstwo Krakowskie. Przyszło do wojen i zamięszkań krwawych.

1295. Lecz w tęg niedoli Przemysław II. Xiążę Poznański przywrócił Polsce tytuł Królewski, a gdyby nie był utracił życia przez zdradę Margrabiów Brandenburskich, byłby może i Polskę uspokoił na czas długi. On Pomorze Gdańskie odziedziczył.

6. Po

6. Po krwawych boiach, z wielką iednak dla kraiu stratą uratował na koniec Władysław Łokietek z ostatniej toni całą Polskę.

Po śmierci Przemysława I. panował Wacław od R.
Król Czeski, Zięc iego; a Władysław Ło- 1300.
kietek, który iuż był rząd obiał, do Siedmiogrodzkiej Ziemi uchodzić musiał.

Po śmierci Wacława powrócił Władysław 1305 —
Łokietek i odziedziczył Królestwo Polskie; 1333.
ale Xiążęta Szląscy przestali odtąd bywać na zjazdach Polskich; a w krotce potem podali się w leństwo Królom Czeskim. 1327.
Krzyżacy zaś Pomorze zagarnęli. 1311 —
1321.

7. Straty poniesione nadgrodziła mądrość Kazimierza III. Wielkiego.

Kazimierz III. Wielki Ruś czerwoną do Pol- 1340.
ski przyłączył. A lubo Pomorza odzyskać nie mógł i Szląska zrzec się musiał dla ocalenia Mazowsza, iednak to wszystko 1353.
ustawą i nadaniem praw dobrych, urządze- 1355.
niem miast, chwalebnem i oszczędnem gospodarstwem nagrodził, ale umarł bezdzie-
tnie. 1370.

Dziel-

Dzielnica Piastów Śląska od tronu odsunięta została z przyczyny hołdu Czechom uczynionego.

8. Ludwik Król Węgierski i Polski Siostrzeniec i Następca Kazimierza III. Wielkiego wiele nadwerężył praw dobrych od Wuia ustanowionych.

Aby zapewnić Córce swojej Maryi albo Jadwidze następstwo i dziedzictwo, spuścił Ludwik wiele z powagi i praw Krolewskich. Przez niebytność jego wzmagaly się rozboje i niaizdy, a Szlachta zaczęła smakować w zbytniej wolności.

V. Polska pod Królami z Domu Jagielon- skiego.

1. Jednak w krórcie Polska do kwitnacego przyszła stanu, gdy z Litwą połączona Krzyżakom Prusy Zachodnie odebrała.

Po Ludwiku Jadwiga Córka młodsza na tron wstąpiła, gdy Polacy obmierzli sobie Męża starszey Zygmunta, wtedy Margrabi Brandenburskiego, który potem w Węgrzech, Czechach i Niemczech panował.

Królowa Jadwiga poszła za Jagiełłę, Wielkiego Xiążęcia Litewskiego. Ten na Chrcie przyjął imię Władysława II. i Litwę z Polską połączył.

2. Litwa iednak i potém miała osobnych Xiążąt, lecz pod zwierzchnictwem i z woli Królów Polskich z domu Jagiellonskiego, iako naystarszych rodu swego Naczelników.

Gdy Władysław II. został Królem Polskim uczynił Xiążęciem Litewskim naprzód Brata rodzonego Kazimierza, a potém Witolda, stryiecznego, który był Kazimierza zwyciężył. Odtąd zawsze tak bywało, że Bracia lub inni Pokrewni Królewscy byli na tronie w Wielkim Xięstwie Litewskim.

3. Kłótnie między Polakami i Litwą wstrzymywały nieco wzrost pomysłności, iednak łagodnością Jagiellończyków uśpione niesnaski nie mogły przeszkodzić nayszcześniejszey dla Polski i Litwy kwitnienia porze.

1434. Po Władysławie II. był Władysław III. Królem Polskim i Węgierskim.

1444. Zginął pod Warną broniąc Węgier od Turków.

Jan

Jan Kazimierz Brat iego, dotąd Wielki Xiążę Litewski, zostawszy Królem odebrał Krzyżakom Prusy Zachodnie i Wielkiego Mistrza do hołdu przymusił. Woyny z Macieiem Królem Węgierskim mniej były szczęśliwe. 1446. 1454—55.

Jan Albrycht po nim, a po tymże Alexander panował. 1492. 1501.

4. Wzrastająca potęga Rossyi i Tatarzy Krymscy na dal Polskę zagrażać poczęli.

Najazdy Tatarów Zawolskich dały łatwość Kazimierzowi III. Wielkiemu do zawoiowania Rusi Czerwoney, a Litwie do opanowania Kiiowa i Ukrainy. Lecz gdy Iwan Wasilewicz I. zjednoczył wiele Xięstw Zadnieprskich w osobie swoiey, (obacz na k. 72.) a Iwan Wasilewicz II. nawet Tatarów Zawolskich pokonał, zaczęła byść Rossya straszną i odrywać od Litwy kraie wschodnie przez nią od Tatarów ocalone. 1340. 1472. 1512.

Tatarzy Krymscy z razu niby Jana Kazimierza hołdownicy i przymierzeńcy, wnet
Q gdy

gdy się z Turkiem wiązać zaczęli, Ukrainę i Podole najazdami niszczyć usiłowali.

Kłótnie między Litwą i Polską iakie i które krainy do Litwy lub Korony należeć miały. Woyny z Pruskiemi Krzyżakami, tudzież i z Turkiem sprawiały niebezpieczniejszą tych napadów klęskę, gdy Krolowie co raz więcej z dochodów dóbr i praw własnych Szlachcie ustępować musieli, aby od niey zezwolenia na nowe podatki otrzymać.

5, Waleczność Polaków szczęśliwie oparła się obcey przemocy, ale złemu wewnątrz nie umiała albo nie mogła zaradzić.

1506. Po Alexandrze mądry i zacny Zygmunt I. nastąpił, ieden z naylepszych Królów Polskich. Wszystkim Nieprzyjacielom dał odpór szczęśliwie, z Prus Wschodnich Krzyżaków wygnał i dał ie Albrychtowi Margrabi Brandenburskiemu w małstwo; lecz nierządom z zbytniey przemocy Moźnowładzców powstającym nie mógł zapobiedz. Woyna kokosza i rokosz pod Lwo.
- 1534—37. wem

wem pamiętne bardziey dla zepsucia obyczajów dumnych Panów i dalszych skutków, iak dla swey ważności,

Zygmunt August I. Syn iego, ostatni po mie- 1548.
czu Jagiellończyk, dosyć szczęśliwie pa-
nował. Litwę i Inflanty z Polską na wie-
ki złączył, ale gdy umarł bezdzietnie, o-
sierociął Polskę zostawił na wielkie w dal-
szym czasie niebezpieczeństwo. (obacz 157a.
na k. 64. 66. 67.)

Kurlandya dana była w leństwo Gotardowi
Kettler Wielkiemu Mistrzowi Kawalerów
Mieczowych.

VI. Polska
pod Królami obierczemi
(wolney elekcyi)
od Roku 1573. aż do
R. 1794—96.

1. Po wygasłej Jagiellończyków familii stała się Polska Państwem elekcyiném.

1573. Henryk Walezyusz był pierwszym Królem przez wolny głosów wybór. Dotąd bowiem zawsze tylko z Jagiellońskiej lub dawniej z Piastów familii obierano Królów. Teraz zaś ustanowiono wolny z której kolwiek familii wybór. Do tego Seymy naznaczono i określono władzę Królewską ważnymi warunkami.

Gdy

Gdy Henryk Walezyusz z Polski uiechał, 1574.
obrano Królem Stefana Batorego Xiążęcia 1575.
Siedmiogrodzkiego. Tenże bez wątpienia
nawalecznieyszy Król Polski odzyskał In-
flanty i część większą kraiów od Litwy
oderwanych; lecz śmierć przeszkodziła
mu urządzić Polskę i ukorzyć dumę przemo-
żnych Panów, którzy bezprawia utrzymy- 1586.
wali.

2. W krótcie pokazało się, iż wolne Kró-
łów wybory nie pomnażały uszczę-
śliwienia kraiu, lecz bardziej do
zniszczenia onegoż służyły.

Bezkrólewia wystawiały spokojność i całość
kraiu na szwanki rozmaite, a oraz iadem
niezgody truły serca obywatelskie.

Zygmunt III. Królewicz (a późnief i przez 1587.
czas krótki Król 1594—1600.) Szwedzki
został Królem Polskim za dzielnym stara-
niem Jana Zamoyskiego, jednak dla nie-
zgody obierających plynęła krew z przy-
czyny dwoistej elekcyi, chociaż nie w do-
mowej, ale w pogranicznej wojnie.

Zyg-

Zygmunta złe panowanie, równie iako i wojny niepotrzebne z Szwecyą (obacz na kartce 71.) zbyt duża chęć nawracania różnowierców, a na ostatku troskliwość, aby przez partycypację i zwycięstwo onej zabezpieczyć tron dla Synów Następców, gotowały powoli upadek Polski.

3. Co raz bardziej straszniejszą stawała się Potęga Ottomańska Polscze, a Kozacy zbuntowani do ostatniej tony cały kraj przywiedli.

Wewnątrz osłabiona Polska jednak dzielnie opierała się obcym Nieprzyjacielom. Zygmunt III. znalazł w Zamoyskim, Żółkiewskim, Koniecpolskim i Chodkiewiczach mężów i Wodzów nieprzełamaney waleczności. Szwedzi i Turcy nie zdołali pokonać Polski, wszelako, gdy Polska korzyści na ratnym polu odniesionych popierać nie mogła, kraje tracić zaczęła. Multany, Inflanty stracono.

1618-19. Wojska niepłatne buntowały się często, a tak opuszczały największe nad Nieprzyjaciółmi korzyści. Zygmunt III. mógłby był

był całą Moskwę zawoiewać, albo Władysława na tronie iey osadzić, gdyby wojsku miał być czem płacić.

Rokosz Szlachty, Konfederacye sprawiały 1603
wojny domowe okropne.

Ucisk Różnowierców odstręczał umysły wielu Obywateli i gotował mimo Unii Brzeskiej bunt kozackie (obacz na k. 71.)

Władysław IV. Syn Zygmunta III. spokojnie panował i szczęśliwie, ale tym nie-
szczęśliwiej Brat iego Jan Kazimierz V. 1637.
Kozacy bowiem od Bogdana Chmielnickiego zbuntowani nie tylko znaczną część
Polski ogniem i mieczem spustoszyli, ale
gdy jeszcze Wojna Moskiewska i Szwedzka 1654.
przyłączyła się do tego buntu, już sam 1655.
Jan Kazimierz zwątpił o dalszém szczęściu swoim i schronił się do Głogówka na Szląsku.

4. Cnota i Męstwo Czarneckiego, a niepopsute obyczaje Szlachty uratowały
jeszcze Polskę od zguby.

Stefan Czarnecki i Xiążę Jerzy Lubomirski 1656.
dodawszy serca Królowi Janowi Kazimierzowi,

1660. rzowi, wygnali Szwedów z Polski, a wnet
1667. Król i Moskwie i Kozakom oparł się szczę-
śliwie. Po abdykacyi jego Michał Kory-
1669. but Wiśniowiecki został Królem Pol-
skim.

5. Uratowanie szczęśliwe Ojczyzny od Nieprzyjaciół nie zagoiło ran bezrzędem zadanych.

Zginęła Ukraina Zadnieprowska, a Przed-
dnieprowska trwała jeszcze w buncie. Tam-
ta do Moskwy przekinęła się, ta zaś Tata-
rom i Turkom po części na łup poszła.

Nienawiść i srogie zatargi między możnemi
familiami, seymy burzliwe, rozerwania
ustawiczne onych, przekupieństwo i ty-
siężne bezprawia wzięły siły Narodu i
kraju.

Jak pod Zygmuntem III. tak i pod Janem
Kazimierzem V. nie brakło na Konfede-
racyach Woyska niepłatnego, a wojna do-
mowa z Jerzym Lubomirskim rozlewała
krew Rodaków w własnej Ojczyźnie.

6. Le-

6. Ledwie Polska nie uległa Tureckiej potędze.

Król Michał straciwszy Kamieniec Podolski
Turkom daninę płacić już był przyobieczał,
ale Jan Sobieski zgładził tę obietnicę zwy-
cięstwem pod Chocimem, za co został Kró-
lem Polskim, lecz panowanie jego mniej
dla Polski, iak dla Domu Austriackiego
było pożyteczne. obacz na k. 70.)

1674

7. Osłabiona Polska przez wojny do- mowe i obce jeszcze bardziej upa- dała przez zwątpienie obywateli sta- ropolskich od panowaniem Królów Sasów.

Po śmierci Jana III. wstąpił na tron Fryde-
ryk August II. Elektor Saski. Miał on
przymioty duszy wielkie, ale miłość kobiet
i rozrywek uciesznych tępiły zalety umysłu
jego. Wplątał on Polskę, w niepotrzebną
wojnę z Szwecyą, niby pod pozorem od-
zyskania Inflant, ale przeto tylko Karo-
lowi XII. dał pochód do pustosze-
nia kraju, a po ciągłych Króla Szwedzkie-
go

1696.

1697.

1700.

1706.

go w Polszcze zwycięstwach, wkroczeniem Szwedów do Saxonii Koronę złożyć został przymuszonym.

1704. Stanisław Leszczyński z woli Karola XII. obrany Królem nie utrzymał się długo na tronie. Przegrana Szwedów pod Puławą
1709. wzbudziła mu wiele Przeciwników, którzy Fryderyka Augusta II. znowu na tron zapraszali.

1711. Powrócił Fryderyk August II. do Polski, ale długie panowanie jego żadney dla kraju korzyści nie przyniosło. Usiłowaniom w zamiarze otrzymania samowładztwa w Polszcze Leduchowski przez Konfederacyą Tarnogrodzką przeszkodził, lecz wtedy Moskwa do interesów Polskich mieszać się zaczęła, a z staraniem samego Króla Fryderyka Augusta II. woysko Polskie zwinęto do szczupłej rodaków liczby, żeby naród uczynić bezbronny.

1736. Po śmierci jego większa część Narodu obrała Stanisława Leszczyńskiego powtórnie na tron, ale możniejsza Fryderyka Augusta III.

III. Syna i Następcę Augusta II. Po krótkiej, lecz szkodliwej wojnie domowej za pomocą Moskwy utrzymał się na tronie Fryderyk August III. Panowanie jego ni czém nie pamiętne, wprowadzeniem zbytków zagranicznych i upadkiem dalszym nauk niemal ostatni zadało cios potężne Narodu. (obacz na k. 72.)

8. Usiłowania Polaków cnotliwych w dalszym czasie nie zdołały naprawić, co wieki popsuły, gdy szczęście zamiarom ich nie posłużyło.

Po Fryderyku Auguscie III. nastąpił Stanisław August IV. Poniatowski. O panowaniu jego (obacz na k. 72 i 146.) Więkażdy, co się stało.

9. Polacy w nadziei odzyskania Ojczyzny powstała od Napoleona Cesarza Francuzów wspierani, lecz ten, lubo był w stanie wiele dobrego dla nich uczynienia próżną ich tylko zwodzi

na-

nadzieją i wreszcie sam koronę traci.

Po ostatnim podziale Polski w roku 1795. (dwa pierwsze nastąpiły w roku 1772 i 1793) wymazane zostało to Państwo iak wiadomo z rzędu mocarstw Europejskich. Lecz miłość oyczyzny nigdy w sercu Polaka przytłumić tego bezprawia nie mogła z jakim sobie oscienne Narody w czasie dwóch ostatnich szczególnie podziałów, z nim postąpiły. Wielu znaczniejszych Polaków wyszło za granicę, kwiat zaś polskiego rycerstwa walczył pod jenerałem Dąbrowskim we Włoszech w utworzonych przez Bonapartego legionach polskich. Francya bowiem pod czas ostatniego podziału Polski w wojnę z wszystkimi prawie sąsiadami swymi wplątana nie potwierdziła zaboru tego. Nie trzeba się przeto dziwować że po wydaniu odezwy do Polaków przez Kościuszkę Dąbrowskiego i Wybickiego (obacz na karcie 94, 95.) natychmiast się Polskie prowincye pod rządem Pruskim zostaiące, do oręża wzięły, i z Francuzami skoro tylko w Prussy południowe wkroczyli złączyli się. Pokoim

Tyl-

Tylżyckim uformowano z kraiów pod czas podziałów dwóch ostatnich przez Prussy od Polski oderwane tak nazwane Xięstwo Warszawskie, którego byt polityczny uznały Prussy i Rossya. Obszerność kraiu tego wynosiła mil kwadratowych 1851 a ludność 2,319,000. Podzielono go na 6. Departamentów, a to podług konstytucyi nadaney mu przez Napoleona w Dreźnie d. 22. Lipca 1807. Xięciem został Król Saski Fryderyk August, z prawem dziedzictwa dla następców swich.

Nie długo jednak uyrzało się Xięstwo to zagrożonem, albowiem pod czas Woyny Austrii z Francją w roku 1809, wpadł Arcy-Xiąże Ferdynand z tak nazwaney Galicyi Zachodniej do Xięstwa Warszawskiego i nie oparł się aż pod Raszynem, gdzie na dniu 19. Kwietnia, t. r. wyszedł na przeciw niemu Xiąże Józef Poniatowski, z nic więcey iak 10,000 Woyska Polskiego, (większa albowiem część znaydowała się w Hiszpanii. i z 1500 Sasów. Po dosyć długiey) i zaciętéy bitwie w której Polacy naywiększą ponieśli szkodę z utraty Cypryana Godbaskiego dowódcy ósmego pólku, nastąpiła

piła

piła kapitulacya przez którą ustąpili Polacy na Pragę z ryszunkiem wszelkim wojennym, warując sobie obydwie strony że iedni do drugich z łragi i z Warszawy strzelać nie będą. Poznał w krótcie Arcy-Xiąże błąd swój i dla tego starał się wszelkimi sposobami za Wisłę się przeprawić, lecz na dniu 3. Maja t. r. pod Gorą, a potem pod Grochowem porażony, cofnąć się musiał do Warszawy; Polacy zaś udali się do Galicyi Zachodniej, gdzie złączwszy się z rodakami swymi, weszli dnia 14. t. m. do Lublina, wzięli dnia 18. fortecę Sandomierz, we dwa dni potem Zamość, a dnia 24 Jarosław.

Tym czasem uzbraiał w Poznańskim jenerał Dąbrowski powstanie, przez co z obu stron zagrożony Ferdynand, po spełznieniu napadu na Toruń, uyrzał się bydz przymuszonym do opuszczenia Warszawy w końcu miesiąca tego. Uchodził więc ścigany od Dąbrowskiego, a dościgniony pod Krakowem od Polaków, poddał to miasto przez kapitulacyą dnia 14. Lipca t. r. woyskom Polskiem i Rossyiskiem.

Albo-

Albowiem po napadzie Austryaków na Ligę Reńską i Xięstwo Warszawskie zrzekła się Rossya wszelkich związków z Austryą, lubo Arcy-Xiąże Karol przy rozpoczęciu wojny, obcey się zdawał poinocy spodziewać, i Arcy-Xiąże Ferdynand toż samo przy wpadnieniu do Xięstwa Warszawskiego utrzymywał. Podług umowy przeto w Erfurcie Napoleona z Alexandrem, weszła do Galicyi Rossyiska armia pod dowództwem Xięcia Galiczyzna, która osobno działając na koniec się z Polakami w Krakowie złączyła.

Zawieszenie broni między Francją i Austryą w Morawii zawarte, wstrzymało także Polaków Kroki pomyślne. W krótcie nastąpił pokóy Wiedeński, to iest dnia 14. Paździer. 1809. przez który znacznie Xięstwo Warszawskie powiększonem zostało. Złączoną bowiem z nim została cała Galicya Zachodnia z miastem Krakowem i zaokrągleniem około niego na prawym brzegu Wisły. Dostała się mu prócz tego połowa dochodów z żup Solnych w Wieliczce i Cyrkuł Zamoyski w starey Galicyi; ogółem 900 milkwadr. z 1,400,000 mieszkańców. Królewskim dekretem podzielono to całe zdobycie

d. 14.
Paźdz.
1809.

cie na 4 Departamenta, to jest na Krakowski, Radomski, Lubelski, i Siedleński. Senat zaś 12 członkami pomnożonym został.

Nie długo atoli trwał ten stan rzeczy, albowiem w czasie rozpoczęcia kampanii Francuzko Rossyiskiej nowa nadzieja zajaśniała Polakom. D. 29. Maja 1812. oznaymił Królewski Dekret Xięstwu Warszawskiemu, że przeznaczenie nowe mu Wywyższenie wróży. Upelnomocniono Radę Ministrów do zwołania Seymu, i wezwania Narodu całego do skonfederowania się. W krótcie przybył do Warszawy Arcybiskup Mechleński i ogłoszonem zostało *Królestwo Polskie* mające zawierać prócz terazniejszych posiadłości te Prowincye ieszcze, które przez trzy ostatnie zabory Polszcze przez Rossyą oderwane były. Wysłano do Napoleona poselstwo w Wilnie w ten czas zostającego, który lubo Polskę królestwem uznał, dodał jednak iż prowincye Polskie Cesarzowi Austryackiemu pokojem Wiedeńskim warowane, nie mogą być przyłączonemi do królestwa Polskiego. I Król Saski potwierdził także to wszystko co Seym

ZWO-

zwołany Xięstwa Warszawskiego zdziałał, lecz po zniesieniu armii Francuzkiej w Moskwie, zdało się że wszelka dla Polaków zginęła nadzieja, gdy oto niespodziewanie tego rzeczywiście dostąpili, co im dotąd tylko obiecywano.

10. Królestwo Polskie iednak w krótcie powstało, odzyskało byt swój polityczny i konstytucyą osobną.

Z pomiędzy nayważniejszych wydarzeń roku tego jest dla nas nayważniyszem *Ustanowienie Królestwa Polskiego*. Już od czasu bitwy Lipskiej, gdzie się Nayiaśnieszzy Alexander I. Cesarz Wszech Rossyi i Król nasz miłościwy tak łaskawie obszedł z mężnymi woioownikami i ziomkami naszymi, uznawali w tém politycy szczególny powód i Nadzieję przywrócenia bytu politycznego dla Narodu, któremu po spełnionych na próżno obietnicach Napoleona nic więcej nie pozostało, prócz błagania miłosierdzia tryumfującego zwycięzcy. Atoli męztwo i przywiązanie do Ojczyzny swojej, iakie Polacy od czasu ostatniego odrodzenia się

R

swego

swego okazali, nie tylko u Sąsiadów, lecz w całej nawet Europie podziwienie sprawiło. Wspaniałomyślni przeto Monarchowie wchodzący do Kongresu Wiedeńskiego ustanowili iednomyślnie, ażeby to co najdroższém i najmilszém jest dla Polaka, to jest: *Imie, Język, prawa i zwyczaje Narodowe*, wróconem mu na powrót było, a Polska przedtém z rzędu Mocarstw Europejskich wymazana, później zaś imieniem dzikiém przechrzcona, dawném swém nazywała się imieniem. Już w miesiącu Maja raczył Najiaśniejszy Cesarz Alexander I. oznaymić listem swoim pod dniem 30. t. m. z Wiednia do JW. Ostrowskiego prezesa Rady Ministrów pisany, iż *los Ojczyzny naszej zadecydowanym został*, po czém w krótcie, to jest dnia 20. Czerwca r. b. uroczysty obchód przywrócenia Królestwa Polskiego nastąpił. Po odprawioném nabożeństwie w kościele Katedralnym, i odśpiewaniu *Te Deum* przeczytano Akt zrzeczenia się Najiaśniejszego Fryderyka Augusta Króla Saskiego bywszego Xięcia Warszawskiego, wszelkich pretensy do Xięztwa tego, a oraz i zasady przyszyłej Konstytucyi Królestwa Polskiego, do ułoże-

nia

nia której wzięto za podstawę Konstytucyą 3. Maja 1791. Dnia 22. nastąpiło uroczyste wykonanie hołdu, a dwoma dniami wprzód została tymczasowo ustanowiona Rada Naywyższa Xięztwa Warszawskiego zniesioną, a na miejsce iey nowa *Upelnomocniona Komissya Rządząca* ustanowioną została, której urzędowanie do 1. Stycznia 1816. roku tylko trwać będzie, odkąd nowe zaiste kraiu urządzenie nastąpi.

Widok chronologiczny Monarchów Polskich.

I. Historia Baieczna.

Lech.	
Lech II.	
XII. Woiewodów.	
Krakus.	
Lech III.	
Wanda.	
XII. Woiewodów.	
Przemysław albo Lech lub Leszek IV.	
Leszek I.	
Leszek II.	
Leszek III.	
Popiel I.	
Popiel II.	

II. Historia mniej baieczna.

Piast	840
Ziemowit	864
Leszek IV. czyli VII.	
Ziemonysł.	

III. Hi-

III. Historia prawdziwa.

z Familii Piastów.

Pocz. Panowania.	Długość Panowania.
965. Mieczysław I. Chrzescianin	35
999 Bolesław Chrobry Król nie od Otto- na III. Cesarza był uczyniony, ale sam się Królem obwołać kazał ro- ku 1024	27
1025 Mieczysław II. Gnuśny	9
1034 Bezkrólewie	9
1039 Kazimierz I.	19
1058 Bolesław II. Śmiały.	21
1080 Władysław I. Herman	23
1102 Bolesław III.	37
1139 Władysław II.	8
1147 Bolesław IV. Kędzierzawy.	25
1173 Mieczysław Stary	5
1178 Kazimierz II. Sprawiedliwy	16
1194 Leszek Biały	6
1200 Mieczysław Stary	3
1203 Władysław Laskonogi	3
1206 Leszek Biały powtórę	21
1226 Bolesław V. Wstydlivy	51
1279 Leszek Czarny	10
1289 Bezkrólewie	6
1295 Przemysław odnowił obrządek Ko- ronacyi	1
1296 Władysław Łokietek	4
	2

z Familii Czeskiej.

Pocz. Panow.	Dług. Panow.
1300 Wacław IV. Król Czeski	5

z Familii Piasta.

1306 Władysław Łokietek powtórę	27
1333 Kazimierz III. Wielki	37

z Familii Andegaweńskiej.

1370 Ludwik Król Węgierski	12
1382 Jadwiga	4

z Familii Xiążąt Litewskich.

1386 Władysław Jagiełło	48
1434 Władysław III.	10

1444 Bezkrołowie	3
------------------	---

1447 Jan Kazimierz IV.	45
------------------------	----

1492 Jan Albrycht	9
-------------------	---

1501 Alexander I.	5
-------------------	---

1506 Zygmunt I.	42
-----------------	----

1548 Zygmunt August	24
---------------------	----

z Familii Kapetyngów z linii de Valois.

1575 Henryk Walezyusz 5 Miesiący.

z Familii Xiążąt Siedmiogrodzkich.

1575 Stefan Batory	10
--------------------	----

z Familii Szwedzkiej Wazów.

1587 Zygmunt Król Szwedzki	45
----------------------------	----

1632 Władysław IV.	16
--------------------	----

1648. Jan Kazimierz V.	29
------------------------	----

z

z Familii Xiążąt Litewskich.

Pocz. Panow.	Dług. Panow.
--------------	--------------

1669 Michał Korybut Wiśniowiecki	4
----------------------------------	---

z Familii Polskiej Sobieskich.

1674 Jan III.	22
---------------	----

z Familii Niemieckiej Xiążąt
Elektorów Saskich.

1697 August II. Elektor Saski	36
-------------------------------	----

1733 August III. Elektor Saski	30
--------------------------------	----

z Familii Polskiej Xiążąt Poniatowskich.

1764 Stanisław August.	31
------------------------	----

z Familii Niemieckiej Saskiej
powtórnie.

1807—1815. Fryderyk August Król Saski Xiążę Warszawski.	
---	--

z Familii Nayiasn: Cesarzów
Wszzech Rossyi.

1815. Alexander I. Cesarz Wszzech Rossyi, Król Polski.	
--	--

Omyłki druku do poprawienia.

Na stronie 15 w wierszu 4 od dołu zamiast *Son* czytać *Sen*; n. st. 60 w w. 13 od góry z. udręczenia cz. *udręczeniach*; n. st. 71 w w. 3 od g. z. *zwonliły* cz. *zwolniły*; n. st. 89 w w. 16 od g. z. *de Linz* cz. *do Linz*; n. st. 91. w w. 14 od g. z. *ku Hanowerowicz. ku etc.*; n. st. 105 w w. 4 od g. z. *do potyczce* cz. *to etc.*; n. st. 106 w w. 9 od g. z. *zaciagnąć* cz. *zaciagnąć*; n. st. 107 w w. 1 od g. z. *nie chciał o* cz. *nie chciało*; item w w. 16 od g. z. *jenerałam* cz. *jeneralem*; item w w. 13 od g. z. *Xiaże* cz. *Xiaże*; n. st. 133. w w. 4. od d. z. *ao stała* cz. *została*; n. st. 158 w w. 10 od d. z. (*obacz n. k. 29.*) cz. (*obacz n. k. 39.*); n. st. 170 w w. 9 od g. z. *nie nawiść* cz. *nienawiść*; n. st. 171 w w. 4 od g. z. *uwolnienie* cz. *uwolnieni*; n. st. 172. w w. 7 od d. z. *dnis w pokoyności* cz. *dał w spokoy ności*; n. st. 173 w w. 9 od d. z. *pozostawiał* cz. *pozostawiał*; n. st. 179. w w. 9 od d. z. (*n. k. 53*) cz. (*n. k. 62*); n. st. 237 w w. 6 od g. z. *Zięc ięgo* cz. *Zięc ięgo*.

Wojewódzka Biblioteka
Publiczna w Opolu

5386 S

001-005386-00-0